శ్రీ

సంగీతరసతరంగిణి

యను

బుద్ధనాటకము.

ఇది

తృతీయాంకము సగము వఱకు

దాసు నారాయణరావు B.A., B.L., గారిచేతను,

తక్కినది

దాసు శ్రీరాములుగారిచేతను

రచియింపఁబడినది.

[illegible]

కాకినాడ.

శ్రీ సావిత్రీ ముద్రాక్షరశాలయందు

ముద్రింపించి ప్రకటింపఁబడెను.

1907.

వెల రు 0-12-0 లు.

పీఠిక.

ఈనాటకము క్రోధిసంవత్సర చైత్రమాసములో (1904 యేప్రిల్) నారంభించి దాసు నారాయణరావు B.A., B.L., రెండంకములును మూడవయంకములో ఇఱుకుగృహంబులుఁగా మలినహేయనివాసములు అను వృత్తము సగమువరకును రచియించినపిమ్మట క్రోధిసంవత్సర భాద్రపదశుద్ధమున (1904 సెప్టెంబరు) రోగపీడితుఁడై యొకసంవత్సరముమాత్రము భూలోకమునందుజీవించి విశ్వావసుసంవత్సర భాద్రపదశుద్ధమున (1905 సెప్టెంబరు) పునరావృత్తి రహితశాశ్వతపదవినొందెను. అంతట అతనితండ్రినగు నేనతనియిష్టమును గైకొనియున్నవాఁడనైనందున ఆపద్యముయొక్క మూడవచరణమును మొదలుచేసుకొని తుదముట్టించితి.

ఇది ఆర్నాల్డుదొరగారి లైట్ ఆఫ్ యేష్యాననుసరించి వ్రాయబడినదిగాని కొన్నిచోటుల రసోచితముగా ఎక్కువచేయబడినది. కొన్ని భాగములు విడువబడినవి.

పదుగురికి తెలియునట్లు తేలికశైలిని వ్రాయబడినది. తప్పులు కుప్పలు తెప్పలు అయినను సాధారణముగా నాటకము జనానందకరముగానేయుండునని తలంచెదను. దృశ్యప్రబంధముగాన ప్రయోగకాలమునందు సరసులు రసము గ్రహింపవలయునుగాని పఠనీయమని యూరక పఠించినమాత్రముచే నట్టియానందము ననుభవింపవలను గలుఁగదు. ఎట్టులైన సజ్జనులకువందనములుచేసి తప్పులు క్షమింపంగోరెదను.

విధేయుడు

దాసు శ్రీరాములు.

శ్రీరామసహాయము.

సంగీతరసతరంగిణి

యను

బుద్ధ నాటకము.

ప్రస్తావన.

సూత్రధారుడు—(వచ్చి).

(సరస్వతీప్రార్థనము)

పాట.

దేవీకటాక్షముం దయనమ్మ - దీనపోషిణి
దివ్యభవ్య సద్గుణాల - దిష్టమహిమని॥ దే॥
సత్యమైనవాక్యమిమ్మ - సర్వసాక్షిణీ
జ్ఞానానూన మానదాన - సంగీతధాయిని॥ దే॥
కలావతీసుఖంబునీ - గదే సరస్వతీ
ఘనాఘనాభ వేణి వాణి - కలుషనాశని॥ దే॥

(గణపతిప్రార్థనము)

పాట.

భజేహం - గజాననమ్
ప్రియావనమ్ - ఫలాశనమ్॥ భజే॥
పరాత్పరమ్ - గణేశ్వరమ్
మనుష్యగమ్ - మహోదరమ్॥ భజే॥
సుధీనగమ్ - గుణాకరమ్
సుధాంబరమ్ - సుఖస్థిరమ్॥ భజే॥

(పాటలిపల్లెమును కనులనద్దుకొని లోపలయిచ్చి పుష్పములుచేతిలోనుంచుకొని)

(నాంది)

సూత్రి—

సీ॥ ఆద్యంతరహితాబ్జ జాండజాలము నాత్మ
విజ్ఞానదీప్తిచే వెలుఁగఁజేసి
సంఖ్యాతిగతభూత సంచయంబాత్మీయ
కారుణ్యజలధిమున్గంగఁజేసి
సకలధర్మతమరా చారసంఘము నాత్మ
సంకల్పహోమాగ్ని సంస్కరించి
దుర్జేయభవకర్మ దుర్దాంతఫలమాత్మ
దివ్యయోగప్రోద్ధిఁదేటపఱచి॥

గీ॥ ధరనహింసయె పరతఁధర్మమనుచు
పరమసౌఖ్యంబునిర్వాణ పదవియనుచు
తత్త్వమెఱిఁగించు నవమావతారమైన
బుద్ధదేవుండుమిమ్ములఁ బ్రోచుఁగాత॥

(అని పుష్పములుసభమీఁదఁజల్లి)

నటీ! యీయాలస్యమేమి? ఇంక బయలుదేరవు.

నటి—(వచ్చి)

అయ్యా! వచ్చితి నేమియాజ్ఞ సెలవిండు?

సూత్రి—ఈరాత్రియందు ఒకరసవంతమైన క్రొత్తనాటకము నభినయించవలసి దని యీసభవారు సెలవిచ్చుచున్నారు. కావున నీశరదృతువునధికరించి యొకపాటపాడుము.

నటి—చిత్తము. అలాగున నేజరిగించెదను.

పాట.

ఈశరన్మాసముఖము ఎంతయుసుఖమా
కేశవుండునిదురవిడిచి మేలుకొనియెనా॥ ఈ

ఆకసంబువిమలమాయె నభ్రరహితమై
పోకమ్రానుమిగులఁబండె జోకమీఱనా॥ ఈ

ఎల్లయెడలరెల్లు పూతలేపుమీఱెనూ
ఖిల్లివెదురుపొదలక్రిందఁ బాటఁబాడెనూ॥ ఈ॥
యతికివాల్గునెలలవి యతిసాంతమాయెనూ
ప్రతిభటించియుద్ధమునకు రాజువెడలెనూ॥ ఈ॥
మందయానకంటదాయె మలయవాయువూ
గంధమొల్లదాయెకస్తురి కనకమాయెనూ॥ ఈ॥

సీ॥ విఱచినవరికంకిఁ గఱచిననోటితోఁ బలుకకరాచిల్కపాఱఁజొచ్చె
క్రొమ్మావిలేతేఁ జిగురులేకమదమఱి కూయకకోయిలకొమ్మలెక్కె
గగనంబుకైచూచి కార్మొయిల్ గనరాక పురివిప్పకయనెమ్మిపొదలదూఱె
కోఁతవేగిరమునఁ గొడవలిచేఁబూని పాడకకాపెతపోడుఁబొచ్చె॥

గీ॥ మన్మథవికారహేతు సామగ్రికెల్ల
నోరుమాయించెఁగాని యీశారదంబు
శుద్ధతత్వప్రసంగైక బుద్ధులకును
జాకచక్ష్యంబుఁగలిగించె సాధువగుచు॥

సూత్రధారమూర్ధన్యా! ఇంక నేమిసెలవు?

సూత్రి—మఱియిప్పుడే నాటకమునభినయించి యీసభను సంతోషపెట్టఁగలమో యాలోచించుము.

నటి—ఆలోచించవలసినదేమున్నది. మొన్న మొన్న నే విశ్వావసు సంవత్సరంబున దాసు నారాయణరావు పంతులు బి. యె. బి. యల్. గారును వారితండ్రిగారగు దాసు శ్రీరామపండితులవారును రచియించియున్న సంగీతరసతరంగిణి యను బుద్ధ నాటకమును మనభరతులందఱును జక్కఁగానేర్చుకొని యుండిరిగదా! అది యీసభను సంతోషపెట్టునని నేనుతలంచెదను.

సూత్రి—నీయాలోచనము చక్కఁగానున్నది. అట్లేకావించెదముగాని త్వరగాఁ బోదముపద.

(అని యిరువురు నిష్క్రమించుచున్నారు)

ప్రస్తావనసరి.

సంగీతరసతరంగిణి

యను

బుద్ధ నాటకము.

ప్రథమాంకము.

ప్రథమరంగము—అరణ్యము.

(దేవదత్తుఁడును సేవకుఁడును బ్రవేశించుచున్నారు.

దేవ—సేవకా! అల్లదే యా రాయంచపిండు నగనుఁగొమ్ము.

ఉ॥ నీలతరాభ్రభాగమున నిద్ధపుకాంతులుగ్రమ్మరించుచున్
మాలికగట్టిపారుకుసుమమ్ముల భంగిఁ జెలంగి లీలవా
తూలహతిన్ విదల్చుచును దోరపుఁ బక్షము ల్లసల్లసన్
వేలకొలందినంచలవిపింతగఁ జూడ్కులవిందొనర్చెడున్॥

సేవకా! వింటను సాయకంబు సంధించి నా బాణవిద్యానైపుణ్యమును గనఁబఱచెదఁగాక.

సేవ—స్వామీ! అమోఘఫలసంధాయకంబగు మీ సాయకంబునకీ పిట్టపిట్టలేమి లెక్క?

దేవ—సేవకా! అందున్నకైతాము. హంసమ్ములమాంసమ్ము మిగులరుచ్యమ్మని వాడుకొందురు. కావున నేఁడు వీనిఁబట్టి మాంసంబుఁజవిఁగొనవలయును.

సేవ—దేవా! అట్లయిన వేగమే బాణమును సంధింపుఁడు.

దేవ—ఇదిగో సాయకము విడుచుచున్నాను. (బాణమును విడిచి పైనఁజూచి) ఔరా! సేవకా! ఈయంచలపిండు పరుగుపరుగున నెగురుచుంటచే నాకోలదగిలిన రాయంచయాదూరముననున్న చెట్లులపట్టునవ్రాలియున్నట్లున్నది. పోయి వెదకివచ్చెదముగాక రమ్ము.

సేవ—అల్లదిగో వటవృక్షముచాయనుగూలెను. వేగమేరండు. (ఇద్దఱు ముందునకు నడుతురు).

(తెరయెత్తగా సర్వార్థసిద్ధుఁడును ఛన్నుఁడును బ్రవేశింతురు).

సర్వా—(హస్తమునఁబక్షితో)

చ॥ కటకటయెట్టికాలమిది గాడిలిసెచ్చెలియీపులుంగునే
కుటిలకిరాతుఁడస్త్రమునఁగూల్చెను తన్మృదులాంగకంబులన్
బొటపొటజారునెత్తురులు మోడ్చినచూడ్కులుజాలిగొల్ప నీ
చిటిపొటిమేనుఁజూచినను జిత్తమునీరయిపోవుజల్లునన్॥

మిత్రమా! ఈసుకుమారశరీరంబున నరంబులంటి గ్రుచ్చుకొనిన నూదివంటి యీశరీరంబుఁగనుఁగొమ్ము. (బాణము పెఱికి) అక్కటా! రాజహంసమా! నీవేమిదుష్కృతమొనర్చితివని యాదుష్టుండు నిన్నిట్లుగా శిక్షింపందొడంగె? కానిమ్ము ఛన్నా! నీయొద్దనున్న పానీయమిటు తెమ్ము. కాసంతనీరమ్మొసంగిన నీపక్షిరాజము సేదఁ దీర్చికొనునుగదా!

ఛన్న—రాజకుమారా! ఇదిగోఁ బానీయము. (ఇచ్చుచున్నాఁడు) దేవా! యీ పిట్టం బడఁగొట్టినవాఁడెవ్వఁడో యీచాయలనేయుండును. వెదకిచూచెదఁ గాక.

(దూరమున నెదురుగా)

సేవ—(దేవదత్తునితో) స్వామీ! అదిగో ముందరనెవ్వఁడో మనపిట్టంబట్టుకొనియున్నవాఁడు. (పాఱఁజూచి) ఔరా యెంతటిమూర్ఖత. స్వామీ! మఱియెవ్వరునుగారు. రాజకుమారుఁడైన సర్వార్థసిద్ధుఁడేసుమా!

దేవ—మూర్ఖా! ఎవ్వరైననేమి? నేనుగొట్టినపిట్టను వేఱొక్కఁడు పట్టుటకేమిక్షతంబు?

సర్వా—

పాట. కన్నడ—ఆదితాళము.

ఎటువలెఁగడఁగితి వింతటిపాపము॥ ఎటు॥
కటకటయెంతటి కఠినతఁబూనితి॥ ఎటు॥
నిసితశరమ్ముల నెత్తురుగుఱియఁగ
నశనముకొఱకై యంచలఁజంపఁగ॥ ఎటు॥

దేవదత్తా! జాలిమాలి నోరులేని యీపులుఁగు నీయల్లుగుప నలయించినదిచాలక యీలీలఁ గాలుద్రువ్వి రవ్వచేసెదవేల?

దేవ—రాజకుమారా! వాదమేల? అవును నాకోలతగిలి కూలినరాయంచను నాకిమ్మనుటయును దోషమేయాయెనా?

గీ॥ ఎగసిమింటనుజరియించు ఖగములందు
నగవనమ్ములఁజరియించు మృగములందుఁ
దగిలిపట్టినవారి స్వాతంత్ర్యమెందు
దగవుదీనికిసుజనులు తప్పరెందు॥

సర్వా—దేవదత్తా! నీధర్మోపదేశములటుండనిమ్ము. కోమలాంగంబులును, స్వచ్ఛములైన పక్షములును, స్వచ్ఛతరమైన మానసంబునుగల యీమానసౌకంబును నీవేలహింసింపఁదలంచితివో యెఱుఁగఁజాలనుగదా!

దేవ—ఆహా! ఆహారార్థమయ్యును, వినోదార్థమయ్యును.

సర్వా—(అధిక్షేపించి) ఆహారార్థమఁట. వినోదార్థమఁట. ఔరా! మాంసాహారుల మానసంబెంతటి హింసకోర్చుచున్నది?

సీ॥ మేపిమచ్చికజేసి మెడద్రిప్పియొకనాఁడు గొంతుఁగోసెడిజంతుహంతయొకఁడు
చిఱుతప్రాయమునుండి చేతులాఱఁగఁబెంచి కట్టిచంపెడుప్రాణిఘాత్రియొకఁడు
దారిఁబోవుచునున్న నోరెఱుంగని జీవరాశిహింసించుపలాశియొకఁడు
దైవంబుపేరిట దయమాలిపసుల నోర్మూసిఖండించెడిమూర్ఖుఁడొకఁడు॥

గీ॥ చండిమగటిమిఁ దమమేనికండక్రొవ్వఁ
జంపవేఱొకజీవిని జంపువారు
నిర్దయాత్ములుకఠినులు నీతిదూరు
లఖిలజగదపకారకులైనవారు॥

దేవ—ఔరా! రాజకుమారా! మిన్ను మన్నుఁగానక నన్నీరీతి నెన్నరానిమిన్నతనంబున దూషింపసమకట్టితివి. నీకిదిధర్మంబుకాదు. నారాయంచను నాకొసంగుము.

పాట. జంఝూటి—ఆదితాళము.

విడువిడు రాయంచ విడువవదేలా
అడుగడుగున నిన్నడుగఁగనేలా
వడివడినీరీతి వాదములేలా॥ విడు॥

సర్వా— సరిసరియీపాపిరిసల్పెడు జీవీ
శరమునఁగూల్చనీ కరములెట్లాడెనో

కరుణయొకించుక కలుగకయుండెనో॥ సరి॥

దేవ— వెడవెడబింకము నుడివెదవేలా
పొడిపొడిమాటల బొంకెదవేలా
మిడిమిడినీతుల మీఱెదవేలా॥ విడు॥

సర్వా— కొరకొరయేటికిఁ గొరతనీకేటికి
మురిపెపుటంచల ముట్టఁగనేటికి
పరిపరివిధములఁ బలుకఁగనేటికి॥ విడు॥

తమ్ముఁడా! దేవదత్తా! దయారాహిత్యంబునకును గాఠిన్యంబునకును గ్రౌర్యంబునకును మూలబీజంబై తామసవృత్తికిఁ బ్రధానకారణంబై పలువిధంబులయిన రోగంబులకు సాధనంబైన మాంసభక్షణమును పెద్దలుగర్హింతురుగదా! అట్టిదానిని నీయట్టిజ్ఞానసంపన్నులైన మానవులంగీకరింపఁ బాడియగునే. అది యటుండఁగాఁ దమ్ముఁడా చూచినందటె కన్నులకువిందొనర్చుచు నల్లానుముద్దుగ సంచరించుచు మురిపెముగా నొక్కలల్లార్చుచు వింతవింతగాఁ దలయెత్తుచు నేమేమొయాటలాడుచుఁబాడుచుఁదనలోఁదానేసంతసించుచు నేప్రన్నేమును బాపమునెఱుంగక యొరులకించుకయును బాధయొనర్పక మింటనంటి-చరియించునోరులేని యీరాయంచనలయింప నీకెట్లుమనసొప్పెనో యెఱుంగఁజాలను గదా! సూదిమొనవంటి ముఖంబుగల నీశిలీముఖము పూవుమొగ్గవలె సుకుమారమైన యీహంసశరీరంబునఁ జివుక్కునఁ గ్రుచ్చికొనినప్పుడది యెంతగాసిస్తెక్కునో, యెట్టిబాధననుభవించెనో? ఆబాణప్రఘాతంబునకుఁ దాళకయొగయనేరక రాలివలెనింగినుండి భూమికిఁబడువేళ నెట్లుపరితపించెనో యూహింపఁజాలవైతివిగదా! అనుజా! ప్రాణికోటికెల్లను సుఖదుఃఖానుభవంబులొక్కరీతినెయుండునుగదా! అట్టిప్రాణికోటి ననవసరంబుగాను వినోదార్థమయ్యును హింసించుట స్థూలసూక్ష్మశరీరంబులురెంటికి సహాయకరంబేకాని ప్రయోజనమొక్కింతయు లేదుగదా! మనుష్యశరీరపోషణార్థమై భూతలంబున నానావిధధాన్యంబులును, ఫలంబులును, శాకపదార్థంబులును, పెక్కులుకొల్లలుగనుండఁ గ్రూరకర్మంబగు మాంసభక్షణంబునకు మనుజుఁడాసఁజెందనేల? దేవదత్తా! నాచేఁజిక్కిన యీరాయంచనీకిచ్చునదికాదు. వృథాకలహమేటికి? నాదయిన కారుణ్యబుద్ధిచే దీనినేనార్జించుకొంటిని. మారాజహంసమ్మ.

దేవ—ఆహా! ఏమి యీరాజపుత్త్రుని వేదాంతము? నానాఁట వెఱ్ఱితనమునఁబడు చున్నదే. అందుచేనొకయుక్తివెదకి వీనియున్మాదముపోఁదోలెదఁగాక.

(ఒకఋషిప్రవేశించును)

పాట. సురటి—ఆదితాళము,

ఋషి— దయాసత్యశౌచంబులే గురుతపఃఫలంబెంచుఁ డిల॥ దయా॥
తత్త్వముశాస్త్రము ధర్మములెల్లఁ
ధర్మంబిదియంచుఁ గణించుఁ॥ దయా॥
పరపీడనమే పాపంబనుచుఁ
ప్రాజ్ఞుఁడుయోజించుఁ ద్యజించుఁ॥ దయా॥

దేవ—(తనలో) ఎవ్వఁడో మునివర్యుఁడిట్లువచ్చుచున్నాఁడు. ఇదిమంచిసమయము గదా! (ప్రకాశముగా) మునివర్యా! నమస్కరించుచున్నాను. వెదుకఁబో యిన తీఁగపాదములకుఁ దగిలెనన్నరీతిని మాపుణ్యవశమున మీదర్శనము చేకూ రెను. ఆయెదుటనున్న రాజకుమారునకును నాకును నొకధర్మసందేహము కల్గి యింతవఱకును వాదులాడుచుంటిమి. నాకోలందగిలి నింగినుండి యాతని చేతనువ్రాలిన నారాయంచను నాకొసంగుమనిన నీయకున్నవాఁడు. ఇది యేటితగవు?

సర్వా—కరుణామయా! ఈపులుఁగు తనయొడలినంటిన బాణంబుతోఁగూడి బోట బోటనెత్తురులుగురియుచు నాకరంబుల దైవికంబుగావ్రాలిన, నాబాణము నూడ్చి నాశక్తికొలంది సాయమొసంగి ప్రాణరక్షణము సేయఁజూచుచు న్నాఁడను. ఈపక్షిరాజముపై, దీనింజంపిన శత్రువునకుస్వాతంత్ర్యమెట్లుగ లదు?

ఋషి—ఓహో! కార్యావసరంబున వేవేగంబోవుచున్న నాకిదియొక పెద్దచిక్కు పెట్టితిరే? రాజకుమారులారా! కానిండు. వినుండు.

గీ॥ బాణహతిఁదీర్చి పోనున్న ప్రాణమిచ్చి
కరుణఁజూపినమాత్రనే కాదుసుమ్ము
దైవికంబుగనొకనికై ధరణిఁగూలె
దేవదత్తార్థమిదికాదె తెలివిలేదె॥

రాజకుమారులారా! నేనింకనిలువఁదడవుతేదు.

(అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

సేవ—రాజకుమారా! ఈయంచ మాదేవదత్తునిదేయనియును నీయదికాదనియును నీ ఋషిచెప్పిపోయెను. మాపక్షిని మాకొసంగుము. (లాగిపుచ్చుకొనఁబోవును).

దేవ—ఔను. సేవకా! సరియైనమాటచెప్పితివి. పక్షినొసంగకున్న నీవేగ్రహింపుము.

ఛన్న—పరిసరి. ఈఋషిసత్తమునివాక్యమును యథార్థముగాగ్రహింపనేరక దేవదత్తాగ్రజుని పలికినంతనే నీదేయనుకొంటివి కాఁబోలును.

సర్వా—ఆహా! యేమియీవినోదము! కారుణ్యబుద్ధి కనపఱచుటంజేసియును దేవుఁడే నాచేతంబడునట్లు చేయుటచే దేవదత్తంబగుటను, ఈపక్షి నాదేయని ఋషివక్కాణించెంగాని నీపేరు దేవదత్తుఁడనియు నదినీసొమ్మనియు నతఁడే తెలిగిచెప్పినదికాదు. కావున నీమానసౌకంబు నీకియ్యంబనిలేదు.

దేవ—(కోపముతో) సేవకా! వీనితోవాదంబనియేమి? వీనిస్వభావమిదివఱకే యెఱింగియుంటిమి. నానాటికు నాస్త్రికముప్రబలముగుచున్నది. తొండముదిరి యూసరవెల్లియయ్యె. వీనింగూర్చి వీనితండ్రికడ నెఱింగింపవలసిన విషయము చాలఁగానున్నది. పోదము. రమ్ము.

(అని సేవకునితో నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

సర్వా—అవురా! కాలగతి! ఎంతవిపరీతముగానున్నది? మదమాత్సర్యాది దుర్గుణసమేతులై క్రూరులును, హింసాపరాయణులునగు మానవులకన్నులకు దయాసత్యాదిసాత్విక గుణంబులధర్మంబులుగానే తోఁచునుగదా!

గీ॥ పదుగురాచరించు పాపమేధర్మంబు
నీతిఁగఅుపఁబోవ నిందయగును
కామిలోపహతుల కన్నులకఖిలంబు
లేనిపసిమివన్నె గానిపించు॥

(అని ఛన్ననితో నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

సంగీతరసతరంగిణి

యను

బుద్ధ నాటకము.

ద్వితీయరంగము—రాజసదనము.

(శుద్ధోదనుఁడు మంత్రిదేవదత్తుఁడు మిత్రాచార్యుఁడు ప్రవేశించుచున్నారు)

శుద్ధో—దేవదత్తా! నీవుపల్కినరీతియెల్ల నాహృదయంబునకు నిక్కవముగా నెకసప్పట్టుచున్నది. చూడఁజూడ నాకొమరునిచర్యలెల్ల నాశ్చర్యమునే కల్గించుచున్నవి.

సీ॥ శాత్రవసంహారపాత్రంబులైనట్టి శస్త్రవిద్యలబుద్ధి సలుపఁడౌర
రాజ్యతంత్రక్రియా ప్రాజ్యమార్గములందు ప్రాజ్ఞుఁడై బుద్ధి కన్పఱచఁడౌర
రమ్యహర్మ్యవ్రతతిరాదికామ్యార్థవితతిపై సౌమ్యశుభబుద్ధిఁ జూపఁడౌర
శృంగారవైభవా సంగప్రియాలాప భంగ్యుల్లసితబుద్ధిఁ బడయఁడౌర

గీ॥ పలుకఁబలుకుచు వేఱొండు తలఁచునౌర
విజనతలమున నేమొ భాషించునౌర
తోడివారలజత కూడ వాడునౌర
చేలవలెనుండు నెఱుఁగంగఁ జాలనౌర॥

దేవ—మహాప్రభూ! ఆపక్షినిదనయొడిలోనిడుకొని యాతఁడొందినదుఃఖమింతని వర్ణింపఁజాలనుగదా! ఇట్టిమూర్ఖతగల రాజకుమారుఁడెట్లు నీరాజ్యంబుఁ బరిపాలించునో చెప్పఁజాలను. నోరెత్తిన నాతోఁడ యుద్ధమునకు సిద్ధమాయెను. వీని నేమి సేయఁదలంచితివో నీవే యోజించవలయును.

శుద్ధో—ఆచార్యవర్యా! నాసుతునిజననంబు మహత్తరంబయినదనియును, నతఁడు నిరుపమశుభలక్షణలక్షితుఁడనియును, నఖండతేజోధనుఁడనియును సప్తద్వీపసంయుతంబగు భూతలంబేలు చక్రవర్తియైనఁగావలయుననియు లేకున్న నసమానతపోబలార్జిత తత్త్వజ్ఞానసంపన్నుండైనట్టి ధర్మసంస్థాపకుఁడైనను గావల

యనియు నసితుండను యోగిపుంగవుండు నాఁడు వచియించియుండె. సిద్ధార్థుఁడని యతనికిఁ బెద్దలు సార్థకనామధేయ మొసంగియుండిరి. ఈతని లక్షణంబులెల్లఁ జూడఁజూడ వైరాగ్యసూచకంబులుగా నున్నయవి. నాయట్టి చక్రవర్తికిం బుత్త్రుఁడై మహారాజ్యవైభవంబు లనుభవింపుచు జననీజనకులను మిత్రామాత్యవర్గంబునుఁ గడఁద్రోసి పూవుగాకమున్నె పురువు బైకొను చందంబున సన్న్యసించెనేని నాకయ్యది యెంతటి వంతకలిగించునో నానోట నుచ్చరింపఁజాలనుగదా! కావున మీరెల్లరు నవహితమనస్కులై పూర్వాపర్యాలోచనము చేసి నాప్రియపుత్త్రుని రాజ్యవ్యవహారపరతంత్రుఁ జేయు నుపాయంబు సెప్ప వేఁడెదను.

మిత్రా— (ఆలోచించి) రాజా! భయంబు నొందకుము.

ఉ॥ సన్న్యసనంబు గొప్పయని సంసరణంబు నసన్న యట్టి సా
మాన్యులు నైజధర్మములు మానినఁ గష్టపడరేమొ స
న్మాన్యుఁడు శాక్యవంశజుఁడు మానధనుండు భవత్సుతుండు రా
జన్యకులోక్తధర్మముల సారమెఱుంగని వాఁడె చింతిలన్॥

రాజేంద్రా! దైవజ్ఞులవాక్యంబు లొక్కొకయెడ నమోఘంబులుగాఁ జూపట్టినను వేఱొక్కయెడ నిష్ఫలంబులు కానోపవు. కావున సర్వవస్తుస్థితఫలసంధాయకంబగు దైవజ్ఞవాక్యంబునకుగాను నీవింతవలవంత నొందింపఁబనిలేదు. దైవవిధానం బెట్టున్నను పౌరుషప్రయత్నంబెట్లైన నావశ్యకంబును గర్తవ్యంబును నగుటం జేసి నీకొమరుని ప్రాపంచికసౌఖ్యంబుల మార్గంబునం బెట్టుట మాకెల్లరకును విధి. కావున నట్టియుపాయము నాలోచింప మనమంత్రివర్యుఁడే యర్హుఁడని యోచించెదను.

దేవ— మహాప్రభూ! మహాయోగులను సైతము భోగులనుజేసి వేదాంతుల యుదంతంబులను గంతలుకట్టి కన్నులుమూసి మహర్షుల మనస్స్థైర్యంబును వెన్నవలెఁ గరఁగించి పరమహంసల యంతఃకరణంబుల నుయ్యేలలూఁగించి పరివ్రాజకులఁ బరిపరివిధములఁ బరిభ్రమింపఁజేసి యాచార్యపురుషులనెల్ల జారులంగావించి కాషాయవసనదండకమండలువుల వేసంబులనిపించి, సోకినమాత్రన వలపించి, యలయించి, సొలించి, సొక్కించి, తాలిమిఁదూలించి, కాలుఁగదలనీక బంధించి వైవఁజాలునట్టి లీలాదృష్టిపాతములఁగల జిగిబిగిప్రాయంపు వాలుగంటుల క్రీఁగంటిచూపులకుఁ జిక్కనియతీతులగు మానవులెవ్వరేని కనుఁగొనియుం

టివే ? నీకుమారుండింక యౌవనక్రీడావిలాసముల చవియెఱుంగక శాస్త్రవి ద్యాపరాయణుండై యున్నవాఁడు. అతని కొకగుణవతియుఁ గోమలాకృతి యునగు యువతినారసి వివాహము కావింపుము. వెనువెంటనే యిప్పుడాతని కింగల వికారంబులెల్ల నంతంబునొందఁగలవు.

సుఘో — మంత్రివర్యా ! నీహితోపదేశంబున నామనఃపరితాపంబు నిర్వర్తించెను. అయిన నాకొమరునకుందగిన యువతీమణి నెట్లు సమకూర్పఁగలము ?

మంత్రి — రాజా ! నీకుమారుని డెందము నానందపఱుపఁగల కన్యాలలామయెవ్వరో నీవును నేనును జింతింపఁజాలము.

ఉ॥ ఒక్కొకకంటికొక్కరితయుద్దిగఁ దోఁచు నెవండు దేనికే
చక్కఁదనంబుఁ జూచి మనసావరియించి రమించు స్వామునన్
దక్కఁగలారికయ్యది వితర్కము సేయఁగరానిదౌ భళీ !
తక్కరితుంటవిల్తునకు దారులు తుంటరిదారులే సుమీ॥

కావున నీకుమారుండు తనయిచ్ఛ మెచ్చిన మచ్చెకంటిని గూర్చికొనుట కొక యుపాయముఁ జెప్పెద నాలకింపుము. శాస్త్యలలో స్త్రీపురుషులెల్లరును గలసి లీలోద్యాన విహారంబులు సేయుటయు విలాసగోష్ఠీప్రసంగంబులును స్వాదు ఫలాహారంబులును సేయుటయు నాచారమైయున్నదిగదా ! కావున రాఁగల పూర్వదినంబున సాయంకాలమున భవదీయభవనోద్యాన వాటికిం బురంబునంగల రాజన్యబాంధవులయందలి స్త్రీపురుషులనెల్ల రావించి విందారగింపించి యచ్చటికేతెంచు ననుద్వాహితలకెల్ల నీకొమరునిచేఁ దత్తదుచితంబులగు బహుమానంబులొసంగునట్లొక యేర్పాటు కావింపుము. తత్సమయంబున నీసుతునకు వారిలో నేకన్నియ యావైపు మనసు నిల్చునో నీవును బరీక్షించి యాకన్నియనే పరిణయమగునట్లు చేసెదవుగాక.

మిత్రా — మంత్రీ ! నీబుద్ధి బృహస్పతికిని లేదుగదా !

కవిరాజవిరాజితము.

మనుజహృదంతరమానితవృత్తుల మారవిలాసవిహారములన్
గనుఁగొనదక్షుఁడొకండిల నెవ్వఁడు కామవశుండగుమాత్రినె బం
ధనములఁ జిక్కినదర్పితుఁడందురు తద్దయుఁగన్నులుమూసికొనన్
మునియని జ్ఞానముపూనెనటందురు బొందనుగూలుచు భూమివరా॥

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు)

టివే ? నీకుమారుండింక యౌవనక్రీడావిలాసముల చవియెఱుంగక శాస్త్రవిద్యాపరాయణుండైయున్న వాఁడు. అతని కొకగుణవతియుఁ గోమలాకృతియునగు యువతినారసి వివాహము కావింపుము. వెనువెంట నేయిప్పుడాతని కింగల వికారంబులెల్ల నంతంబునొందఁగలవు.

సుఘో—మంత్రివర్యా ! నీహితోపదేశంబున నామనఃపరితాపంబు నిర్వర్తించెను. అయిన నాకొమరునకుందగిన యువతీమణినెట్లు సమకూర్పఁగలము ?

మంత్రి—రాజా ! నీకుమారుని డెందము నానందపఱుపఁగల కన్యాలలామయెవ్వరో నీవును నేనునుజింతింపఁజాలము.

ఉ॥ ఒక్కొకకంటికొక్కరితయుద్దిగఁ దోఁచు నెవండు దేనికే
చక్కఁదనంబుఁ జూచి మనసావరియించిరమించుస్వామడన్
దక్కఁగలారికయ్యది వితర్కము సేయఁగరానిదౌ భళీ !
తక్కరితుంటవిల్తునకు దారులుతుంటరిదారులే సుమీ॥

కావున నీకుమారుండు తనయిచ్చమెచ్చిన మచ్చెకంటిని గూర్చికొనుట కొక్క యుపాయముఁ జెప్పెద నాలకింపుము. శాస్త్రములలో స్త్రీ పురుషులెల్లరునుగలసి లీలోద్యాన విహారంబులు సేయుటయు విలాసగోష్ఠిప్రసంగంబులును స్వాదుఫలాహారంబులును సేయుటయు నాచారమైయున్నదిగదా ! కావున రాఁగల పర్వదినంబున సాయంకాలమున భవదీయభవనోద్యాన వాటికిం బురంబునంగల రాజన్యబాంధవులయందలి స్త్రీ పురుషులనెల్లరావించి విందారగింపించి యచ్చటికేతెంచు ననుద్వాహితలకెల్ల నీకొమరునిచేఁ దత్తదుచితంబులగు బహుమానంబులొసంగునట్లొక యేర్పాటుకావింపుము. తత్సమయంబున నీసుతుఁడు వారిలో నేకన్నియ యావైపు మనసునిల్పునో నీవును బరీక్షించి యాకన్నియనే పరిణయమగునట్లు చేసెదవుగాక.

మిత్రా—మంత్రీ ! నీబుద్ధిబృహస్పతికిని లేదుగదా !

కవిరాజవిరాజితము.

మనుజహృదంతరమానితవృత్తుల మారవిలాసవిహారములన్
గనుఁగొనదక్షుఁడొకండిలనెవ్వఁడు కామవశుండగుమాత్రనెబం
ధనములఁజిక్కినదర్పితుఁడందురు తద్దయుఁగన్నులుమూసికొనన్
మునియనిజ్ఞానముపూనెనటందురు బొందనుగూలుచుభూమివరా॥

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు)

మద్రి—అతికించున్నాయి. తీయడంయెట్లా. యేడుపు పోనిస్తూ.

భద్రి—వుమ్మిరాచి తియ్యరాదు. చదువుకొన్న భ్రామ్మర్లుకూడా వుమ్మిరాచి వుత్తరాలతికిస్తూవుండారు.

మద్రి—ఆజిగు రేసిటనుకున్నావు. కోడిగుడ్డుసొన. అయితే సర్కారువుత్తరాలెవ్వళ్లూయిప్పకుండా యిసంగల్పుతారంట నిజమేనా?

భద్రి—యిసంగల్పితే నాకిమోడేసస్తాడుగాని అందులో యేముండదోసూతూ: యిందులో యిసంలేదులే.

మద్రి—(విప్పిసూచి) "మీపుత్రిమిత్రికళత్రిసహితముగావిచ్చేసి" అందరినీరమ్మన్నమాటేరా.

భద్రి—అయితే సాధారణంగా శుభలేకల్లో "సకుటుంబసపరివారసహితంగా" అని వ్రాస్తారు. వీరిట్లారాశారేమిరా?

మద్రి—ఇదిగో యీమధ్యరాజాగారి పురోహితుఁడు మిత్రయ్యగారికిన్నీ వారో సదువుకున్నాయనంట ఆయనకిన్నీ దెబ్బలాటొచ్చింది. ఆసుబలేకల్లో రాసేది సుద్దబూతంట. తెలిసిందా.

భద్రి—సరిలే. పేర్లుమాత్రింబాగా గ్యాపకంబెట్టుకో మరిల్సిపోకు. పోదాంరా.

(అని నిష్క్రమించుచున్నారు)

చతుర్థరంగము—ఉద్యానవనము.

(సర్వార్థసిద్ధుఁడును, ఛన్నుఁడును బ్రవేశించుచున్నారు.)

సర్వా—ఛన్నా! నేఁడు నామానసమునకింతటి యుత్సాహముకలుగుటకేమి కారణము?

సీ॥ పేదపెద్దయటంచు భేదంబులరయక బంధువులరాకడుసంభ్రమమొయేమొ?
అన్యోన్యసంప్రీతి కాకరంబగునట్టి కూటంబుసమకూఱుకూర్మియేమొ?
దుఃఖంబులనుబారఁదోలిసౌఖ్యముఁగ్రోలు సఖులఁగాంచెడిసంతసంబొయేమొ?
పూవుఁదోఁటలఁగమ్మతావులీనెడు మేలుతీవచెట్టులఁగాంచుతృప్తియేమొ?
గీ॥ పూర్వభవకృతసంస్కారబుద్ధియేమొ
యూహసేయంగరాని యుత్సాహమొదవె

మానసంబునకొకరీతి మార్పుకలిగెఁ
జెన్నెలివియెట్టిఫలము సూచించునొకో॥

ఛన్న — రాజకుమారా! ఈయుత్సాహము శుభమునే సూచించునుగదా! అదిగో! రాజబంధువులందఱును విచ్చేయుచున్నారు. శుద్ధోదనమహారాజును గౌతమీదేవియును వచ్చియున్నారు.

(మంత్రి బంధువులు మొదలగువారితో శుద్ధోదన గౌతములు ప్రవేశించుచున్నారు.)

గౌత — నాథా! మనముద్దులకొమరుఁడగు సర్వార్థసిద్ధునిగూర్చి జనులాడికొనుపల్కులు విశ్వసనీయములుకావుసుమీ! ఆతనిమొగమెట్లువికసించుచున్నదో వీక్షింపుము.

పంచచామరము.

మొగంబునంగణింపరాని మొల్కనవ్వులూరగా
సగంబువాంచియున్న కన్ను జాణయంచుఁదెల్పఁగా
వగల్ నిగుడ్పగాఁబటీరు వన్నె మేల్మిమేనితో
మృగాంకబింబమోయనంగ మించియేగుదెంచెడిన్॥

శుద్ధో — ప్రాణేశ్వరీ! నేఁడీతనిముఖవికాసము నాకునువింతగనేయున్నది. ఇట్లుండుట మనయదృష్టమే. వేగమేయాతనింబిలిచి యిచ్చటికివిచ్చేసియున్న రాజశేఖరుల సన్మానించెదముగాక. (ముందునడచి సర్వార్థసిద్ధునిజూచి) కుమారా! సిద్ధార్థా! నాకోరికకు మారుసెప్పకవిచ్చేసియున్న రాజన్యవరులనుచితరీతినిమన్ననజేయుము.

ఉ॥ మన్ననఁజేసియన్యులను మాన్యులుగాఁదలంపసజ్జనుల్
మన్ననుమిన్నఁగానక పరిమత్తులుగాఁ గణింపదుర్జనుల్
క్రొన్నెలఁగాంచిసంతసిలి క్రోలుఁజకోరముసన్న వెన్నెలన్
గన్నులనెత్తిఁబెట్టుకొని కాంచదుఘూకములోకబాంధవున్॥

సర్వా — తండ్రీ! నీయాజ్ఞశిరసావహించెద.

పాట. శంకరాభరణము — ఏక.

ఎంతయుసంతసమందుచున్ దయసేయున్ వేడెద - భూవరులనువినుము॥ ఎ॥
ఇంతులుబాలురునెల్లరుగూడన్

ఇంతయుఁ సందియమందకయొందుచున్
వింతలెల్లఁగడు వేడ్కఁ జనింపన్
విలసిలుమనసుల వేమరుఁగనుఁగొనన్॥ సె॥

రాజులు—నయవిశారదులును నీతిపారగులును రాజకులాగ్రగణ్యులునైన మీయట్టి వారలకీమర్యాదలు సహజములేకదా! రాజా! మాకెల్లరకును నేఁడంతయును లేదు. అందఱము నాసీనులమైతిమి. (అనికూర్చుందురు.)

మంత్రి—మహాప్రభూ! విచ్చేసియున్న పెద్దలకెల్లరకు శ్రవణానందకరంబుగాఁ గన్యకామణులు, గానరసామృతముగ్రోల నిచ్చవుట్టుచున్నదికదా!

శుద్ధో—అట్లయిన సిద్ధార్థా! నీస్థానమును నీవుగ్రహింపుము. కన్యలారా! కిన్నరలంబోలు మీమృదుకంఠనాళంబులతో గానంబుచేసి యెల్లరనానందింపఁజేయుఁడు.

కన్యకలు—(వరుసగానిల్చి)

పాట. యమున—ఏకతాళము.

మంగళమోహనశౌరీ - మంజులకంజవిహారీ
రంజితగోకులనారీ - భంజితనిర్జరవైరీ
నందసుతామురహారీ - బంధురమురళీధారీ
బృందావనసంచారీ - మందరభూధరధారీ॥

మంత్రి—బాలికలారా! గంధర్వకాంతలకును సందరానిస్థాయిప్రచారముచేసి మీరుపాడినపాటలకీసభికులహృదయంబు లానందపారవశ్యంబునొందియున్నవి. రాజకుమారా! వీరలకింక యథావిధిఁబారితోషికములీయ వేఁడెదను.

సర్వా—మంత్రీ! అట్లేకావించెదఁగాక. (కన్నెలతో) కన్యకలారా! మీరెల్లరు నొక్కరొక్కరుగా నేతెంచి మీరుచదివినపాత్రంబులఁగల కొత్తపద్యము లెవ్వరైన మీయిచ్చవచ్చినవానింబఠించి బహుమానంబులఁగైకొనుఁడు.

కన్య—గీ॥ సింగమువసునోట శిరముఁబెట్టఁగవచ్చుఁ
దాఁచుబాముకోఱఁ దాకవచ్చుఁ
గఱకుటమ్ముపైనఁ గన్ను మోపఁగవచ్చుఁ
జెడిపతోడిచెల్మిసేయరాదు॥

సర్వా—బాలికామణీ! ఈయంగుళీయకముఁగొమ్ము.

కన్య ౧—మహాప్రసాదము (అనిపుచ్చుకొని స్థానమును జేరును).

కన్య ౨—గీ॥ దొండపండుఁగోరుఁ దోరంపుఁ గీరంబు
నంబుజంబుఁగోరు హంసయొండు
కుసుమరసముఁ గ్రోలఁ గోరుఁదుమ్మెద యొండు
వారివారి రుచులు వేఱు గావె॥

సర్వా—యువతీమణీ! ఈరత్నకంకణమును గొనుము (అనియిచ్చును).

కన్య ౨—(స్వీకరించి) మహాప్రసాదము (అని స్థానమును జేరును).

కన్య ౩—గీ॥ పూపజాబిలివలె మోముగల్గినగాని
వారిజాక్షి కీరవాణియైన
కొలముగొప్పదైన కోరెనసితులున్న
గానములేకయున్న వనితకాదు॥

సర్వా—పాలతీ, యీముత్యాలసరముఁ గైకొనుము (అనియిచ్చును).

కన్య ౩—చిత్తము దేవా! (అనిపుచ్చుకొని స్థానమును జేరును).

కన్య ౪—గీ॥ కార్శ్యమెంచువాఁడు శౌర్యవంతుఁడుగాఁడు
ధీవిశాలుఁడెపుడుఁ దెలిసెనఁడు
జ్ఞానియైనవాని జనులెఱుంగఁగలేరు
నివురుగప్పియున్న నిప్పుసుమ్ము॥

సర్వా—వధూమణీ! నీవాక్యములు కడుహృద్యములు. ఈరత్నహారముఁ గైకొమ్ము (అనియిచ్చుచున్నాఁడు).

కన్య ౪—మహాప్రసాదము (అనిపుచ్చుకొని స్థానమును జేరును).

సర్వా—ఇతరబాలికలారా! మీమీ బహుమానములు స్వీకరింపుఁడు॥

ఇతరకన్యలు—మహాప్రసాదము. ధన్యులమైతిమి దేవా! (అనిపుచ్చుకొని స్థానముఁ జేరుదురు).

యశోధర—(చేతులుహృదయమునఁనుంచి కనులెత్తి చూచి)

గీ॥ పొంగుచున్న ప్రేమపొరలి పైఁబడుగాని
దాచియుంచ నెరితరముగాదు
వెల్లివిరిసియేఱు విచ్చలవిడిపారు
కడలిఁజేరి నిలుచుఁగలక విడుచు॥

సర్వా—(తనలో) ఔరా! ఈనిర్మలాంగిసౌగుణ్యమేమి? ఈలెక్కలేనిచక్కఁదనము, ఈకన్నియ మున్నెన్నఁడోనన్నెఱింగియున్న చందమునఁ గన్నులతో సన్నఁజేయుచున్నట్లున్నది. (పాఱఁజూచి) కానిమ్ము. (వెదకిచూచి దగిన యాభరణముఁగానక).

ఉత్సాహ॥ జనమనోహరాంగినీదు చక్కదనము నెంచినన్
ఘనమనీష నెంచిచూడఁ గాన్కయే మొసంగినన్
దనివిఁదీరరామి నేమొ దైవికంబుగానిటన్
గనులకొక్కభూషణంబు గానరాకయుండెడిన్॥

ఔరా! యిప్పుడొక్కభూషణమైనను లేకయుండెఁగదా!

యశో—కం॥ భూషణముకాదు గౌరవ
భాషణము లెవిలువలేని పసదనములగున్
యోషాహృదయాకర్షణ
భూషణభాషణములేల బుధజనవర్యా॥

సర్వా—(తనలో యశోధరనుజూచి) భళీ యీయెన్నరానిమిన్నదనము. ఇట్టియంగసౌభాగ్యమెందుగనుంగొనగలము?

సీ॥ మేనిపెల్లుబగుంపు మించిచెంతలముంచి పాలసంద్రమురీతిఁబరిఢవిల్ల
లేమతీరగుమోము లేఁతవెన్నెలఁగాయు బాలచంద్రునిభాతిభాసిలంగ
కొమ్మవాతెఱమీఁది కమ్మపల్కులపొల్పు లమృతధారలఁజిమ్ములాడుచుండ
తరళాక్షికనుచూపు కిరణంబులుడివోని వజ్రకాంతులవైభవంబుసూప॥

గీ॥ భువనమోహనరూపంబుఁ బూనిభువిన
లంకరించెడుశృంగార లక్ష్మియనఁగ
నెదురనిల్చినయీకన్నె నెన్నరాని
సంతసమునించెనామదిసంచలించె॥

(అని తనమెడలోనున్న హారమొసంగఁదలఁచి) మనోహారిణీ! అచ్చమైన యీపచ్చలహారము నీయిచ్చసమకూర్చుగాత. (అనియిచ్చుచున్నాఁడు).

యశో—(గ్రహించి స్థానముచేరును).

గౌత—ప్రాణేశ్వరా! సుకుమారశేఖరుని ముఖవిలాసమునుజూచితివే చక్కఁదనాల యిక్కయగు నిక్కన్నియ యున్న తెఱంగునుగనుంగొనుము.

ఉ॥ మున్నొకవేళ నొక్కెడఁ బూర్ణపు నేస్తము సల్పినట్టి లీ
కన్నియతోడ నీసుతుఁడు గన్నులు కన్నులఁ జేర్చి పల్కుచో
స్విన్నసుధాకరప్రతిభఁ జేకొనె మోము కళావికీర్ణమై
వెన్నెలఁ గాచెలేనగవు వెల్లుల పేరిటఁ బేర్మి నెంచుచున్॥

శుద్ధో—ప్రాణేశ్వరీ! పరమేశ్వరుని కరుణాలవంబు మనపైనుండెనేయని విశ్వసింపుము. సర్వార్థసిద్ధునకును యశోధరకును బరస్పరానురాగ ముదయించె ననుకొనుటకు సందియంబేల? కానిమ్ము. ఇంతటనీ సామాజికుల నెల్లర వారివారి నెలవులకు వీడ్కొల్పి యా వెనుక నీప్రసంగము ననుందుముగాక: (సర్వార్థసిద్ధునిజూచి) కుమారా! విచ్చేసియున్న బంధుమిత్రబృందమ్ములకు విందొనర్ప నానావిధఫలంబులును భక్ష్యంబులును నావలిదెసన మర్పఁబడియున్నవి. కావున నెల్లరు నటుబోవలయును. బంధులారా! మిత్రులారా! మీ రెల్లరు నట్లు విచ్చేయ వేఁడుచున్నాఁడను.

మంత్రి—సేవకులారా! సర్వము సిద్ధముగానున్న దికదా!

సేవ—దేవా! సర్వము నీవలకే యమర్చబడియుండెను.

దేవదత్తుఁడు—(కోపములో) ఔరా యీ రాజపుత్రుని కపటవేదాంతము. ఇట్లైక వాజనులచిత్తములను విత్తములను హరింపవలయును. (అని గగ్గున వెడలిపోవును)

శుద్ధో—బంధువులారా! మిత్రులారా!

అందఱు—శాక్యవంశభూషణా! జయమగుఁగాక.

పాట. కనడా.

రాజచంద్ర భూజనేంద్ర సుధీజనాగ్రణీ
తేజోరాజితక్షీరపరాక్రమ దివ్యకృపాజలధీ
రాజుల శాక్యుల రాజపదంబున రక్షించుచు మించుమిఁక
వాజిహస్తిచయవాహనాది బహువైభవములు వెలసిల్లన్
బహుతరఘనతరపటుతరగురుతరధరణీధరవరశ్రీ॥

(అని యందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు)

ఇది

ప్రథమాంకము.

ద్వితీయాంకము.

ప్రథమరంగము—పురవీథి.

(ధన్నుఁడును దేవదత్తుఁడును బ్రవేశించుచున్నారు).

పాట. అఠాణా—ఏక.

దేవద—
తగదుతగదిక తగదునీకిది
తరవుగాదని తగ నెఱుంగుము
మగువపైనిటు మరులుగొలుపఁగ॥ తగ॥
వలదువలదిటు వలదుగరువము
తులువతనమునఁ బలుకులాడఁగ
బలముదెలియక చలముబూనుట॥ తగ॥

ధన్నా! యీకన్నియకై మీ రాజకుమారుని బరితపింపవలదనియడుగుము. నిరర్థకమైన యాసచెందవలదని వక్కాణింపుము. ఆసుప్రబుద్ధుఁడైనను తన కూఁతునీతనికొసంగనతని సామర్థ్యమునలేదుసుమీ! శాక్యులలో ధనుర్విద్యానైపుణ్యములేనివానికిఁ గూఁతునొసంగినవెలిపెట్టుదురు. వేయేల? స్వయంవర ప్రకటనంబుసేసి యోధకలానైపుణిసరసి యందుమెప్పవడసినవానికేగాని యన్యులకాకన్యను సుప్రసిద్ధుఁడీజాలఁడు. మీ రాజకుమారుఁడోయడవులలోఁ గందమూలములభక్షించి తపమాచరించుకొనవలసినవాఁడయ్యెను. ఎందునకో యానారీమణిపై పిచ్చిమోహమువహించియున్నవాఁడు. వలదని వారింపుము. ఈదేవదత్తుని కారమణీలలామంబు హస్తగతంబైయున్నదని యెఱుంగుము.

ధన్న—ఆకామిని కామించియున్న కాముకసమంగాక యన్యులకాకన్యయెట్లులభింపఁగలదు.

దేవ—కామినులమోహమనఁగ నేమోయెఱుంగుదువే?

ఉ॥ చందురుశీతరశ్మి మెయిజల్లుచవార్ధిహిమాంబుశీకరం
బెందునిజంబులేక మిడియెండనుఁబుట్టెడియెండమావులే
లందునఁబాంథులక్క వెసనలంచెకుదొంగవెలుంగుదానికై
డెందముగాసిపెట్టుకొని డీకొనదందగునేబుధాళికిన్॥

ఛన్న—అట్లైన నాచిన్నది నీకుమాత్రమునిశ్చయమెట్లు?

దేవ—ధనుష్కళాకలాపంబెల్ల విలాసంబుగానవలోకించునాకుంగాక యన్యులకాక న్యదక్కునా?

(ఇద్దఱుబ్రాహ్మణులు ప్రవేశించుచున్నారు).

బ్రాహ్మ ౧—(కోపముతో, తొందరతో) ఆశే యేనాఁడూలేనిది యీనాఁడుర మ్మంటే వస్సుందపయ్యా! యేకులంలోమర్యాద ఆకులంలోందే. "అష్టవర్షాభవే త్కన్యా" అన్నాఁడు. గనుక యెనిమిదేండ్లువచ్చేసరికి ఆఁడుపిల్లకు మనలో వివాహంఅయితీరవలె. ముక్కుపచ్చలారని మూఁడేండ్లకూనను మూఁడువేలుపు చ్చుకొని ముసలివానికి అంటగట్టించావు. ఏదీ ఆపనిచేయమని ఆరాజులతో చెప్పు, చెప్పుతీసుకొనితన్నుతారు. స్వయంవరంలేకుండా పెళ్లిచెయ్యమంచా వేమిషి? యేదీయేగృహస్థుయింట్లోనైనా భోగంమేళం సంభావనాలేకుండా పెండ్లిచేయించు. చూస్తాం. పెళ్లికట్నాలుమానిపించు పెద్దలంతాచేరి ఆవరు సనుసభలుచేస్తారే.

బ్రాహ్మ ౨—అదికాదయ్యా! స్వయంవరం అంటే భాగానేవుంఛుంధిగాని కోరిన వారిని పెండ్లాడడానికి ముందుగావచ్చినవాళ్లందరికీ దెబ్బలాటపెట్టడంవస్తుం దయ్యా.

ఛన్న—దేవదత్తా! యీబ్రాహ్మణులెవ్వరో స్వయంవరమనుచున్నారు. ఏస్వయం వరమో అడిగిచూచెదను. బ్రాహ్మణులారా! స్వయంవరమనుచుంటిరెవ్వరి దయ్యా!

బ్రాహ్మ ౧—సుప్రబుద్ధమహారాజు ముద్దులకూఁతురు యశోధరకు.

దేవ—(తనలో) యశోధరకు. అవురా! ఈనామధేయము నావీనులకెంతరుచ్యము గానున్నది? (ప్రకాశముగా) విప్రులారా! ఎప్పుడుజరుగఁగలదు?

బ్రాహ్మ ౨—ఎప్పుడోనా వచ్చేబృహస్పతివారమువాఁడు. ఇవిగో రాజులకందఱి కిని శుభలేఖలిచ్చినారు. మహారాజా మీరెవ్వరో తెలియదు. మావాఁడు వర్రికొంతికాయ. తెలిసికొంత తెలియకకొంత పేలుతూవస్తూవున్నాఁడు హెచ్చుతగ్గులుక్షమించండి మహారాజా!

దేవ—విప్రులారా! ఆసుప్రబుద్ధమహీపతి తనకూఁతునెవ్వనికొసంగఁ దలంచియు న్నాఁడో యెఱుంగుదురా?

బ్రాహ్మ ౧—(రెండవవానితో) ఓయేయి వీరెవ్వరో రాజబంధువులు. జాగ్రత్త. నోరుగాచిమాట్లాడు. మహారాజా! ఎందుకు. అడుగుతారూ. కూఁతురుకీ తండ్రికీ యెట్లావుండాలో అట్లావుంది. ఆచిన్న దానికేమో రాజుగారి కొడుకు మీఁదవున్న దప. తండ్రికేమో మరెవ్వరిమీఁదనోవున్న దంటారు.

దేవ—ఘన్నా! విన్నావుకదా! మ రెవ్వరోయనఁగా నీదేవదత్తుఁడేయని యెఱుంగుము.

ఘన్న—దేవదత్తా! దంభప్రలాపములేల? స్వయంవరమునాఁడుగదా యెవ్వరిశక్తి సామర్థ్యములెట్టివో తేటపడును. నాకిక సెలవిమ్ము.

(అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు).

బ్రాహ్మ ౧—అయ్యా! మీరెవ్వరోయెఱుఁగమని మనవిచేస్తే సెలవివ్వకపోతిరి. మాటలధోరణిచూస్తే అందుకోసమే తంటాలుపడుతూవున్నట్టుతోస్తుంది. ఎవ్వరైనాపరే మామీఁదమాత్రం సంపూర్ణానుగ్రహంమాత్రంవుంచాలే మహారాజా!

దేవ—(తనలో) ఔరా! యీవిప్రులఛాందసవృత్తి. (ప్రకాశముగా) బ్రాహ్మణులారా! మేముకోరినకార్యము ఫలించినవెనుక నడుగవలసినదానినిప్పుడే వేగిరపడియడిగెదరేల? ఇదియేమియవివేకము.

బ్రాహ్మ ౨—ఒరేయ్. నీకుబుద్ధిలేదూ. ఆయనకే యేమీలేదు నీకేముందిరా. అలూలేదు చూలూలేదు కొడుకుపేరు సోమలింగమన్నట్లున్నది. అయ్యా! తమ సంగతికాదు. తమమాట అనుకోవద్దు.

బ్రాహ్మ ౧—లేదుమహారాజాలేదు మీరనుకొన్నదికాదిది. అదికాదు. తప్పుమాటాడితిమి క్షమించండి. మహారాజా! సెలవిప్పించండిపోతాము.

(అని ఇద్దఱు నిష్క్రమించుచున్నారు).

దేవ—ఆహా! యీబ్రాహ్మణులు తుమార్పణముగోరువారవలెవచ్చి పరమనికృష్టవాక్యములాడిపోయినారు. అయిననేమి.

గీ॥ సందియపుమాటలెవ్వరేమందురేని
పట్టువీడుటసరిగాదు పటువుగాదు
సుప్రబుద్ధుఁడునావంకఁ జూచుచుండఁ
గన్యకామణిచిత్తంబుకరుగకున్నె॥

(అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు).

ద్వితీయరంగము—ఉద్యానభవనము.

(కమలయు, కాంతిమతియు, యశోధరయు బ్రవేశించుచున్నారు).

పాట. జంఝూటి—ఏక.

యశో— చిత్తము దాఁచఁగఁజాలా—చాలా॥ చిత్త॥
చిత్తజాఁడీగతి చిత్తము నేచఁగ
చింతలవంతలనింతల జీవింతునా॥ చిత్త॥
మనసునఁగోరిన మనసిజాకారుని
మానుగమానఁగలేనుగా మనలేనుగా॥ చిత్త॥
వినఁజాలవీనుల జనకునిపల్కుల
వేఁడుగఁగోరఁగ నేరఁగా మనసారఁగా॥ చిత్త॥

చెలులారా! దైవమునన్నీ యెనలేని యాపదలపాల్సేయ నేటికి? ఎన్నఁడునే పూరుషుని పైని బ్రసరింపనేరని నామానసము నాఁడా రాజకుమారుని మంగళాకృతి నాకంటికొనచూపులనంటినంతనే పూవుమొగ్గవిచ్చినచందంబున వికలంబుగా నేటికి? కానిమ్ము. నాఁడేయాసకలగుణాభిరాముఁడా మనోహరమూర్తి నాపైఁదనకుజనియించినమరులు కమ్మతేనియలుబొఱఁబిమ్మ తనమన్నన మాటలఁచే సన్న చేయ నేటికి? ఇన్నియును గుఱుతెఱింగియును నాజనకుండును నాపురుషాగ్రగణ్యుండు మహారాజకుమారుండని లేశమైనగౌరవముల జూపక యీరీతినిబట్టుపట్టియుండ నేనేమి సేయుదానను.

కమల—కాంతిమతీ! ఈబాలికామణికేదివచ్చినను విపరీతముగదా! నిన్న మొన్నటి దాఁకఁ బెండ్లియనుమాట కొనపెదవినుచ్చరించినమాత్రినే నిన్నును నన్నును మిర్రింగఁజూచుచుండెను. ఆయుద్యానోత్సవము ఉద్యానోత్సవముగాక ఉద్వాహోత్సవమాయెఁగదా! ఆనాఁడావన్నె కాఁడు తనతోడనిచ్చ చీర నిచ్చకనులా డెనఁట. కనుసన్నలుచేపినాఁడఁట. ఈకన్నియకుఁ జిత్తమంతయును వెన్నవలెఁగఱఁగిపోయెనఁట. ఇంతమాత్రిన కనపడినవారిపలుకులన్నియు ములుకులాయెనఁట. ఈతన్వికినీవేమారుచెప్పుము. నావలనఁగాదు సుమా!

కాంతి—యశోధరా! మహారాజకుమారుఁడని గుణరహితుని బెండ్లియాడఁదలఁచితివే?

యశో—చెలులారా! ఏమీ మీమూఢత?

సీ॥ మర్యాదసహజమా మానవంతునితోడ జానకీవిభుఁడుసమానుఁడేమొ ?
శౌర్యమాతనిసొమ్ము క్షాత్రవిద్యలలోనఁ బరశురామునిఁబోల్పవచ్చునేమొ ?
సలలితాకృతిమహా బలపరాక్రమశాలి బలరాముఁడీతుగావచ్చునేమొ ?
కరుణాంబురాశియా ఘనమనోహరమూర్తి యదుకులాగ్రణిసాటియౌనోయేమొ ?

గీ॥ శాంతకారుణ్యరసమగ్న శౌర్యయుతుఁడు
పరిబలగాంభీర్యచాతుర్య భాషణుండు
సమరసస్ఫూర్తి సజ్జన చక్రవర్తి
బుధజనస్తుతసత్కీర్తి పుణ్యమూర్తి॥

ఇట్టిపరమపావనమూర్తిగుణంబుల గుఱుతెఱుంగక తగనిమాటలుపలుకుట యుచితమా !

కమల—కాంతిమతీ ! తామునిఁగినదిగంగ తావలచినదిరంభ యను సామెతమనమెఱుంగమా ? ఆదేవదత్తునిపౌరుషము పసివానికిని ముసలివానికిని దెలిసియున్నది. ఈలతకూనకింతటి భ్రాంతియేల ?

కాంతి—కమలా ! అన్నియుఁదెలిసి యద్వైతమునఁబడుచున్న యీపడతితోనేమి చెప్పుటకునుదోఁచకున్నదికదా ! (యశోధరతో) యశోధరావినుము.

పాట. బేహాగ్—అట.

కన్న జనకునిమనసు గాసిపెట్టెదవే
మన్న నసేయకమాటలాడెదవే॥ కన్న॥
కమల— పిన్న పెద్దలమాటచిన్న బుచ్చెదవే
విన్న వారలలోన వెలితినొందెదవే॥ పిన్న॥
యశో— రాచకన్నియనిట్లువేచఁగఁదగునే
యేచరితమునన్నైననిదిగననగునే॥ రాచ॥
కాంతి— గౌనముదెలియని వానిగోరఁగనగునే
యొనలేనిసాహసమిటుబూననగునే॥ కన్న॥
కమల— మునువెన్కఁజూడక మూర్ఖింపఁదగునే
జనవాక్యమొక్కింతమనసుననిడవే॥ పిన్న॥
యశో— పాల్నీరువెడలింపబక్షములకగునే
పసగలరాయంచ పొసఁగించవలదే॥ రాచ॥

కమల—యశోధరా! మగవారిమాయమాటల కీకితిమోసపోవుటచెల్లునే. మఱియు కి తెఱ్ఱైన యీరాజకుమారుని యీదేవదత్తునిగూడ మారుమాటాడనిచ్చియుండునే. ఇట్టిపూరుషులకెల్ల మాయయేపుట్టినయిల్లుగదా!

యశో—చెలీ! ఆమహాపూరుషుని మాయగాఁడనివచింప నీకునోరెట్లాడెను.

కాంతి—అట్లుగాకున్న నీపైనిక్కమైన మోహముపూనియున్న వాఁడని నీకెట్లుతెలిసెను:

యశో—చెలులారా! ప్రాణసఖులుగావున మీతోఁడఁజెప్పెదనాలకింపుఁడు.

సీ॥ గండుతుమ్మెదరేపు నిండుకన్నులచూపు లేఁదమ్మిరెమ్మలఁబోలఁజూపె
పండువెన్నెలగేరు పలుతీరుచిఱునవ్వు చెక్కుగులాబీలచెమరునించె
తేనెవానలనించు తేటమాటలచేత వలపువాకలనిండివరదలయ్యె
తొలకరికోలనితో దొరయుప్రేమఁడిదేలి యాత్మహంసంబునుయ్యాలలూఁగె

గీ॥ మనసుమనసునఁజేరె నిర్మలినభఁగి
దనువులీరెండువేఱను తలఁపువీడె
పరిగణింపఁగనేర నాభావగతిని
క్షణపునేస్తముతొల్లింటి జన్మఫలము॥

కాంతి—చెలీ! యీలేమకింక మనముచెప్పియొప్పింపఁజాలము. ఆమఁదిమివిధాత తన ముదితనమ్ముచూప నీసతీమణినిసృజియించె. కాకున్న నీవెఱ్ఱివేదాంతమెట్లు గానలవడును? కమలా! ఈమగువ వలచిన మగవానిమగటిమియెఱుఁగుదువే?

కమల—ఎఱుఁగకుండుటయేమి? ఆశూరుఁడీగనైనఁ జంపరాదనిన నీనారీమణి చీమనైన ముట్టరాదనుశ్రుతివచించును. సరిసమానమైన దాంపత్యముగదా!

యశో—చెలులారా! మీరునన్నెన్ని కేరడములాడిన నాడుదురుగాక. యీసుగుణమూర్తిని నిరసనములాడిన నోర్వజాలనుసుఁడీ (తెరలోపల).

అమ్మాయీ! యశోధరా!

కాంతి—మీఅమ్మగారు పిల్చుచున్నది. పురమునకువెలుపలనున్న వ్యాయామరుగమునకు నీవుచు రావలయునని కాఁబోలును.

కమల—చెలీ! రాజన్యులెల్లరును నేఁడుతమతమబలాలు పరీకటించుకొనియెదరు. మిక్కిలి వినోదముగదా! మాచెదముపోదమురమ్మ.

యశో—సఖులారా! నేనచ్చటికివచ్చునదిలేదు. వేయింటికిని సిద్ధార్థుఁడేజయము నొందునుగాక.

కాంతి—యశోధరా! నిశ్చయముగానే నీమనోవల్లభుఁడు జయమునొందినయెడల
మాకేమిబహుమానమిచ్చెదవు?

యశో—గీ॥ ప్రియుఁడు నిశ్చయముగ జయమునొందినవార్త
వింటినేని నాదు వీనులలర
సకియ నాఁడు నాదు సఖుఁడొసంగినరత్న
హార మొసఁగుదాన నడుగనేల?॥

కమల—కాంతిమతీ! కాంచితివే యీయింతికీవార్త యెంతటిసంతసముపుట్టింపగల
దో. యశోధరా! నీహృదయము నెఱుఁగఁగోరి కాంతిమతియిట్లువచించుచునుగా
ని నీహృదయప్రియుఁడు నీపైఁబ్రేమచే నీకిచ్చినహారమును మేమపేక్షింతుమా?

(మరల తెరలోపల)

కాంతీమతీ! కమలా!

కమల—అదిగో! గుణవతీదేవిగారు తిరిగిపిల్చుచున్నారు పోదమురండు.

యశో—చెలులారా! మీరలువేగమేపోయి నేరాఁజాలనని జననితో వచింపుఁడు.

కమలా, కాంతి—అట్లేకానిమ్ము. (అని నిష్క్రమించుచున్నారు).

పాట.

యశో— ఏ—మీ—సేయుదునో—యీవిధి—ఏమగునో—యెఱుఁగ,
నేమని నామది నెంతునో—ఏమగునోయెఱుఁగనీయది॥ ఏమీ॥

(అని నిష్క్రమించుచున్నది).

తృతీయరంగము—రాజవీధి.

(దేవదత్తుఁడు, నందుఁడు, భుక్కుండుఁడు ప్రవేశము).

దేవ—చూడనేతెంచినరాజులకందరికి నింతపక్షపాతమా! సర్వార్థా నీభాగ్యము
చాలింపుము.

శా॥ వ్యర్థాలాపముదంభముక్త శీలముదుర్వ్యాపారనైపుణ్యమీ
యర్థంబుల్కొఱగావు చూపఱకునింద్యార్థంబులైతోఁచవే
సార్థక్యంబుపహించెనందుమదిలో సర్వార్థసిద్ధామన
స్స్వార్థంబూనివరింపనేటికిక నీప్రాగల్భ్యముల్ మానుమా॥

ధనుర్విద్యాకౌశలంబు లేశంబును లేకయున్నను తనచేతికార్ముకంబు మంచిదై యుంటచే నంతవఱకైనఁ గెలుపువచ్చె. అట్లుగాకున్న నేమగునో అశ్వారోహణమున నోనందరాజా! నీ పెక్కునవాజికంటె నారాజతనయుని తేజీతేజుమీరి యుండలేదా. అన్నియును దెలిసియు వచ్చినరాజులు పక్షపాతము పూనుటకు గారణము నీవెఱుంగుదువుగదా.

నంద—ఆసుప్రబుద్ధుని చెల్లెలు మంజులాదేవి అన్నిటికిని నెఱజాణగదా. దానికైనను ముందుగా తలయూఁచి చిఱునవ్వునవ్వుటయును వచ్చియున్న రాజుల మొగంబుల నెగదిగఁజూచి కనుగీటి చప్పటులుగొట్టుటయు, వీరందరును, ఆతలిరుఁబోణి నేవరించుటకే తెంచినట్లు ఆమెవలలోఁబడి సిద్ధార్థుని మెచ్చుకొనుటయు నెంతవినోదముగానున్నది!

భుక్కుం—మీపరాజయమునకు మాత్రము వేఱుకారణమే మిఁకలేదు.

దేవ—ఏమి భుక్కుండా! అట్లాడుచున్నావు.

భుక్కుం—సీ॥ గఱుతుపైతూపుల గజితపైచూపుల సాలించితిరి రాజచంద్రులార
మేలైనరథముల మీమనోరథముల నెడలించితిరి మహావీరులార
మురువైనమీసల మరునివేసాల దిద్దియుంటిరి మేరుధీరులార
తురగంపుదాటుల గరువంపునీటుల చూపఁబూనిరి దొడ్డశూరులార

గీ॥ వచ్చియుండిన కార్యంబు వాసిదక్క
మెచ్చులాడుల మెప్పించు నిచ్చహెచ్చె
డెందములు మీకు జిందరవందరయ్యె
చపలచిత్తులకే రీతి జయముగలుగు॥

ఆమంజులాదేవి చిఱునగవునవ్వ్రాలి నపిజీచెంగ్గల మీకేమైనన మాటఁగట్టుకొంటిరా ఆపాలత్రిపలుకులకు ఒక్కనచక్కని పలుకుల నేమైనఁజెప్పరించితిరే.

నంద—భుక్కుండా! నీపరిహాసమిఁక వలదు ఇదే తెలిసికొనము. తుట్టతుదిఁ దైవమింకొక్కటి నిలచేయున్నది. అందు ఈనందుఁడు జయంబునొందకయున్న మీరీనందునెందును గణనకుం దేవండు.

భుక్కుం—అయ్యో నీమాటయననెట్టిదో మే మెఱుఁగమా.

నందు—ఎట్టిదని యెంచుచుంటిరి.

భుక్కుం—నీటిమూటతోటిసాటి.

నంద.—అపజయమునకంటె నీవుకల్గించుపరాభవము హృదయభేదిగానున్నదికదా.

ఆఁడువాని చూచుటతోడనే. మేము ఓడిపోయినది. భుక్కుండా! కాను న్న దాని నాలోచింపుము. వేయిమందిజవ్వనుల నవ్వుమొగములుశంక లేక నా వంకఁజూచుచున్నను నాధీరతముంకింపఁజాలవని నమ్ముము.

భుక్కుం—వేయిమంది మందగమనలు గావలెగా.

గీ॥ కాంత్రిమతిదాసిదాని శ్రీఁగంటిమాపు
బండివలె నాటలాడించు బల్లిదులను
పలుక నేటికి నీమనో భావములను
మంచునీ రెండవలెఁగరగించుగాదె॥

దేవ—ఛీఛీ! భుక్కుండా. దాసిచేతనా నాకుపరాభవము. స్వయంవరమునఁ గృతార్థులమై యావెన్కమాపరిభావంబులఁ బ్రశంసించుకొనవలయునుగాక. నందరాజా! పోదమురమ్ము. (నిష్క్రమణము).

భుక్కుం—వీరికిప్పుడుబాగుగా పురియెక్కినది. భళి. వీరిదేహములే వీరికిఁదెలియక యున్నవి.

పాట. మోహన—త్రిపుట.

మీరెకోపము యారెయుల్లవ దూరెనెమ్మదిజారెగా
కోరికలుమిత్రిమీరగను పలుమారుదలపునఁజేరెగా
సలుగునా బరగున అ నరుగునా తెలుగున అ
పనువ్వుదోరగాను గరువమెసఁగెను చురితమెసఁగెను శిరమునఁ॥ మీరె॥

(నిష్క్రమణము).

చతుర్థరంగము—స్వయంవరభవనము.

(శుద్ధోదనుఁడు, సుప్రబుద్ధుడు, దేవదత్తుఁడు, నందుఁడు,
భుక్కుండుడు, అర్జునుఁడు, సర్వార్థసిద్ధుడు, ఛన్నుఁడు,
మిత్రాచార్యుడు, మంత్రి, యశోధర, కాంతిమతి,
కమల, గౌతమీదేవి, గుణవతీదేవి, ప్రవేశము).

సుప్రి—రాజచంద్రులారా! ఇంకొకవిషయముమాత్రము పరీక్షకుమిగిలియున్నదికదా.

ఉ॥ సాలముజూడుఁడల్లదెలి శాలముమూలముదీనినెవ్వరే
వాలుననొక్క వ్రేటునన వారితభంగిఁగడంగిరెండుగా
లీలవెతుంచఁగావలయు లేశముఖండమునట్టునిట్టుగా
దూలఁగరాదుశౌర్యగుణ ధూర్వహులార బలంబుచూపుఁడీ॥

భుక్కం—భళీ! ఇదేటివింతపరీక్ష.

క॥ చెట్టులుగొట్టెడువానికిఁ
బట్టెనుసంగాదనటంచుఁ బల్కితివిదియే
పట్టునమెత్తుమశూరులు
వట్టిదియాఘనతమాను వద్దునృపాలా॥

రాజా మాకీస్వయంవరమక్కరలేదు.

కాంతి—గీ॥ ఆడతేకయున్న నోడుమట్టలగాదె
చేతఁగాకయున్న రోతగాదె
పందులందమున్న బండ్లుబులియుగాదె
మాటలేలధీరమాన్యులార॥

అర్జు—ఈపరీక్షలకుంగల ఫలమీవరకేమాకుఁదెలిసియున్నది. ఈవరకునడచిన అశ్వారోహణము ధనుస్సంధానము గదాచాలనము మొదలుగాఁగల పనులందీరాజన్యులెల్లరు ఎంతటిన్యాయబుద్ధిఁగనపరచిరో. ఇందును అంతేఅగును కానిండు. ఈవృక్షము నిప్పుడెతెగనేసెదఁగాక (కత్తియెత్తి చెట్టునుగొట్టి చేయినొచ్చి కూలఁబడి)

గీ॥ కేలుదద్దరిల్లె వ్రేలునొచ్చెనుగాని
చెట్టువీసమైనఁజెదరదాయె

భుక్కం—(కత్తియెత్తిచూచి)

గీ॥ మొద్దువోయెఁగత్తి మొనయుఁదునిగిపోయె
నిలువనేలనిచటనేలఁగూలి॥

అర్జు—(దిగ్గునలేచి నిష్క్రమణము)

అందరును—(చప్పటులు)

నందు—జయాపజయంబు లొక్కరిసొమ్ములుగావు, ఓడిపోయినవారు పారిపోవలనా. ఈయశోధరపాత్రిము రాజకన్యయై, ఇతరులుహాకపోయిరా.

భుక్కం—గీ॥ పరుగుబెట్టలేక పైబలాదూరని
పల్లుశ్శ్వేదమగాదె ప్రిబలులార

నందు—(తలయూచి) అట్లనా.

గీ॥ మేలమాడవలెను మెప్పులీవలయును నో
కార్యసాధనమున గానుపించు॥

(కత్తియెత్తి కొట్టనేరక) ఔరా! అయఃపిండమకంటెను గాఢతరమైనచేవ
గలిగిన యీవృక్షమొక్కండును ఖండింపఁజాలఁడు రాజన్యులారా! మానవ
బలంబున కసాధ్యంబయిన ఈకార్యమింకొకరు నెరవేర్చినఁగదా మమ్ముజెచ
స్కరింపవలయును. చూచెదఁగాక. (కూర్చుండును).

ఘుక్కం—అవును నేజెప్పియుండలేదా. ఈపనిమానవులకసాధ్యమని. ఆయాసపడి
తిరి. విశ్రమింపుఁడు.

దేవ—సుప్రబుద్ధమహీపాలా! ఆలకింపుము.

క॥ శూరులనేకులుగలరీ
ధారుణినీయట్టిప్రబల ధర్మక్ష్మాధిజ్ఞుల్
పౌరుషమునెంతురంత్రియ
నారీమణియిచ్చుఁగొనరు న్యాయముగలదే॥

కావున నీపుత్రికమనంబున నన్యునిఁదలపోయుచుండెనని యూహించి యీ
వెన్కనీశపథంబునకు వెనుకదీసెదవేమో.

యశో—చెలీ! నామానసమిప్పుడెంతె భీతిల్లుచున్నది. ఈదేవదత్తుఁడీకార్యము నిర్వ
హించెనా నాకింకేమిశరణము. దైవమునేనమ్మియున్నదానఁగదా.

కాంతి—యశోధరా! భీతినొందకుము.

క॥ మాటలుకోటలుదాటును
పాటవమాసున్నయట్టి బంటులకెల్లన్
బోటిరో నీవాంఛలకే
నాటికిభంగంబురాదు నమ్ముసుశీలా॥

(ముందుకువచ్చి దేవదత్తునితో)

అయ్యా నీకేమిసంశయము, నిక్కముగా నీయశోధర యశోధరుడైన శూరవ
రునేవరించుఁగాని యన్యులఁదలంపదు.

సుప్ర—దేవదత్తా! కాంతిమతి యదార్థమువచించినది.

దేవ—(తనలో) ఔరా! యింకనీమాటకుసందేహముపలదు, ఈకాంతిమతి తక్కఁగల
రాజన్యులనెల్లనేమో యాక్షేపించుచువచ్చె నాయెడలనో మిగులగౌరవముగా

ప్రత్యుత్తరమిచ్చె. అదిగాక ॥నీయశోధరయన్నది॥ నాయశోధరే అగునని కాఁబోలు. నాకేదక్కునని యర్థముతో నన్నదిసుమా, అయిన నీకాంతిమతి యింకేమి చింతించుచున్నదో చూచెదఁగాక (కాంతిమతినిజూచును కాంతిమతియుఁ దిరిగిచూచును) చిఱునవ్వుజూడ నాయెడనభిమానమునే సూచించుచున్నది. ఇదిగో రాజన్యులారా! వృక్షకాండంబు ఖండించువాఁడను (కత్తినెత్తికొట్టబోవుచు కాంతిమతి నేచూచును చేయివదలికత్తిపడును).

భుక్కం—భళీ సభ్యులారా! రెండుఖండములయ్యె నింకేమికావలయును.

కాంతి—(ఆశ్చర్యముతో) ఏవీ రెండుఖండములు.

భుక్కం—దేవదత్తుని మనఃకాండము ముక్కలై తునియలై శకలములై భగ్నమైపోయినను భగ్నముకానిరీతినే కనుపించుచున్నది.

ఆనందు—(నవ్వి) చాలు. చాలు. దేవదత్తా. నీభుజబలము తెలిసినది. విచ్చేయుము.

దేవ—(కోపముతో) ఏమి యీపరిహాసము.

గీ॥ కత్తినెత్తివృక్షకాండ మేయఁగలేదు
కేలుసడలి నేఁగూలెకత్తి
పరువులెక్కగొనక పరిహసించితిరీరు
మొక్కవాఁడె వెడలిపోవువాఁడ॥

(నిష్క్రమణము)

సర్వా—(మెల్లనలేచి మిత్రాచార్యునిఁజూచి) గురుదేవా.

ఉ॥ పిన్నతనంబునం గఱచి విద్యలఁ బెద్దలయొద్ద నాఁడు నే
నన్నిటఁ గెల్చియుంటి భవదంఘ్రిసరోజరజోజవంబునన్
బోరిన్నలభూజమున్ బ్రబలభూపతిముఖ్యులు మెచ్చ రెండుగా
గ్రన్న నదుర్పపమద్భుజ బలంబుప్రశంబు నొసంగ వేగురూ॥

(నమస్కరించును)

మిత్రా—(చేయెత్తి) సిద్ధార్థా సార్థక నామధేయుఁడవుగమ్ము.

సర్వా—(కత్తియెత్తి వృక్షమునుజూచి)

చ॥ జలజభవాండభాండమున సర్వచరాచరభూతకోటిలో
వెలసి సమస్తలోకములఁ బెంపభరింప హరింపనేమహా
బలము మొదల్ముదల్ కనక భాసిలునట్టిమహాబలంబుని
శ్చలితమనస్కతన్ దలతు సారభుజద్వయశక్తియుక్తికై॥

ఇదిగో వృక్షకాండము రెండుఖండములుగావలయు.

(కత్తితో నరకును)

అందఱు—భళీ సిద్ధార్థా భళీ.

సుశ్రీ—(యశోధర చేయిపట్టుకొని)

గీ॥ క్షత్రివంశమునను ఖ్యాతిఁగూర్చినయట్టి
ఘనుఁడు శాక్యకులకరుఁడు నేఁడు
క్షాత్రవిద్యలందు జయమొనొందెనుగాన
పెండ్లియాడుమమ్మ ప్రేమమీర॥

యశో—(సిద్ధార్థునికంఠమునఁ బుష్పమాలికను వైచును)

కాంతిమతి, కమల—

పాట. మోహన—ఏక.

జయముజయము శాక్యభూషణ శత్రుసంహరణా
శత్రుసంహరణా సర్వభూభరణా॥

(యవనిక పడును)

తృతీయాంకము.

ప్రథమరంగము—ఉద్యానభవనము.

కాంతిమతి, కమల ప్రవేశము.

కాంతి—చెలీ! నేఁడుమనపరిజనులు, సంపంగిపూబోదలకును సన్నజాజులకును నవరించిన బోదియలంజూచి మావిగున్నలనడుమనున్న నడుభావికెత్తియున్న జలయంత్రమును వెడలిపైకెగయు నీటితుంపురుల రమ్యతనుగాంచుచు నచ్చటచ్చట నీచిన్నియరఁటాకుదోన్నె నిండఁబువ్వులేరితెచ్చునప్పటికే సంజపడి ప్రొద్దుగ్రుంకెను. ఇంక నీవీకుసుమసరములగ్రుచ్చి యశోధరకెప్పుడిచ్చివచ్చెదవు.

కమల—కాంతిమతీ! నీకింత వేగిర మేటికి. ఆడుచు పాడుచు నిమిషములోఁగ్రుచ్చెదను. ఇంతలో నీవీణఁగైకొని యొక్కగీతముబాడరాదా.

కాంతి—(పూవులు కమలచేతికిచ్చి వీణఁగైకొని)

కమలా! అట్లనే కానిమ్ము. ఇదిగో నాకుందోచినట్లు పాడుచుండెదగాని జాలముచేయక పూవులుగ్రుచ్చుము.

పాట. తోడి—ఉర్రోసంయామట్టు.

సఖీమణీ చాలుసెయీ—జాలమేలా తాళజాలా
అకటా మరులుదాపజాల నలరుతూపులకాగజాల
నంగజుబారికి నిలువజాల నలసిసొలసియుంటిబాల
జాలమేల తాళజాల॥ సఖీమణీ॥

యశో—(వచ్చి) చెలులారా! నేడింకను పూవులుగ్రుచ్చుచునేయుంటిరే, యెన్ని సరములుగ్రుచ్చిరో చూడనిండు.

కమల—అవును నీజీవితేశ్వరుఁడేతెంచువేళయయ్యెనని మాకును దెలిసియేయున్నది. ఇవిగో గ్రుచ్చినసరములు. (సరములిచ్చును).

యశో—ఓహో నేడుమూడుసరములు రచించితిరి.

కాంతి—అవునే కమలా రెండుసరేకాని. మూడవదెందుకే.

కమల—మన యశోధరకడుపునఁ గనబోవుబిడ్డనికి.

యశో—పుట్టనిబిడ్డలకు పేరులుపెట్టెదని నిన్నందఱునెతిగేయున్నారులే. ఎప్పుడు నింతేనీవు.

కమల—ఎవ్వరినైజముల నెవ్వరుమాన్పగలరు.

కాంతి—కమలా! వేగమేపోయి తీవపందిటిలోని గోర్వంకలకును కీరములకును ఫలంబులొసఁగి మన యశోధరకును మఱికొన్ని కొనివచ్చెదముగాకరమ్ము.

కమల—పోదమురమ్ము. (నిష్క్రమణము)

సిద్ధా—(ప్రవేశించి ఆలోచించి)

ఔరా! నాజనకునకెంతవృథాభ్రాంతి ఎట్టితెలియనితనము. ఈశృంగారవనములా నామనోబలమునరికట్టునవి. ఈశిలాప్రాకారములా నాహృదయమును బంధించునవి. యింతమాత్రాననే శృంగారసాగరమున మునిఁగి మోహాబంధములఁ జిక్కికట్టుబడియుండునని తలపోసెఁగాబోలును.

సీ॥ మణిమందిరంబులా మనసునాకర్షింపకడలేని బ్రహ్మాండగణముగాక
నేత్రావియలరులా చిత్తంబుమఱపింప తత్త్వమార్గానుచింతనముగాక
తలిరులశయ్యలా తాపంబులహరింప వైరాగ్యకృతదయావార్ధిగాక
సతులసావాసమా సౌఖ్యంబుసమకూర్ప నిత్యయోగాభ్యాసనియతిగాక॥

గీ॥ పూర్వభవసమార్జిత మోహబుద్ధిచేత
దగిలితిని గాక యిట్టి బంధనములందు
వడిగ బోవ లెనిఁక గాలవశముచేత
జ్ఞానమార్గింప బోధింప జనులకెల్ల॥

అట్లయ్యును నామనోరథమును నెఱవేర్చుకొను నుపాయము గానకుండుటచే నామానసమెంతయును తహతహపడుచున్నదిగదా. ఏదియెట్లున్నను నాకీ యుద్యానభవన నివాసము కారాగృహవాసమట్లున్నదే. ఔరా! నాసోదరుల తాపత్రయము మాన్ప నేనాడు సమకట్టువాఁడను.

సీ॥ నరులార మత్సహోదరులార మీ వెతల్ గనుఁలఁజూడని వాఁడఁగాన జుండి
బన్నులార భరితదుర్విధులార మీపనుల్ గాంచియుండని వాఁడఁగానుఁజుండీ
ఘనులార సంపూర్ణధనులార మీచిత్తగతు లెఱుంగని వాఁడఁగానుఁజుండీ
గురులార వంచనాపరులార మీ మూఢకర్మ జూడని వాఁడఁగానుజుండీ॥
గీ॥ జ్ఞానపదులార నిరుపేదసాదలార
కష్టమెరుగనివాఁడను గానుజుండి
యజ్ఞపశులార మీబాధలడఁగఁజూండి
వేచియుండుడి నేడింక వేళ గాదు.

ఔరా! నాకిప్పుడు మనోవిశ్రాంతిగల్గునా ఎట్లయిన నొక్కింతఁ ఉపవనమందిరంబునకేగి విశ్రమించెదఁగాక. (లోపలికిఁజని)
యశోధరా, ప్రాణేశ్వరీ, నాకై వేచియుంటివే.

యశో—నాథా! వేచియుండ నేటికి నీ వెందుండిన నేమి, భవదీయనిర్మలకోమలహృదయ సుధాకరకరంబులు మామకమానసోత్పలంబును దాకుచునేయుండును గదా.

సిద్ధా—ప్రాణేశ్వరీ! అట్లేకదా నీయంతరంగమునకు గుదురు నేయఁవలయును. జీవితేశ్వరీ! నేడేమో నాకు మనోవిశ్రాంతికలుగదయ్యె. ఒక్కింత విశ్రమించెద క్షమింపుము.

యశో—అదియెంతఃపలన నయ్యుండును.

పాట. బేహాగ్.

కలిగనేలోపము నావలనను నీకు॥ కలి॥
తెలుపవె నాథా॥ కలి॥

సిద్ధా——కులసతిలోపముల దలపగఁదగునె॥ కులు॥
కూడదునె బాలా॥ కులు॥
యశో——పరిజనులెవ్వరే పసుపులవిసరరో॥ కలి॥
పసుపులవిసరరో॥ కలి॥
సిద్ధా——పుసుపుతగల్గిన పరిజనులేలా॥ పరిజనులేలా॥
యశో——ఎవ్వరివెతల నెనఁదలచితివో॥ ఎనఁదలచితివో॥
సిద్ధా——పరులసబాధల బాపుదురెవరూ॥ బాపుదురెవరూ॥

ప్రాణేశ్వరీ! నీవును నాతోడనే యీయాయాసపడనేటికి పానీయమొక్కింత యొసంగి నిదురింపుము.

యశో——కాంతిమతీ! చలువపందిటిలో నిసుకతిన్నియపై శీతలపాత్రములోనున్న పానీయమిటు గొనిరమ్ము.

కమల——కాంతిమతి (ప్రవేశింతురు).

యశో——కమలా! యీ చల్లని వేళ వల్లకిమీటుచు పాటఁబాడరాదా.

కమల——అట్లే కాఁవించెదను.

కాంతి——(ఉదకము తెచ్చి యిచ్చి పోవును).

యశో——(పవ్వళించును).

సిద్ధా——(కూర్చుండును).

కాంతి——(వీణగైకొని).

పాట. తోడి.

గండుగోయిలకూతలకు పండువెన్నెలపూతలకు
నిండుతుమ్మెదమోతలకు నిలువజాలా పలుకవేలా
జాలమేలా తాళజాలా సఖీమణీ॥

యశోధర నిదిరించియుండును నేనునుబోయి నిదురింతుగాక.

(నిష్క్రమణము)

సిద్ధా——ఔరా! నాకీరాత్రిరి యెట్లునిదురవచ్చును. నిర్గమింపనైనది, నిర్వ్యాపారుఁడనై తుచ్ఛహీనమానవుండునుంబోలె, యువతీజనలోలుఁడనై మందురలో బంధింపం బడిన సైంధవంబువలె నీమందిరంబునఁ జిక్కువడియుండనేల. ఈభూతలం బున జన్మంబునొంది భూతలంబెల్ల నేయేకీతినడచుచున్నదో జీవకోటికి సుఖ దుఃఖానుభవంబు లెట్లుగానున్నవో త్రిలకించు భాగ్యమైనను లేకయుండెఁగ

దా. ఆహా ప్రపంచస్వభావంబును సృష్టివిలాసంబును గణియించుట యెంతటిదో భాగ్యము.

పాట. మాయామాళవగౌళ.

ఎంతనితలంతు నీవింతప్రపంచము ఇంతని తెలుపంగ నెవ్వనితరము
భ్రాంతమనస్కులై బంధనసంసక్తులై శాంతరహితులై చింతనసలుపరు
స్థూలములెన్నియో, సూక్ష్మములెన్నియో, కాలములెన్నియో గోళములె
న్నియో ॥ఎంత॥ ఔరా! చాలిచాలని యీమనుష్యశరీరంబుతో
ఎంతదూరము చరింపఁగలను॥

ఈదేహమునకు రెక్కలుండిన నొక్కసారిగా హిమవచ్ఛిఖరంబు నధిరో హించి యోజనసహస్రపర్యంతంబు నవలోకించి యుందునుగదా! సూచీముఖంబులవంటి చూపులైనగలిగియుండెనా నెందేమి యిమిడియున్నదియు బరీక్షించుదునే. ఇచ్ఛామాత్రంబున నెందెందుఁబోవలయునన్న, అందందుఁబోవుటకే మనుజకోటికేల స్వాతంత్ర్యములేకయుండె. కానిమ్ము శక్తికిమీరిన కోరికలుకోరిన ప్రయోజనమేమి. రేపు నామిత్రుఁడగు ఛన్నుని వెంటంగొని చేతనైనంతవరకు పట్టణంబంతటను నొకసారివిహరించివచ్చెదఁగాక (ముందుకు వచ్చి) తెల్లవారవచ్చె యశోధరను మేలుకొల్పెదగాక.

యశోధరా! వెడలుచున్నవాఁడ లెమ్ము.

యశో—(హాఠాత్తులేచి) నాధా! యెచ్చటికి వెడలెదవు.

సిద్ధా—ఎచ్చటికినిలేదు. సూర్యోదయంబాయెగావున మేలుకొల్పితిని.

యశో—అప్పుడే సూర్యోదయమాయెనా.

సిద్ధా—అల్లదిగో దిక్కులువీక్షింపుము.

సీ॥ అజ్ఞానిమానసాహంకారమట్లుగా నాకసంబునదమంబణఁగిపోయె
స్వల్పవిద్యాకలా చాతుర్యమట్లుగా దారకాకాంతులుతరగి పోయె
ప్రాకృతజనమనో భావంబుతెఱఁగున దిఙ్మండలంబెల్ల తెల్లవోయె
సాధుసజ్జనమనః సంరంభమునుబోలె శుకపిక రావంబుప్రకటమయ్యె॥

గీ॥ జ్ఞానతేజోమహోదయంబైనయట్లు
భానుడుదయించెఁబూర్వ దిగ్భాగమందు
లోకములనెల్లరక్షింపలోలనేత్రి
మేలుకొనుమింక యేశంక మేలుగనుము॥

యశో—నాథా! యిదేవచ్చుచున్నాను.

(ఇద్దఱు నిష్క్రమణము)

ద్వితీయరంగము—పురవీథి.

(ఇద్దఱు మాదిగవాండ్రు డప్పులతో ప్రవేశింతురు).

పాట.

కొజ్జన్న మెడతా, సజ్జన్న మెద్తా, కోరినసొమ్ములెత్తా
కోరినసొమ్ములెత్తా - మేలైనజల్తారుసీరెలెత్తా॥ కో॥
సుట్టిల్లాగద్దా, సున్నాలుపెద్తా, సుట్టాలనెల్లగొడ్తా
నాసామీ, సుట్టాలనెల్లగొడ్తా, నాసామీ సొమ్మంతాఁగూడబెడ్తా॥ కో॥
పడ్డోట్టిగొంటూ, పాడిసేయుమంటూ, పాలన్నీ తాగుమంటానే
యేప్రొద్దు, పాటుబడవద్దంటానే॥ కో॥

భటు—(ప్రవేశించును).
ఏమిరా! వళ్లూపైదెలియకుండా, పొగరుబోతు కూతలుపాడుకుంటూ మరీ వెళ్లుతున్నావు.

మాది—(తనలో) ఈడబ్బసిగదరగ, అప్పుడే వత్తావుండాడ్రా (ప్రకాశము) ఏమియ్యా నిన్న సాయంత్రపేలగ త్తేసూకేసి చక్కాపోత్రివే, మల్లీ తెల్లారి నాకనీ కోసంగూకుండి కూకుండి కాల్లడిపోయినాయి, మరదేం చాటింపో నాకర్తమే కాలేదుగందా. ఎట్టా అనుకున్నావయ్యామరి.

భటు—నీకుచెప్పి చాటింపువేయించడానికే కాదూవచ్చింది.

మాది ౧—అచలు చంగతేంటయ్యా మరి తలతోక లేకుండా మాత్తిరంచెప్పకయ్యా.

భటు—మనరాజుగారి కుమారుడుగారు పట్టణంలో రేపుషికారుతిరుగుతారు అయితే అందరూ యిల్లుపరిశుభ్రించేసుకుని తోరణాలుకట్టుకొని అందముగావుండేటట్టుచేసుకోవలెననిన్నీ, కుంటివాండ్రు గుడ్డివాండ్లు కుష్టురోగులు ముసలివాండ్రు ముతకవాండ్రు ముష్టివాండ్రు అంగహీనులు కురూపులు. వీధులలో నడవకూడదనిన్నీ అట్లావెళ్లితే శిక్షింపబడుదురని అనిన్నీ చాటింపుచెయ్యవలెను

మాధి ౧—చరే నువ్వా న్నా మాటలన్నీ చాలాసేపు మణుసులో గునించుకోంది దొయ్య దాన్కి యీలులేదుగాని యీచాటింపుకట్టం యేంటయ్యా అంటే చెప్పవేమి?

భటు—అర్థమేమిటిరా కుంటివాడు గుడ్డివాడు ముసలివాడూ అంటే నీకు తెలియదా.

మాధి ౧—ఓయినాయనా అదిగాదయ్యా అచలు యీచాటింపుయెయ్యడానికి రేమేతువో శెప్పవయ్యా.

భటు—మరేమియునులేదు. పరిశుభ్రముగా పట్టం కనపడవలయునని, అంతయుశ్శృంగారముగానుండవలయునని.

మాధి ౧—నిచింగా రందగలడా చింగారాలు మొంగారాలు అట్టామెట్టయ్యా, అదిగో నేనోటడుగుతాను, మరిదొరోరితో సెప్పవుగంద.

భటు—చెప్పను చెప్పరా.

మాధి ౧—మరిగత్తే, రాజాగారి కుమారుడికి మత్రిశలనం. మరి అదేంటో యెరిగ్గి రేమేదాంతంవుండెదంట అందుకోసంగానే పెళ్లిజేసి తోట్లోనేవుంచుతావుండారంట, కుంటోడూ గుడ్డోడు కనపడితే మళ్లీరేచిక్కుక్కుతుందంటారు నిజమేనా.

భటు—అదియేమో మనకుదెలియదు. అయినా చాలా తెలిసినవాడనుకుంటారు. అవన్నీ నీకెందుకు చాటింపెయ్యరా.

మాధి ౧—అయ్యా యియ్యేల యిప్పుడేమద్దావున్నం అయ్యింది నేనొక్కణ్ణి రెమెక్కడేసి దత్తామావోణ్ణి కూడా మెట్టి యియ్యేల జోడుటమ్టమాలు యెల్లితే గాని వూరంతా చాటింపు అవ్వదంటయ్యా.

భటు—అట్లేకానియ్యి.

మాధి ౧—వోళ్లోళ్లు యీమలెంటెల్లగూడదో చెప్పవయ్యభాభూ.

భటు—కుంటివాండ్రు, గుడ్డివాండ్రు, కష్టరోగులు, అంగహీనులు, కురూపులు, ముష్టివాళ్లు.

మాధి ౧—అయితే యిక పేదాసాదాబతికే యెత్తులేదు. యీళ్లందరికీ బుర్రతెగుతాయన్నమాటే. కానీలే. అవ్వూసునాకెందుకుగాని ఆశివరిమాటలురెండు మాతిరంమాట దిరగవయ్యా.

భటు—అంగహీనులు, కురూపులు పోనీలే. తక్కినవిచెప్పు.

మాధి ౧—(డప్పుగొట్టి) అదిగో మళ్లీ అడగవద్దు. తెలదసొద్దు. రేపటిరోజున రాజా

గారి కుమారుకు యీదు లెంట మరిత్తిరుగుతాడు గన్క కుంటోళ్లు గుడ్డోళ్లు కట్టోళ్లు, ఆపైనేంటిబాబూ మరనిపోయాను.

భటు—ముసలివాండుఁ (చెప్పబోవును).

మాది—ఆఁ! తెల్సులే యిదోకదండకంలా గొత్తదిమరిగత్తే. కుంటోళ్లు గుడ్డోళ్లు కట్టోళ్లు ముసలోళ్లు ముదకోళ్లు ముష్టివోళ్లు యీదు లెంట నడవగూడదు. అగపడాగూడదు. అట్టాయెత్తె, బంట్రోతుల్ని యీపులుబద్దలేసి బుఁగ్రలంటీ యుమంటూరు హాం.

భటు—ఛీ వెదవా! యేమికూస్తావురా.

మాది ౧—సరీగానే యేద్దారావయ్యా.

(నిష్క్రమణము).

తృతీయరంగము—రాజవీధి.

(సిద్ధార్థుడు, ఛన్నుడు, పరివేశము).

సిద్ధా—ఛన్నా! సుందరవస్తు సందర్శనమునగల్గు నానందమనుభవనీయమే కదా. యీపుర రామణీయకమును గనుగొన్న నెన్ని ధర్మములెఱుంగవచ్చును. మనుష్యశక్తి నేకదా యీవిశాలంబైన సాలంబును గృహమార్గనిరోధకంబులగు నీప్రాసాదంబులును అనల్పశిల్పకలాకల్పనా విలాసవినిర్మితభర్మహర్మ్యంబులును కల్పింపబడియున్నవి: పట్టిచూడ మానవశక్తి కసాధ్యమైన దేమైనయుండునా యనిపించుచున్నవికదా. లౌకికబంధంబులంజిక్కియున్న సామాన్య మానవులే తమప్రాకృతశక్తిచే నిట్టికార్యములు నెరవేర్చుచుండ, జీవికిసహజమైన స్వాతంత్ర్యంబునకు నిరోధంబులేకున్న యోగవిద్యాబలంబుచే నెట్టికార్యంబులు సాధింపరాదు. యోగమహిమచే విశ్వామిత్రుడు బ్రహ్మసృష్టికి మారుసృష్టి చేయగలిగె (ఛన్నా ఆదెసకుఁబోదమురమ్ము ముందుకునడిచి) ఈ భాగంబుననున్న మార్గంబులెంతచక్కఁగానున్నవి.

ఛన్ను—రాజకుమారా! యీదెసనంతటను నెచ్చోటఁజూచినఁ దోటలను గోటలనట్ట నడుమఁ గట్టబడి చుట్టునున్న చెట్టులకొమ్మల బచ్చనిపచ్చియాకులనుండి సగము సగముకన్పించు సంచితభవనసఁజ్ఞలును భవనపఁజ్త్తుల ముఁగిళ్లనుండి

బయలు వెడలి సంజసికారునకేగు అరబ్బీ పారసీ గుఱ్ఱంబులబూన్చిన మే
శకటసముదయంబును శకటసముదయ సంఘట్టనలచేతను పథికజనకోలాహ
బులచేతను నిండియున్న ఘంటాపథంబులను నేత్రానందకరములైయున్న
కదా. ఈఘంటాపథములెంతటి నేర్పరితనమును వెల్లడించుచున్నవో కన
గొనుము. నట్టనడుమ శకటంబుపోవుటకై తాఁజేటీవీవుచందంబున మృచ్ఛి
యోగంబుగల మార్గంబేర్పఱ్పబడియె. ఇరుపక్కలలో నొక్కప్రక్క
క్రొంతయున్నతంబుగా పాదచారులగు పథికులకుపయోగకరంబుగా కాలిత్రో
వ నవరింపఁబడియుండె. ఆరెండవదెసనో, అశ్వారూఢులై స్వారికేగెడు వా
కుఱ్ఱతురంగంబులు జరుగులెత్త మెత్తనిచెత్తచిదుకలతో గప్పియున్న పల్ల
బాటయును గన్పించుచున్న విచూచితివే.

సిద్ధా—ఘనా! యెంతవైచిత్ర్యమిందు గన్పించుచున్నదో యంతటి వైపరీత్యము
గన్పట్టుచున్నదికదా.

సీ॥ స్వర్ణసౌధములందు సంచరించెడువారు పేదసాదకుముష్టిబెట్టరారు
హయయూధములఁబూన్చి యరదమెక్కెడువారు కుంటిగ్రుడ్డికిమేలుఁ గూర్పఁబో
రమ్యోపవనవిహారములుసల్పెడువారు కష్టనిష్ఠురములఁగాంచలేరు
భోగభాగ్యములందు పొద్దుబుచ్చెడువారు మంచిచెడుగులగుర్తించలేరు॥

గీ॥ కాలగతియెట్టిపటిలతఁ గాంచెనకట
కలిమితావునధర్మంబు గలుగదయ్యె
బలిమిగలవారియెడజాలి గలుగదయ్యె
స్వప్రయోజనపరులయో సర్వజనులు॥

(వేశ్యలమేళముతో, అలంకృతులగు కొందరుపురజనులు ప్రవేశము):

పాట. యదుకులకాంభోజి—త్రిపుట.

వేశ్య— సయ్యాటలేయాడ—సమయమిదేచూడ నయ్యారివగకాఁడా
చయ్యనబంగారూమేడా జాణలువీణబాడ
ఉయ్యాలయూగియాడ ఓరోరీనీతోఁగూడ॥ సయ్యా॥
ఉదుటిగుబ్బలరొమ్ము ఒత్తినీయధరమ్ము
బడసెదపానకమ్ము, ఓరోరీరారమ్ము॥ సయ్యా॥
కలువరేకులరెమ్ము, కన్నులదానజుమ్ము
చలమేలావీదుమోము, చందమామందులెమ్ము॥ సయ్యా॥

ఛన్న—రాజకుమారా! యీచోటు మిక్కిలి రమ్యముగానున్నది. కొంచెము నిల చెదమా సరసవాక్యములు వినవచ్చుచున్నవి.

సర్వా—అదియేమో, యీకోలాహలము బొత్తిగా నామనస్సు నాకర్షించుటలేదు. ఆదెస సందుగొందుల నేమున్నదో పరికించెదముగాక రమ్ము.

ఛన్న—రాజకుమారా! సందుగొందులలోఁ గనువిందు సేయున దేమున్నది. కొంచెము సేపు ఇచ్చటనే నిల్చిన బాగుగానుండును.

సర్వా—అట్లుకాదు. ఈసందుదారినే పోదము.

ఛన్న—ఆజ్ఞప్రకారమే జరిగించెద, దయచేయుండు.

సిద్ధా—(ముందుకునడిచి)

చ॥ ఇఱుకుగృహంబులున్ మలినహేయనివాసము లెందుఁ గాంచినన్
ముఱికితనంబువాకిళుల మూర్కొనరాని జలప్రవాహముల్
(దుఃఖము, నారాయణరావు కవిత్వమిచ్చటికిసరి).
మఱిమఱికొక్కెకన్నముల మన్నునుమిన్ను నమూగుదోమలున్
బొఱిపొఱిబారుపుర్వులును ఘ్రంజుల జెట్టులుగల్గుచోటులన్॥

ఆహా! యెంత చీదరగానున్నవి యీచోటులు.

(జాతరకుబోవు ఘటధరుఁడగు పంటకాపువచ్చును).

సర్వా—కుంభధరుఁడై పాటపాడుకొనుచుం బోవుచున్న వీఁడెవ్వఁడో.

ఛన్న—సీ॥ చల్దిపెరుగుబువ్వ చట్టిలోనిడి
గాముగంగగొల్చెడి పంటకాపువాఁడు॥

పాట.

పంటకాపు—గంగానమ్మా - మంగాళమమ్మా
వంగోలుబాలమ్మా - శింగారామమ్మా॥ గం॥
బెజవాడలోనున్న - పైరైనదురగమ్మ
వృజనీమాంకాళీమ్మా - ఓ అంకాలమ్మా॥ గం॥
పోదిలెముత్యాలమ్మా - పోట్లూరిసోమమ్మా
ఈతముక్కలజాలా - ఓ యిండ్రజాలా॥ గం॥
అల్లూరులుగలమ్మా - నెల్లూరిశింగమ్మా
శెల్లింతూనీ మొకుర్కా - శివమాడవమ్మా॥ గం॥

(నిష్క్రమణము).

సిద్ధా—ఛన్నా! అదియేమో ఆవంకం జూడుము.

ఛన్న—రాజకుమారా! అదేకొల్లాంకమ్మ యను గ్రామదేవతను జాతర జరుగుచున్నది.

సీ॥ కొల్లాంకశక్తికి గొర్రెవేటను బట్టి
కొల్లగొల్పిరిసుమ్మ గొల్లలెల్ల॥

సిద్ధా—ఆహా! ఆజంతువు చచ్చెనా?

ఛన్న—అంతపనిజరిగినది. రాజకుమారా.

సిద్ధా—(కన్నులుమూసికొని బట్ట ముఖమునకడ్డము పెట్టికొని)

(జాతరవాండ్రు మత్తులై గొల్లలు యిద్దఱు).

పాట

గొల్ల ౧— కొల్లాంకను గొల్చుదామ్ - గొర్రెపోతును దెచ్చుదామ్
కొల్లబండీమీద మెట్టి - గుచ్చుదాండీ, మనము గుచ్చుదాండీ॥ కొ॥
గొల్లలంతా గూడుదామ్ - కోలాటమేసుదామ్
గొల్లుగొల్లుమందామ్ - కల్లుదాగుదాండీ, మనము కల్లుదాగుదాండీ॥ కొ॥
సారాయీదాగుదామ్ - సాకలోణ్ణి గొడ్డామ్
జోరూగా కాటన్న - సుద్దులాడ్డాండీ, మనము సుద్దులాడ్డాండీ॥ కొ॥

పాట

గొల్ల ౨— పంబలోడా బాగావాసరా, మేమాడ్దామ్॥ పం॥
ముత్యాలమ్మ పాటబాడరా, మేమాడ్దామ్॥ పం॥

(గొల్లలు నిష్క్రమణము)

సిద్ధా—(పరితపించుచు) ఆహా! ఎంతపాపము, వీరల విహృదయములా, నల్లశిలలా, ఛీ యీ ప్రపంచమెంత దురితభూయిష్ఠము. సరిగాని దూరముగా మాంసఖండంబులు వ్రేలాడుచున్నట్లు కానవచ్చుచున్న దదియేమి.

ఛన్న—రాజకుమారా! అది మాంసవిక్రయార్థమేర్పడిన యంగట్లు.

సిద్ధా—అబ్బా! ఘోరము, ఎన్ని జంతువులు నిష్ప్రాణము, వధింపఁబడినవో, అయ్యో. కాని, ఆకత్తిపై కత్తి యియుకుగోడలసందున నొకడు దెబ్బకొట్టుచున్నాడే అదియేమి.

ఛన్న—రాజకుమారా! బాగుగా క్రొవ్వబట్టబెంచిన యావుపెయ్యను; కదలమెదలలేని యిరుకుసందుననుంచి తనగుండ్రకత్తిచే మెడనరుకుచున్నాడు.

సిద్ధా—అబ్బబ్బా! యేమిఘోరము. యేమిఘోరము. వీండ్రు మనుష్యులేనా జూడలేకయున్నాడనే. సరే యీవైపుగాజూడుము. ఒకపల్లకిమీద ఒక ఆడుశిసువును బండుకొనబెట్టినాడు ఒక పురుషుఁడు కుచ్చుబట్టుకొని కూర్చుండియున్నాడు. ఇదియేమి.

ఛన్న—రాజకుమారా! ఒక యేడాదిబిడ్డను ఒక దరిద్రుఁడగు బ్రాహ్మణుడు నాలుగువేలు పుచ్చుకొని డెబ్బది యేండ్లుగల ఒక శ్రీమంతుఁడైన ముసలి బ్రాహ్మణునకిచ్చి వివాహముచేసినారు. ఆవివాహమహోత్సవము.

సిద్ధా—ఏమి యనుభవించుట కాబ్రాహ్మణుడు వివాహమాడుచున్నాఁడో.

ఛన్న—ఆబ్రాహ్మణుఁడిదివఱకైదు వివాహములు చేసుకున్నాడు. అన్నియు గతించినవి. పౌండరీకమింకను చేయలేదట. అదిపూర్తి చేసుకొనవలెనని అర్థమువెచ్చముచేసి యేడాదిపిల్లను వివాహము చేసుకొనుచున్నాడు. ఏమాత్రమైన భార్యపేరుకు ఉన్నంజాలునట. యాగముచేయవచ్చునట.

సర్వా—ఆహా! యేమివెఱ్ఱి, యేమివింత, ఎంతదుఃఖము. ఛీ! ఛీ! అదేమిటి. ఆ మొండిగోడదాపు. పదియారేండ్ల యీడుగల యొకస్త్రీని తనయెదుట గూర్చుండమనుచున్నాడేమి.

ఛన్న—ఆచిన్నది, అయ్యా బ్రాహ్మణస్త్రీ. అయిదేండ్లకే పెండ్లియయినది. యేనిమిదేండ్లకు వైధవ్యమువచ్చినది. తలవెండ్రుకలుండరాదట. అలా ఉన్నయెడల పెనిమిటికి నరకమువచ్చునట ఇది శాస్త్రమట. అందుకని, ఆచిన్నది నెలనెలకు మంగలిచేత క్షౌరముచేయించుకొనును.

సర్వా—ఓహో యిదియన్నింటికంటెను విచిత్రము దుఃఖకరముగాను ఉన్నదే. ఆహా! నేనిచ్చట నెయ్యదిచూచినను దుఃఖకరంబుగానే తోంచుచున్నయది గదా.

పాట. జంఝూటి—ఆదితాళము.

ఈపురమెల్ల - హింసామయము
ఎట్లుచూచినను నీచాలయము॥ ఈ॥
కాపురములు - మానుటపరసుఖము
కానలందు దిరుగుటేనయము॥ ఈ॥
గోవృతల - బగులగొట్టెడివారు

తాపులగల్లు దాగెడివారూ॥ ఈశ॥

మూఢేఁడ్ల - యాముబడుమునుబట్టి

ముసలివానికంటఁ గట్టెడివారూ॥ ఈశ॥

వాఁడుబోవదాని - తలగొరిగించి

మోముచేసి ముండాయనువారు॥ ఈశ॥

ఛీ! ఛీ! ఛీ! యింక నేమిసింత లీపట్టణముసఁజూడఁగలనా పత్తనావానమున కంటె నరణ్యావాసము ఆనందదాయకమని తలంచెద. ఎందుజూచినను హింస నిర్దయ కాఠిన్యము మూఢత్వము లోభము మదము మోహము మాత్సర్యము కామము క్రోధము అసత్యము అశౌచము అజ్ఞానము నివియే కానవచ్చుచున్నవి కాని లేశమైనను పరోపకారాది సద్గుణములు ఎంతదరిద్యశంతునియందును గానరావే. దరిద్య మెచ్చినకొలది లోభ మెచ్చుచున్నది క్రోధ మెచ్చుచున్నది మదమాత్సర్యములెచ్చుచున్నవి. మౌఢ్య మెచ్చినకొలఁది నానావిధములగు అపరాధంబులు హెచ్చుచున్నయవి. వేదశాస్త్రంబుల కసాగరంబులు సేయు పండితులును అపార్థంబులనునమ్మి ప్రవర్తించు రాజన్య వైశ్యశూద్రజనంబులును నెల్లయెడల తండోపతండంబులుగా నిండియుండి దీనిని నివర్తింపఁజేయు మార్గమాలోచించువాఁడెవ్వఁడు. ఎప్పుడు స్వార్థపరాయణత్వమను ఢాకినిచే నొడలెరుఁగని యీమనుజులలో నెవ్వఁడు పరోపకార ప్రవృత్త్న ముచేయును.

(ఇంతలో వంగివంగినడచుచు నొకబోడిముసలి విధవవచ్చును).

తన్నా! ఆవచ్చుచున్న బోడియాడుదానింజూచితివా. ఎవ్వరో.

ముసలమ్మ—నా. నా. నా. యనా (అని చతికిలబడి కట్టుక్రిందబడవైచి),

శిష్యా—అవ్వగారూ యేమో చెప్పదలచినట్లున్నారు. చెప్పుఁడు.

పాట

ఒళ్లంతమొండెను నాపళ్లుజారిపోయె ఓర్పుతగ్గిపోయెనూ, ఓరామ, ఓరప్ప

వెన్నువంగిపోయె వేసటబుమొండాయె కన్నులూగనరావుగా॥ ఓరామ॥

వినరావుమాటలూ తినలేను సెనగల్లూ వింత గాతలనైరసెనూ॥ ఓరామ॥

పాట మరియొకటి.

ఆశలేఘునమాయె గోవిందారామ

ఆశలేమైందాయె గోవిందారామ

తట్టెలోనూ పెడుదు గోవిందారామ
పెట్టమూకోడలూ గోవిందారామ
పొద్దుబోవగానె గోవిందారామ
పొట్టకేచింతాయె గోవిందారామ
కుడిచికూర్చుంటేను గోవిందారామ
కోడలూకొట్టునూ గోవిందారామ
తిరిగీతిరిగీనేను గోవిందారామ
తిరిపెమెత్తాలేను గోవిందారామ
ఎన్నాళ్లుబ్రతికినా గోవిందారామ
ఏమిసామ్రాజ్యము గోవిందారామ॥

ఛన్న — రాజకుమారా!

చ॥ ముసలితనంబు నెమ్మొగము మొత్తి రదంబులనూడఁగొట్టిబల్
కసినిజభాగ్యముల్గొనఁగ గబ్బితసంబికఁ జాలునంచు నీ
రసమునఁగందరస్థితి పరాయణతంజనుమాడ్కిఁ బొక్కుటన్
మెసలు చనుల్ దగున్ పథమునన్ నైడి నిమ్మదిబోడి నేమనన్॥

సిద్ధా — (కొంచెమునవ్వి ఆలోచించి తలయూఁచి).

ఉ॥ ఎన్ని దినంబులీజగము నేలిన మేరువు వెండికొండలోఁ
గొన్న సమస్తదేశ జనకోటులదాసముచేతఁదన్పినన్
మన్ననఁబొందినన్ ముదిమిమానదుచావును మానదయ్యయో
వన్నెయు వాసియుంబలిమి వ్యర్థము తానుశరీరమేల ఛీ॥

(అని ఆముసలిబోడికొక వరహాయిచ్చును).

ముస — (అదిపుచ్చుకొని నిష్క్రమణము)

సిద్ధా — ఛన్నా! అడిక్కున కంకగృధ్రాదులాడుచున్న యవి దుర్గంధధూమంబులెగయుచున్న యవి. అవియేమైయుండును.

ఛన్న — సీ॥ మృతులైనమనుజుల మెడనిడికొనివల్లకాటికిఁ గొంపోయి కాల్తురచట॥
అది మృతశరీరంబుల దహనంబు సేయువల్లకాడు ఆశవంబులు దహింపఁబడి బూడిదయగుచున్నది. అచ్చట నే గ్రద్దలు మొదలగునవి యాడుచుండును.

పాట. ముఖారి.

సిద్ధా — అయ్యోయ్యీ దేహ మేలను అగ్ని గాలను

నుయ్యోగొయ్యో పొయ్యో చచ్చు॥ అయ్యో॥
తెగులు నెగులో సెగలో చచ్చు॥ అయ్యో॥
త్రాడో కోడో కాడో చచ్చు॥ అయ్యో॥
అపుడో ఇపుడో యెపుడో చచ్చు॥ అయ్యో॥

ఛన్నా! పారిద్దగుర్రంకవచ్చినది యికమనము గృహముప్రవేశింత్రమా.

ఛన్న — గీ॥ చూడఁజూడంగ డెందానశోక మొదవు
యెంచియివియెల్ల తలపుననుంచబోకు
పరమకారుణ్యరసపూరభరగభీర
మేదినీవల్లభ కుమార మేరుధీర॥

రాజకుమారా! చిత్తము గృహమునకుం బ్రవేశింతము.

చతుర్థరంగము — అరణ్యము.

(సిద్ధార్థుడును, ఛన్నుఁడును ప్రవేశము).

ఛన్న — రాజకుమారా! పురంబుపరీక్షించితిరి నేఁడరణ్యంబునంగల వినోదంబులు జూడంగోరితిరి గావున ఇచ్చటికిం గొనివచ్చితి. ఇది తుహినాచలమహారణ్యము చూడుండు. అల్లిబిల్లిగ నల్లుకొనిన మొల్లఁతీవులతాబంధంబులచే గట్టుబడిన యీపొన్న మావి మద్దిపనస గున్నలును పద్దిమావి పనసగున్నల నిండునీడం బదిలంబుగా బెరిగి పచ్చనియాకులచే గ్రమ్ముకొనంబడి రేలుబవళ్లు దెలియక యంధకారబంధురంబులై దుష్ప్రవేశ్యంబులగు పొదరిండ్లును పొదరిండ్లజొత్తికొని యందంబుగా మిగుల సన్నంబులగు పోగులతో సహజవిద్యానైపుణ్యంబున గూండ్లల్లు సాలెపురుగులును సాలెపురుగులంబట్టంగమకించుచు పాదంబులనెగదిగనిడుచు నిక్కిచూచుతొండలును తొండలుబెదర నలఘుజవంబులంబారుకుందేళ్లును కుందేళ్లను వెంబడించుచు పరుపిడివచ్చు వేపిజాగిలంబులు వేపిజాగిలంబుల జాడలరయుచు నురులు వలలు చిక్కంబులు భుజంబులందగిలించుకొని మిట్టిమిట్టిపడుచువచ్చు వేటకాండ్రును వేటకాండ్రవలలందగిలి కాళ్లాడకగొట్టుకొను మృగశాబంబులును శాబంబులవిడనాడనోపక నంతంత దూరంబున బెదరి బెదరి చూచుచు మేనులుముడుచుచు మెల్లనరచుపాడి లేడి

కోదమలును లేడికోదమలంబట్టి నుంకించుచు నేలంబాదంబులాని మెల్లమెల్ల బారిసుచువచ్చు సివ్వంగులును సివంగిపిండునారయుచు గిరురించిదుమికి మెడల మీదంబడు రేచులును రేచులనెత్తురుబారిలి నెత్తురులుపీల్చు పెద్దపులుగులును పులుగుల తోకలంబట్టి రక్తపానంబుసేయు జోరీగలును జోరీగల రెక్కలసం దునవిల్చి గిలిగింతకొలిపి విసుకంజేయు చిట్టిగతండంబులునుం గలిగి నానావిధ జంతుజాలంబులకును వృక్షసముదాయంబులకును ధాతుపాషాణలోహాది శిలామ యదరిగ్యంబులకును నిలయంబైన యీవనంబు దేవతాఋషిసంచారయోగ్యం బై చెన్నలరుచున్నయది. ఆయావిశేషంబులు గనుము రాజకుమారా!

సిద్ధా — ఆహా! యేమి ప్రపంచమర్యాదలు మనమేమిచేయఁగలము. సర్వజంతువులు భగవాన్నిర్మితములైయున్నవి. కాని, వానివాని స్వభావవిధులెట్లుగానున్నను దయలేక మనుజులు వీనిని హింసించుట మిగుల శోచనీయముగదా.

సీ॥ ఈగకేభయమని యెన్నంగరాదునూ కప్పనోటనుబడి ముప్పజెందు
కప్పకేభయమని చెప్పంగరాదునూ యెలుకనోటనుబడి పొలియుసుమ్ము
యెలుకకేభయమని తలపంగరాదునూ పామునోటనుబడి ప్రాణమెడలు
పామునకేపాటి భయమనియనరాదు నెమలినోటనుబడి నీల్గుజామ్మ॥

గీ॥ నెమలికేభయమనుచు గణింపరాదు
చెంచువిలుకానిచేతిలో చేటుమూడు
చెంచునకుభయమేమని యెంచరాదు
క్రొత్తవాగులనీటిలో గోడుగుడుచు॥

ఏమీ! యిచ్చట ముత్యములు విశేషముగా రాలియున్నవి.

ఛన్న — సీ॥ ఖరతరహరినఖ క్రకచవిఛిన్న సామజకుంభజంబులీమౌక్తికములు.

సర్వా — ఆహా! శింహములు పగలగొట్టగా పగిలిన యేనుగుకుంభములలోనుండి రాలి నవాయివి. యేమి ప్రపంచవైచిత్రి. వధయే ప్రధానమైనట్లున్నదే. సరే కాని, నిడుదలై మడతలారి రక్తమాంసంబు వెండిలెగిపడి తలలనంటి పొదల లోనిండియున్న యిన్ని శృంగంబులెచ్చటివి.

ఛన్న — సీ॥ దారుణశార్దూల దంష్ట్రావిఖండిత మృగశిరోగతముఖీశృంగతతులు.

ఆహా! బెబ్బులులు కోరలతో కొఱకగా తెగిన వేళ్లతలలయొక్క కొమ్ములా యివి. ఎన్ని నిరపరాధములగు సారంగములు వధింపబడినవో, భువననాటక మిట్లుగానున్నదిగదా. అదిసరే, యిదేమిటి, యీపక్కజూచితివా కస్తూ

రిత్రిన్ని యలు గానవచ్చుచున్న వే.

ధన్ను — సీ॥ భిల్లులైనవబాణ భిన్న జంతువిశేష సంజాతమృగనాభిసంచయములు.

సిద్ధా—ఆహా! చెంచువాండ్రు కొట్టినకస్తూరిమృగములనుండి వెడలినదా యీకస్తూరి యేమిచిత్రము. జగంబున జంతువులు మానవులకెంత యుపకారులుగానున్న యవి. చూచితివా ధన్నా! ఉపకారుల కపకారములే సేయుట మనుజులకు స్వభావధర్మముకాదని నేనుతలంచెదను. అట్లు అపకారముచేయుచుండు బుద్ధిస్వార్థపరాణత్వముపహించి తమయాశం గ్రమక్రమంగ బెంచుకొని మాయా మోహాపరవశులై దుష్టకిరాతాదులు తెచ్చిపెట్టుకొనినదియే సందేహములేదు సుమా. అదియేమి ఆవైపుచూడుము గుఱ్ఱములు దుఃఖములతోఁగూడిన సకిలింపులు సేయుచున్నవి.

ధన్ను — సీ॥ ఆరణ్యకులులా యఘోరశృంగావిద్ధ ఘోటకశ్రేణికాఘోషణములు.

సిద్ధా— మెట్టున జగమంతయు దుఃఖమయమే. ఇవి కారుదున్నలకు భయపడిన గుఱ్ఱముల దుఃఖారావములా. అవుగాని ఈదాదాపుల చిటచిట పెటపెట హాళ హాళ పెళపెళ ధ్వనులు వినవచ్చుచున్నవేమి.

గీ॥ చటులపర్వతపన్న గజాలవక్త్ర
సంప్రవిష్టవివిధ జంతుచయముపొట్ట
దట్టిమురుగక యవిపెద్దచెట్టుమట్టి
పట్టుకొని పెట్టుపెళపెళార్భటులుసుమ్ము॥

ఏమీయిది. కొండపాములు పెద్దజంతువులను మ్రింగి అవి యరుగుటకు చెట్లు నుజుట్టుకొనునప్పుడు పుట్టిన ధ్వనులా యివి. అయ్యో యెంతబాధ.

పాట. వరాళి.

ఎంతబాధా - యెంతబాధా
జంతుతతికి - జగమునందు॥ ఎం॥
చీమలెన్ని, జెఱ్ఱులెన్ని, దోమలెన్ని, తొండలెన్ని,
పాములెన్ని, పందులెన్ని, పాడుజేయు పాడైపోవ॥ ఎం॥
క్రూరులైన వేటకాండ్రు - కొట్టిన జీవాలనా
హారమునకనినరు లానందమునొందుదురు॥ ఎం॥
జాలిలేక రాతిగుండె - జాలరులుచేపలను
గాలబెట్టి చంపివండి, మేలనిభుజియింతురయ్యో॥ ఎం॥

ఎద్దులను పెయ్యలను - యెనుములను దున్నలను
గద్దరితనానజంపి, ముద్దగావండించి తిందు॥ ఎం॥
భూమిలోన బుట్టి పెరిగి - ఆముకవిసి ఆశబెంచి
యేమిసుఖము ననుభవించు, నెడ్డెమనుజుఁడు హింసజేసి॥ ఎం॥

(ఒక యతిప్రవేశము).

ఛన్నా! యెవ్వరో వచ్చుచున్నారు చూడు.
ఛన్న—యతివలె నున్నాఁడు రాజకుమారా!
సిద్ధా—అవును (యతింజూచి) ఎవ్వరయ్యా మీరు స్వామీ.
యతి—నేను విరక్తుఁడనైన యతిని. సంసారత్యాగముచేసి తపంబున ముక్తిఁబడయుదునని యీహిమాలయ ప్రాంతారణ్యము ధ్యానంబునకు యోగ్యంబనితలంచి జనసంచారములేని యీపట్టున నిలచియున్నాఁడను.

పాట. ధన్యాసి.

యతిని నేను రాజకుమారా॥ యతి॥
వితతసంసార పతితుఁడగాన॥ యతి॥
తలనుబోడిసేసి, బిరాన తల్లిదండ్రిబాసి
కలితమోక్షమార్గము చింతించు॥ యతి॥
కావిగడ్డగట్టి బుజాన, గంతబొంత జెట్టి
ఏవేళ నేని బ్రహ్మైవాహమస్మియను॥ యతి॥

సిద్ధా—స్వామీ! మీతలంపుమంచిదేకాని కావిగడ్డలును గంతబొంతలును బోడితలయు మోక్షమిచ్చునని మీరెట్లుతలంచితిరి.
యతి—వీనివలన మోక్షార్థియను గుఱుతుగనపడుటతక్క యితరఫలంబుకానరాదు. కాని మోక్షప్రతిబంధకంబు మాత్రము కాదని మహామహులు చెప్పుదురు.
సిద్ధా—మీకాహారమెట్లుగా సిద్ధించును.
యతి—ఆహా! యీయరణ్యములో ఆకులెన్ని కలవు. పూవులెన్ని కలవు. కాయలెన్ని కలవు. ఫలములెన్ని కలవు. స్వచ్ఛమగుజలంబులతో నిండిన నీకొలకులెన్ని కలవు. కర్మవశంబున పురగ్రామవాస ప్రాప్తియగు నేని భిక్షాపాత్రమే గతి. శయనంబునకంటివా నీలశిలామయవేదికలెన్ని, గుహలెన్ని కలవు. అదిగో మెత్తని చెత్త చూడుము.
సిద్ధా—శయ్యకా స్వామీ.

యతి—శరీరయాత్ర ధానంబుల కంతకంటె నేమికావలయును. ఇదిగో సొరకాయబుఱ్ఱ. ఇదిగో నారికేళ భిక్షాపాత్రము. ఇదో త్రోలు. ఇంక నేమికావలయునయ్యా.

సిద్ధా—మీకు వివాహమైనదా, తలిదండ్రులున్నారా స్వామీ. వారంగీకరించిరా. (మెల్లగా) ఎట్లు రాగల్గితిరి.

పాట. ధన్యాసి.

యతి— తలిదండ్రులనెడ బాసితి తరుణోపాయమె చూచితి
దొంగనైతి దొడ్డిజేరితి గోడదూకితి త్రోవబట్టితి॥ తలి॥
పెద్దలందరు వెళ్లి పెళ్లనగానే, వద్దంటి మెడకు
మొద్దంటి వీపు గుద్దంటి సుఖము వద్దంటి॥ తలి॥
కల్లకాపురము ఒల్లనంటి, కావిపుట్టమే కట్టుకొంటి
ఇల్లేలా పెళ్లేలా పిల్లలేలా జెల్లలేలా॥ తలి॥

క॥ పెండ్లాము కాలిసంకిలి
పెండ్లామే మెడనుగట్టు పెనుబొండయగుఱ
పెండ్లాము పెద్దదెయ్యము
పెండ్లామనుమాట శ్రవణపీడాశరమా॥

గీ॥ అల్పుడైన నితరు నాశ్రయింపకపోదు
అధికుడైన నగలకాస హెచ్చు
పాటియైన కాలిసంకిలి గానుడు
ఆలుగాదు నల్లతేలుసుమ్మ॥

సర్వా—స్వామీ నమస్కరించుచున్నాను.

యతి—నిర్వాణ్. నిర్వాణ్.

సర్వా—సెలవిందుస్వామీ గృహంబుజేరెదము.
ఛన్నా! పోదమా.

ఛన్న—చిత్తము.

(అందఱు నిష్క్రమణము).

చతుర్థాంకము.

ప్రథమరంగము—కేళికామందిరము.

(ఎత్తైనహంసతూలికా తల్పముమీద నిద్రించుచున్న సిద్ధార్థుడు.
ప్రక్కను సగము వేచియున్న యశోధర. వాకిట శయనించి
నిద్రించు కాంతిమతి. కమల ప్రవేశము).

యశో—(జాలి నిద్రసోకు దీనధ్వని).

ప్రాణనాధా ప్రాణనాధా ప్రాణనాధా లేవరూ. లేవరూ. ఇదిగో లేవరూ. అయ్యో నాజీవితేశ్వరుడు సుఖనిద్రలోనున్నాడే. నేనెట్లులేపుదును. లేపకున్న నాదుఃఖంబునిలుచునట్లులేదే (ఏడ్చుచు) నామనోహరా! నామదనమోహనాకారా. రాజకుమారా నిన్ను సుఖనిద్రనుండి లేపవలసివచ్చినందుకుంగూడ దుఃఖమువచ్చుచున్నదే (వెక్కివెక్కి) ఎంతసేపు నేనిట్లుబాగిలెద. లేవరూ లేవరూ.

సిద్ధా—(దిగ్గునలేచి) ఏమిప్రాణేశ్వరీయిది. ఇట్లు వెక్కివెక్కి యేడ్చెదవేమి. జడిసికొంటివా నాప్రక్కనే పండియున్న నీకింతదుఃఖమేల ఉరుకో (సందిటజేర్చుకుని ఉరడించుచు) ఏలదుఃఖించెదవు, కారణముచెప్పరాదా. నేనుంటిగదా నీభయము నిప్పుడే తీర్చెదగదా.

సీ॥ కలువరేకులవంటి కన్నులువాడగా కలికి యీకన్నీళ్లుగారనేల
కోయలధ్వనివంటి గొంతుబొంగురువోవ నతివ నీవీరీతినడలనేల
చిగురుటాకులవంటి చేతులుకసుగంద వెసమాటి మాటికింబిసుకనేల
నెలకూనవంటి నీనెన్నొసల్పసదూల నూర్చుచుజేతులుజేర్చనేల॥

గీ॥ తలనుజుట్టినపూవుల తావిబట్టి
తుమ్మెదో వేణిమొయిలని నెమ్మియొక్క
సొగసుమోవినిపండని శుకమొకఅచె
గాకమతియేమిదుఃఖైక కారణంబు॥

యశో—కాదునాధా, కాదునాధా!

సిద్ధా—ముగ్ధా! అట్లుగాదేని మరియేమిబాధకలిగినద్ది చెప్పరాదా? నన్నుంగూడ దుఃఖపెట్టుట ధర్మమా!

యశో—(మిక్కిలి దుఃఖముతో) నాథా నాకొక పాడుకల వచ్చినది.
సిద్ధా—ఏమికలఅది. అంతమాత్రముచే నింతదుఃఖింపవలయునా, ముగ్ధవుగాక.

పాట. శ్రీరంజన.

కలగంటినీ, చెప్పలేనునే, కడుచెడ్డని కడుచెడ్డది॥ స్వామీ కొన్ని నెలలనుండి నాకేమో దేహములో నెకతీరుగానున్న యది. అప్పుడప్పుడు పైత్యాధిక్యము చే జ్వరము తగులుచు తలనొచ్చినట్లుండి ఆకలి త్రిన్న గాకాక నిదుర తక్కు-వనై యుంచున్నది. అయినను నానవమన్మథాకారా ప్రాణేశ్వరా! నీయం దుగల ప్రేమాతిశయముచే నినుంబాయలేక అయల్పనిద్రతోనే ఆయాసమె యుంగక సంతోషముతో నేకశయ్యనే పండుకొనుచుంటి.

సిద్ధా—ఓహో యింతమాత్రమునకేనా యీనెగులు. వెఱ్ఱిదానవు. ముగ్ధవునీ వెఱుంగ వైతివి. ప్రాజ్ఞస్త్రీలనగుగలేదా!
యశో—(సిగ్గుతోను దుఃఖముతోను నత్తుచు) (మెల్లగా) గర్భచిహ్నములనిరి.
సిద్ధా—సరే తెలసెగా. ఇంక నేలదుఃఖించెదవు. సంతోషమేకదా.
యశో—(నెనిమిటింగట్టిగాం బట్టుకొని ప్రిక్కంగాంగాంగలించి) కాదు ప్రాణనాథా కాదు.
సిద్ధా—ఏమిటి మరిచెప్పరాదా!

పాట

మొదటిభాగమూ ముందుంజెప్పెద
వెడదకొమ్ములవెల్ల యెద్దుగంటి॥ కల॥
వెల్లయెద్దుదా వీధిలోందిరుగా
కల్లగాదెవారు కట్టలేరైరి॥ కల॥
పట్టియెద్దును కట్టలేకున్న
నట్టెపోవుభాగ్య మని నింగిపల్కె॥ కల॥
అట్టెనేనుబోయి పట్టితిగదే
ఆయెనేమి నాకు నాగకదాటెగా॥ కల॥

(ఊరకుండును)

సిద్ధా—సరే యిది మొదటి భాగమంటివి, యిందులోనేమి చెరుపునులేదే. రెండవ దేమిటి చెప్పుము.
యశో—చెప్పలేను ప్రాణనాథా!

పాట

పురములోన నల్వురుదేవతల్ తరలివచ్చిరి ధ్వజమునిల్పిరి॥ కల॥
(ఊరకున్నది).

సిద్ధా—ఇందులో మాత్రమేమున్నది.

పాట

ధ్వజదుకూలము వ్యాప్తమైనది, విజయాంకుర వితతిదోచెనా॥ కల॥

సిద్ధా—షేష్ ఇంక నేమి. వృషభము పారిపోయినను విజయము చేజిక్కినదే దీనికేల దుఃఖించెదవు చక్కనిచుక్కా!

యశో—ఇంతియకాదు వినుండుచెప్పెద జీవితేశ్వరా.

సిద్ధా—ఏమిటివినునది. ముద్దరాలవుగదా. అది యింతకంటె జయప్రదంబుగానుం డునని చెప్పంబోయెదవా.

యశో—అట్లుకాదు హృదయేశ్వరా, నేను వచింపలేను. వచింపలేను. నోరురాదు.

పాట. కనడా.

నుడువ, లేను, నోరు - రాదూ
కడపటి, పాడుస్వప్నమూ - తడబడునాల్క దైవమా దైవమా॥

నాధా! యేమిచెప్పను అయ్యో, అయ్యో (వెక్కుచునుండి)

కాలముచేరువకువచ్చినది. కాలముచేరువకువచ్చినది అనుమాటలు వింటిని. నా ప్రాణనాధా! యేమిచేయుదు.

అంతట నేలేచి నీప్రక్కంజూచితి ప్రియవల్లభా అదేమో నీవుగానరావైతివి నీనిలువుటంగియు, నీతలక్రింది దిండునుమాత్రముగానవచ్చినవి. వినునాయకా.

పాట. ముఖారి.

మును పు నీవు నాకిచ్చిన, ఘనశోభా కలితమాల
పెనుబాముగా నాకుదోచె, దైవమా దైవమా॥
మును పైపట్టి నాచేతుల, మురుగులు జారిపోయెను
పసుపుగూలె పరబాగూలె, దైవమా దైవమా॥

అంతట మునుపటి యాభోతురంకెవినవచ్చినది కాలముచేరువకువచ్చెనను ఆకాశవాక్యము తిరుగావినవచ్చినది. ఇంతకీకలల నేనుగాంచి యెట్లుతాళుదు, మనయిరువురిలో నేమియపాయము మూడునోగదా. అయ్యయ్యో. ఏమిగతి?

సీ॥ ఎల్లరాజ్యంబులు నేలుటనాకేల నీరేడుదీవులు నీవకావె
అన్నపానాది సౌఖ్యంబులేమిటికి నాజీవితంబెల్లను నీవకావె
ఆలయారామ విహారంబులేలనా నిత్యవినోదంబు నీవకావె
స్నానపూజావ్రత దానంబులేలనా యిహపరసౌఖ్యంబు లీవకావె॥
గీ॥ నమ్మినీచెట్టఁబట్టిన నాటనుండి
పూర్వభవములనెన్నింటి బొసఁగియున్న
స్నేహబంధంబురెండైన దేహములకు
సంచితాద్వైతసుఖమబ్బె నాత్మనాకు॥

పాట. తోడి.

చిన్ననాడెనీ - చెట్టబట్టితి, వన్నెవాసిగల వారిల్లుబట్టితి
మిన్నయైయుందరి - మించిజీవించితి॥ చిన్న॥
పాదుస్వప్నము - నేడుబాపతించె, వీఁడకమనకేమి కీడువామూడునో॥

సిద్ధా—(యశోధర కన్నీరుదుడుచుచు) నాబంగారుబొమ్మా, నాముద్దులగుమ్మా నాయలమగొమ్మా నీవేల యిట్లుచింతించెదవు.

పాట. హనుమతోడి.

ఎందుకే, దుఃఖము - తొందరపడి మదిగుందించుటకెకాని॥ ఎం॥
ఈకలలో కీడేమున్నదే - నీకొకచక్రవర్తిని నిసువుగలుగుగాని॥ ఎం॥

ప్రాణేశ్వరీ నీయందు నాకుగల స్నేహము నిత్యమనినమ్ముము. అది భూతభవిష్యద్వర్తమానములయందు సర్వదా నాయాత్మనంటియుండునదియే. నేను పరోపకార పారీణుఁడనై జనులదుఃఖములను సహింపఁజాలని దయామయుడనై నామాటలయందు జనులకభిరుచి కలుగఁజేయువాఁడనై జ్ఞానసంపాదనముచేయఁగలవాఁడనైతినేని, యెంతజ్ఞానధనమార్జించెదనో అంతవట్టు ఓసుకుమారజననీ నాకుంగలదానిలో నీకును భాగముగలదని నమ్ముము నాయంతరంగంబున నిన్నెన్నడును విడువను. ఒకవేళ శరీరంబులకు వియోగంబుగలుగనగుకొ.

సీ॥ పట్టణంబులనున్నఁ బల్లెలలోనున్న వెలఁదిరోనిన్నాత్మ విడువజాలు
సభలలోనున్న నాశ్రమములలోనున్న పడతిరోనిన్నాత్మఁబాయఁజాలు
పర్వతంబులనున్న బాధోధలోనున్న చేడెరోనిన్నాత్మ వీఁడజాలు
వాగులదరినున్న వనములలోనున్న సుదతిలోనిన్నాత్మ వదలఁజాలు

గీ॥ నాదుముద్దులమూటవు నాసుధార
సంపుటూటవు నావిలాసములపేట
వాలకింపుము నామాట యతివనాదు
చెక్కిలిని ముద్దు పెట్టుమీయొక్కసారి॥

యశో—(సిద్ధార్థుని ముద్దుపెట్టుకొని నిద్రించును).

సిద్ధా—ఇదేకడసారిముద్దు (దుఃఖించుచు మెల్లగాతనచేతితో యశోధరనుబందుకొనిచ్చి తలగడచాటు బెట్టును).

యశో—(కలవరింపులు) ప్రాణనాయకా, ఎందుబోయెదు (కొంచెమాగి) అయ్యో! అయ్యో! మంచము తిరుగుచున్నదే. కాంతిమతీ (కొంచెము ఆగి) ఎద్దు తప్పించుకొని పోయినదే కమలా (కొంచెము ఆగి) కంకణమూడిపోయినదే కాంతిమతీ (కొంచెమాగి) ఆజండామీది అక్షరములుచూడు కమలా.

తెరలో—కాలము సమీపించినది. కాలము సమీపించినది. తడవుసేయరాదు.

సిద్ధా—(పైనజూచి మెల్లగాలేచి. ఓ యేమియిది చంద్రుడు కర్కాటకస్థుడై యున్నాడే.

తెరలో— ఉ॥ రాజులరాజవై జగము రాజిలఁజేయుము జ్ఞానవృద్ధివై
తేజరిలంగఁజేయుము సుధీవరసంస్కృతియేటికిఁబరి
వ్రాజకమౌళివై గృహము బాయుము సత్యదయామయుండవై
యోజఁబరోపకార మతినుండుము చెందుముధర్మతంబులన్॥

లెమ్ము లెమ్ము. ఇదేసమయము.

సిద్ధా—(చెవియిచ్చివిని, పాన్పుడిగ్గి యశోధరమోముపంక దృష్టియిడి. కన్నీరుపెట్టుకొనుచు వాతెరముద్దుబెట్టుకొని).

పాట. శ్రీరాగము.

సెలవీవే వాతెరా - సెలవీవే వాతెరా
ఇలు వెడలి వనములకేగెద॥ సెల॥
పలుసారులు మిక్కిలి వలపెక్కిన
పలుసారులునిను బాధించితి॥ సెల॥
దొడపండునీ తోసరియనుచును
పండితులాడుటబద్ధమే॥ సెల॥

ఓ ప్రియురాలి కెమ్మోవీ, అమృతరసములూరుభావీ నాకుసెలవిమ్మి (యేడ్చుచు) నామనంబున నహింసపరమధర్మంబని యెఱింగియు ఎల్లధర్మంబులం దును దయ యనునది పరమధర్మంబని యెఱిగియు నిన్ను విడిచిపోవుచున్నా ను. స్త్రీమండలీ మదనమోహా పరవశుండనై నిన్ను మాటిమాటికి నిశితదా త్రంబులవంటి నానఖంబులచే మాటిమాటికి బాధపెట్టితిగదా క్షమింపుము.

పాట. కనడా.

నీలవేణీ ఆసతీవే - నీకునాకు ఋణముదీరె॥ నీల॥
మఱతునే యెన్నటికైన - మానినీ నీతోడిచెలిమి॥ నీల॥
ఈజన్మములోననిక - నెన్నడుముద్దిడబోను॥ నీల॥
మునుపుమనము కలసియున్న - ముచ్చటలు నేడుబోయె॥ నీల॥

ఈగడియతో ఋణముచెల్లినది, ప్రాణసఖీ. ప్రాణసఖీ. (ముందుకునడిచి మఱలివచ్చి వెక్కివెక్కియేడ్చుచు మంచము చుట్టును ముమ్మాఱుదిరిగి).

గీ॥ అంగనానిన్నుఁబాసినే నడవులకును
బోవుచున్నాఁడ నీదొంగప్రొద్దునందు
నిర్దయుఁడనైతి జ్ఞానంబు నేగడించి
దయజగంబున వెలయింపఁదలచుకతన॥

గీ॥ జలమువెలికిఁదోడి జలముపూరింపఁగ
జనుడునూయిద్రవ్వి జనులదప్పి
దీర్చఁదలచినట్లు లోర్చితినీయందు
నిర్దయుండనగుచు నిర్గమింప॥

(ముందుకునడచి మరలివచ్చి)

సీ॥ సెలవిచ్చిపంపుఁడీ జిలిబిలిపలుకుల చెలియబెంచిన ముద్దుచిలుకలార
సెలవిచ్చిపంపుఁడీ చిన్నారినడలప్రోయాలుబెంచిన రాజహంసలార
సెలవిచ్చిపంపుఁడీ చెలువంపుఁగీల్జడ పొలఁతిబెంచిన కుంచెపులుఁగులార
సెలవిచ్చిపంపుఁడీ కులుకువాల్చూపుల చానబెంచిన లేడికూనలార

గీ॥ సెలవు నాకిచ్చిపంపుఁడీ మొలకనవ్వు
బోటిబెంచిన మల్లెపూఁబోదులార
కొమ్మపైనున్న నాప్రేమగుంటజెట్టి
గంటవాయించి పోయెదఁగానలకును॥

(తనమొగముచే యశోధరపాదములను స్పృశించి)

సిద్ధార్థ నిష్క్రమణము.

(తెరమూయఁబడును)

ద్వితీయరంగము—అశ్వశాలాబహిఃప్రదేశము.

(సిద్ధార్థుఁడును, ఛన్నుఁడును ప్రవేశము).

సిద్ధా—ఇదిగో ఛన్నుఁడు నిద్రించుచున్నాఁడు. ఛన్నా! (లేపి) కంటకమునాయితము సేయుము.

ఛన్న—రాజకుమారా! ఎన్నడును లేనివింత యేమియిది. ఈఅర్ధరాత్రియున గుఱ్ఱముగట్టుమని యాజ్ఞాపించుచున్నారు. చిత్రముగానున్నది.

సిద్ధా—నేను సంసారత్యాగముచేసినాఁడను నేటనుండి సిద్ధుడనై నానాదేశపర్వతారణ్యంబులం బ్రకర్తించుచుఁ ట్టి గట్టియుచ్చపాడమిఁకది. కావున మారుమాటాడక తుదిలేనిప్రశ్నంబులచే ప్రొద్దుపుచ్చక గుఱ్ఱము నాయితముచేసి నీవును నావెంటరమ్మ వేగిఁ మపోవలయు

ఛన్న—ఏమి రాజకుమారా! నీయానతినుల్లంఘించుటకు నాకు రాజాజ్ఞలేదు సత్యమే అయినను నీఐశ్వర్యమును నీయఖండరాజ్యపదవియు నీపిన్నవయస్సును నీచక్కఁదనమును నీభోగంబును నీభాగ్యంబును నీగుణగణాఢ్యతయుంజూచి నీప్రూనినయత్నంబు సరిగాదని నామనంబునకుం దోచుచున్నయది గావున నాకొడవకొంచెము వీనులంజొన్పందగునని ప్రార్థించుచున్నవను.

పాట. ముఖారి.

ఇదిమంచిదేనా ఏమీసిద్ధార్థా - సదనమువిడనాడి సన్యాసివగుట॥ ఇది॥
చక్కనిసతిని సద్గుణవతిని - పొక్కించివిడనాడి బోడివైచనుట॥ ఇది॥
నినుగన్నయయ్యా ఘనుడుగదయ్యా - నెనరేది విడనాడి వనముజేరుట॥ ఇది॥
నీసవతితల్లి నెనరులకల్లి - మోసానవిడనాడి మోక్షార్థివగుట॥ ఇది॥
ఈమంత్రివరుల ఈవేదవిదుల - ఇందఱివిడనాడి యెందేనిజనుట॥ ఇది॥
ఈదాసజనము ఈదాసీజనము - ఏలకవిడనాడి త్రోలుగప్పుట॥ ఇది॥
ఈహావేలీలు ఈబంగళాలు - ఎక్కడవిడనాడి యెక్కడవైచనుట॥ ఇది॥

సిద్ధా—ఓరీఛన్నా! ప్రజ్ఞానార్థినైపోవునాకు ఈప్రపంచప్రవృత్తిప్రజ్ఞకా అజ్ఞానుల కట్లుగానేతోచును జ్ఞానదయాసత్యశౌచంబులకంటె గృహారామక్షేత్రాదులు యోగ్యతరములని యెవ్వఁడువాదించఁగలఁడు, ఛీ యివియన్నియు నాకురు చింపవు నిరంతర దుఃఖహేతువులగు వీనినన్నింటిని నాకేలచెప్పెదవు త్వరగా నశ్వము నాయితముచేయుము.

ఉ॥ ఎవ్వఁడుజ్ఞానవంతుఁ డతఁడేసుఖి యెవ్వఁడుసత్యవంతుఁడై
యివ్వసుధంజరించునతఁడే ఘనుఁడెవ్వఁడు దానదయామయుం
డవ్విమలాత్ముఁడే యశమునందును శౌచపరుండు లోకమం
దెవ్వఁడుహింసకుందొలఁగి యేగునతండె ముముక్షువెన్నఁగన్॥

పరోపకారశూన్యుండనై హింసకువెనుకఁదీయక క్రూరదండనంబులను పెట్టనై యపరిశుద్ధమనస్కుండనై కాంతావిలాసకందుకంబనై రాజ్యంబుసేయుటకంటె నిశ్చలజ్ఞానధ్యానపరాయణుండనై సర్వసమత్వంబువహించి యాశాపిశాచంబును మారణహోమంబునవేల్చి కరతలభిక్షయు తరుతలవాసంబునుఁజేయబూనుటను నిందించుచున్నావుగదా! ఛన్నా! మారుమాటాడకుము.

ఛన్న—(కన్నీరుబెట్టుచు నశ్వమునలంకరించి తెచ్చిముందునిల్పును)
ఇదిగో రాజకుమారా మనకంటకాశ్వము.

సిద్ధా—(గుఱ్ఱమునుజూచి)

పాట. పీలు.

వగచెద జవనఘోటకమా కంటకమా వాసవునుచ్చైశ్రవము నీకుసమమా॥ వగ॥
ప్రకటవైఖరిని సకిలించెదేమీ అకటా నేమరలిరా ననినమ్మ చాలా॥ వగ॥
శుభలక్షణములా శోభిల్లునీవు ప్రభహెచ్చవేవేగ పరువిడిచనుమా॥ వగ॥

(ఇద్దఱు గుఱ్ఱములతో నిష్క్రమణము)

తృతీయరంగము.—హిమాలయప్రాంతారణ్యము.

(గుఱ్ఱమునుదువ్వుచు సిద్ధార్థుడు ప్రక్కను ఛన్నుఁడు ప్రవేశము)

సిద్ధా—నాప్రియమగు జవనాశ్వమా నీవెంతయాయాసమునుపొందితివి యెంతదూర

మునుపటివలె కానీ నేను నిన్ను మఱవను నాపూర్వికమనుజ మాతృలకు మేలు చేయుటకే కాదు సకలజంతువుల హితమాయన్నను సుమా నిన్ను నేనిడిపడచుట. ఇఁక నిన్ను నే నెక్కఁబోవుటదిలేదు సుమా (కన్నీళ్లు పెట్టుకొనుచు) ఛన్నా! యిటువినుమా.

సీ॥ పెక్కండ్లు చెఱలోనఁ జిక్కి సుఖిక్కినవాఁడు పేరాసతో నిల్లు చేరినట్లు
ఘోరదీర్ఘవ్యాధిఁ గుందిలేచినవాఁడు కడఁగి పథ్యముల వెంటఁబడినట్లు
కామినీగ్రహముచేఁ గడునిద్దుబడి పద్ధకాయుఁడై జనులలోఁ గలసినట్లు
సంద్రానఁబడి యీఁదిచావుఁ దప్పించుక చక్కని రేవున కెక్కినట్లు॥
గీ॥ ఘోరమకీడితమైన దేశము విడచి
వాఁడు రతనాలదీవికి వచ్చినట్లు
వికృతసంసారబాధను విడిచి నేను
సుకృతమయమగు మార్గంబు సొచ్చినాఁడ॥

ఛన్నా! యీరతనాలమకుటము ఈబంగారుకడియములు ఈముత్యాలహారములు బనారస్ అంగీలు అన్నియు నాకు మిగులబాధకములుగా నున్నవిగదా. వీనిని నేను మోయలేకయున్నానోయీ యివియన్నియు నీచేతికిచ్చెదను కొనిపొమ్ము. (అవియన్నియు తీసినల్లరాతిమీఁద నుంచును)

పాట. ఖమాచ్.

ఛన్న — ఇవియేలా నేడిటు నా కివియేలా కరవిడచి నే కదలగజాలా॥ ఇవి॥
పురమునకు నేనిపు డరుగగజాలా భూవరునకిది జెప్పగలనా॥ ఇవి॥
చెలము నా నీవిటు సన్యసించుటా కలలోనైనా కానసైతి॥ ఇవి॥

రాజకుమారా నిన్ను నేవిడిచిపోలేను. ఇట్లుగా నీవు పలుకుదువని కలనైన నెఱుగనైతిగదా. అంతదయాపరుఁడైన మహా యిటువంటిపలుకులు వింటినిగదా! హా దైవమా.

బుద్ధ — నాకు రాజశబ్దము తగదు నీవిక నన్నట్లు పిలువకుము. నామాటవిని యీయాభరణాదులను కంటకాశ్వమును గొని మీపురమునకుఁబొమ్ము.

ఛన్న — మాపురమని సెలవిచ్చుచున్నా రేమి యిది వింతగానున్నది.

బుద్ధ — నాకిఁక కాపురమే లేదు గాన నట్లంటిని.

ఛన్న — అట్లైనఁ గపిలవస్తుపురమును ఇఁక దేవరవారు మాడనేచూడరా!

బుద్ధు — చూడక యేమి రాకపోదుమా ?

ఛన్న — రాజకుమారా! మీతండ్రి నీవెక్కడనున్నాడవని యడిగిన నేమిచెప్పుదు.

బుద్ధు — సీ॥ అరివర్గము జయింప నాత్మలోదలపోసి యడవిచారులఁ బట్టి యరిగెననుము
దుష్టమానవకోటి ధూర్తవర్తనమాన్ప దేశదేశంబులఁ దిరుగు ననుము
జ్ఞానదయావృద్ధి గల్గించుకోఁగోరి భూమిసంచారంబు పూనెననుము
జంతుహింసనుమాన్ప నమకట్టి యిల్లిల్లు శోధింపఁ బల్లెలఁ జూచు ననుము
గీ॥ మంచివిద్యను దా నభ్యసించు ననుము
చెడుపనులు కలలోనైనఁ జేయఁడనుము
లోపమే మతని దయెల్లలోకమనుము
మరల మీ పురి కరుదెంచు మానఁడనుము॥

(తెరలో)

ఓహో ధర్మజ్ఞా ఓహో సుగతా ఓ ధర్మరాజా మాయాదేవీతనూజా. అదిగో నీపార్శ్వంబుననున్న శ్వేతశిలపై నీకనుగుణమగు కావివస్త్రంబులును దండంబును కమండలువు సిద్ధముగానున్నవి త్వరగా గైకొనుము బుద్ధుండవై లోకంబున జ్ఞానబీజంబు నాటుము అప్రతిహతమైన నీవాక్కు సర్వజనశ్లాఘనీయము గుగాక.

బుద్ధు — (ప్రక్కగాబోయి బట్టలుధరించును దండకమండలు భిక్షాపాత్రలు గ్రహించును)

ఛన్న — (కంటకమును దోలుకొని యాభరణసహితుఁడైపోవును. తెరదింపఁబడును)

(నిష్క్రమణము)

చతుర్థరంగము — పర్వతప్రదేశము.

(బుద్ధుడు యతివేషముతో పద్మాసనస్థుఁడై యోగధ్యానపరుఁడై
ఆసీనుఁడైయుండును. నిమిషమాత్రము నిశ్శబ్దము)

(శబరుఁడును, శబరియు నిప్పపూబుంగతో వత్తురు)

పాట

శబర — జసురోదరా ఝుకూ నల్ఖాయ పెల్లాలు
హైమం టెపయిక్కుమనరో॥ రామియ్యా॥
హైమం టెపయిక్కుమనరో॥ రామియ్యా॥

ఖోసల్లెఖన్నాది - రామన్న రాజునో
ఖరిగిత్తవొంటివాడో - రామియ్యా॥
సూమిం(ధ్రఖన్నదో - సొతురఘ్నుఁసుమన్న
జోడుగుళ్లంటివోళ్లో - రామియ్యా॥
ఖైఖమ్మఖన్నదీ - బరతన్న రాజునోగంగి
గోవంటివాడో - రామియ్యా॥

శబరి——నేను మాద్ధాను యిశాబ్రిధొరా.

శబరు——మాధే నేన్కూడా నీధోమాద్ధాణ్.

ఇద్దరు——(చేతులు యెదురుగాపట్టుకొని)

శబరి——ఆఖూబభుంగాలా యిప్పుపువ్వెట్టి
ఆభుంగమీధాను యీతాకువెట్టి
ఖాయితక్క - ఖాయితక్క - ఖాయితక్కలే॥

శబరు——ఈధాకుమీధాను టేకాకువేసి
గుడిసెలోకిపోయి గుసగుసలాడి
ఖాయితక్క - ఖాయితక్క - ఖాయితక్కలే॥

శబరి——తాటేళ్లత్రిళ్లోను కోడ్ఫిల్లసెట్టి
మంధాపుకొట్లోను గొబ్బిగింజలోసి
ఖాయితక్క - ఖాయితక్క - ఖాయితక్కలే॥

శబరు——ఏంధో అదేంధో యెద్దాలేంధి.

శబరి——అబ్బోబ్దెయ్యాము సూధూ సూషు.

శబరు——(చూచి బుద్ధసమీపముచేరి)
యారయ్యభాభో మారిసల్లేవుంషేవే సెప్పయ్యమోఖుతాణ్, నా పెట్టామిల్లజడు సుకుంధాది.

బుద్ధు——(లేచి) కోయదొరా. నేను యతిని బుద్ధుడను.

శబరు——భాబూవాఢ్ధనూ రాజవయ్యా. బుద్ధయ్యదొంగోయు.

బుద్ధు——(శబరుని సమీపించి)

పాట. శ్రీరాగము.

ముద్దులమ్మాడారార ముచ్చటాడగా
సద్దుజేయఁబోకుమంచి సుద్ధిజెప్పెద వోరా

శబరు—సుద్దులు జెపుధావు భాభూచెప్పాయింధామ్.

బుద్ధ—సందేహమేమి నేనుచెప్పునవి యన్నియు సుద్దులేనోయీ.

పాట

వద్దుకోపమునీకు కద్దుమోక్షము
నిద్దమైనమనసుగల్గి నిర్దయజూపకురా ఔరా

శబరు—భాభూ దొడ్డదొరవయ్యా మామేలుమాటలు సెప్తవుండవు.

శబరి—ఓరి శప్పనియ్యావు సెప్తడాని యింకామాడ్తగ యింథయి పాడుధారా.

పాట

బుద్ధ— మాయజగమునమ్మబోకురా మంచిబుద్ధిగలిగిమనర॥ మా॥
చేయకురాజంతుహింస - చెరుపు చెరుపు చెరుపు చెరుపు॥ మా॥

శబరు—ఏమయ్యాభాభూ అట్టచెప్తవు. మెఖం మెటాికొతుకొక మోతేమేము బతి కేదెట్లాభాభూ.

శబరి—భోడిమిల్లా గొటిమిల్లా తిన్కపోతేయెతాదొరా.

బుద్ధ—ఈయరణ్యములో నెన్ని ఫలములులేవు ఎన్ని కాయలులేవు ఎన్ని దుంపలులేవు యేళ్లక్రింద నివ్వరిధాన్యములేదా ఆకులులేవా సమస్తమునుకలదే.

శబరు—మరిసెప్పవేమి. సింతపిక్యాలు పనసపిక్కాల్యలు ఇప్పపువ్వు కొమ్మరిటిపళ్లు భాభూవుంధాయిగాని పిఖల్నె సుకొంరేగాని తిల్నె ముభాభూ.

బుద్ధ—మంచిది నేనుచెప్పినబుద్ధివిని ఆరుమాసములు మాంసాహారమును వర్జించిచూడుము, నీదేహము వజ్రదేహమగును నీవుపవిత్రుడవయ్యెదవు.

శబరు—భాభూ అతాగేచేస్తాముగాని యిఖన్నె వుంధావా, ఇప్పపూధింతావా నీటి శేమ.

బుద్ధ—అన్నియు దినియెదగాని మాంసము. సుర. గంజాయి మాత్రముతిననురా

శబరి—కోడిగుడ్డుసానొా గువ్వగుడ్లు పనికొధ్ధాయా.

బుద్ధ—ఛీఛీ! అవికూడదుతల్లీ. నీవునూ గుడ్డునుముట్టరాదుసుమా.

శబరి—మాబంధొగులు ఒప్పుకుంధారా?

బుద్ధ—మీబంధువులకందరికి నేనుచెప్పితినని చెప్పి నాకమీపమునంజేర్పుము.

శబరి, శబరు—అతాగే (నిష్క్రమింతురు)

బుద్ధ—గీ॥ కర్మవశతను శబరపుల్కసకిరాత
దేహులగుచుజనించి యీతీరునంగతోర

మానసులగుచునుగ్రూరులగుచు
జంతువులఁజంపుదురరణ్యజనపదముల॥
సాధ్యమైనంతపనిచేసి మాన్పలేక పోదునా.

(నిష్క్రమణము)

పంచమాంకము.

ప్రథమరంగము—పూలతోట.

(మిశ్ర, విష్కంభము, ఇద్దఱు వనపాలకులు ప్రవేశము)

వన—౧ ఓయీ చెలికాడా విన్నావా.

వన—౨ ఏమిటి చెప్పవయ్యా.

వన—౧ మనరాజుగారి కుమారుఁడు ఈరాత్రి తన యిల్లాలిప్రక్కనుండి లేచి ఛన్నుని కంటకాశ్వమునుదీసికొని యెక్కడికోపారిపోయినాడట. యశోధరాదేవిగారు లేచిచూచి చాలాదుఃఖపడినారటోయి.

వన—౨ అయ్యో! యెంతదుఃఖపడియుండునోకదా. సిద్ధార్థునకును యశోధరకును అంతపరస్పర ప్రేమానుబంధముకలదుగదా. ఇంతవింతపనిజరిగినదేమి! సరే కాని మనప్రభువుగారును రాణిగారును ఎచ్చటనున్నారో.

వన—౧ ఈవృత్తాంతము వారికినిదెలసి రాజకుమారుడు క్షేమముగా మరలివచ్చుటకై ఈశ్వరాలయమందు జపహోమాభిషేకాదులు జరిగించుటకై వెళ్లియున్నారట.

కమల—(వచ్చి) ఓహో వనపాలకులార.

వనపాలకులు ఇద్దఱు } (వేగముగావచ్చి) ఏమి కమలమ్మగారు సెలవు.

కమల—(విచారముతో) మీరు విననేలేదా!

ఉ॥ ముద్దులమూట సోయగపుమొల్లలతోట యశోధరమ్మదా
దద్దయు వేదనంబడి నిదాఘజలంబులమేను నానగా
బొద్దుటినుండియొక్కగతిఁ బొక్కుచునున్నది రాజపుత్రుఁడీ
యద్దమరేయిదన్ను విడనాడి తటాలునఁబారి పోయినన్॥

వన—ం సర్వార్థకుమారరాజుగారు లేచివెళ్లినవర్తమానము చూచాయఁగా తెలిసినది. కాని యింకను రానేలేదా.

కమల—రానేలేదు వనపాలకా. అందుచేతనే ప్రభువుగారు కుమారుని క్షేమార్థము శివపూజాభిషేకాదులు చేయించుటకు మహాదేవాలయమునకు వెళ్లియున్నారు.

వన—ం అమ్మా! ఒక్కరే లేచివెళ్లినారా?

కమల—కంటకాశ్వముతోను ఛన్నునితోను కూడవెళ్లినారు.

వన—ం మేమీ యుద్యానమునకు వెలపలనుండి ఒకవేళతిరిగివత్తురేమో చూచుచుందుము.

కమల—యశోధరాదేవి యీనాడు జాముప్రొద్దువేళకు ఉద్యానమునకు దయచేయుదురు పరులనెవ్వరిని లోపలికిరానీక జాగ్రత్తతోనుండుడు వనపాలకులారా!

వనపాలకులు ఇద్దఱు } చిత్తము. (ఇద్దఱు నిష్క్రమణము)

(విచారగ్రస్తయై యశోధర, కాంతిమతి, కమల ప్రవేశము)

యశో—దైవమా యెంతపనిప్రాప్తైను. ఏమి కాంతిమతీ. ఏమే కమలా నాప్రాణనాథుఁడీయర్ధరాత్రిమున నన్నువిడిచిపారిపోవుటకు కాళ్లెట్లాడెనోకదా యీ పూలతోటలో నెచ్చటనైనదాగి యుండలేదుగదా. చూతురు.

కాంతి—మేముచూచితిమి యెచ్చటనుకానరాలేదు. దేవీ! మేమేమిచేయుదుము.

యశో—హాప్రాణనాథా! హాధర్మరాజా! హాభగవంతుఁడా! హాదేవరా! హారాజకుమారా! హాసుకుమారశరీర. నాదుఃఖమునెవ్వరు తీర్పగలరు నిన్నువిడిచి నేనెట్లుజీవింతు నీపాత్తున గుడుచుభాగ్యమీనాడు లేకపోయెనే అన్నపానములు విసర్జించి యాయాపక్షులంబునంజిక్కి శల్యావశిష్టనై నానెచ్చెలులకాయాసమిచ్చుటకంటె ఉరిబోసుకొని చచ్చుటయైనను మేలు ముక్కుమూసుకొన్న మూఁడుగడియలదీప్రాణము. దీనికింతవగచిననేమిఫలంబు హా! హా! హా! దైవమా! దైవమా! చెలియలారా!

ఉ॥ హానను బాసియేఁగెనకటా విభుఁడిస్సతీపరాఙ్ముఖుం
డౌనని యే నెఱుంగుదుగదా యిటియట్టిదికాదు ధర్మ్యమే
ప్రాణికగా మెలంగెడిని ఘట్టినపాటనుఁగోలశాంతినై
జ్ఞానదయాసముద్రుఁడ యిఁకాంతను జింతను ముంపన్యాయమా!॥

కమల—ఇది న్యాయమైనపనియని మేమెవ్వరమునుఁగలము. ఆమహానుభావుని యంతరంగవృత్తి యెట్లుగానుండి నిన్ను విడుచుటకు సాహసించెనో యెవ్వరికి దెలియును. కాని నేడో రేపో మగలి రాకూడదా.

కాంతి—ఇంతకేమి నేనొకటిచెప్పెదను «అవశ్యమనుభోక్తవ్యమ్। కృతంకర్మశుభాశుభమ్» అనువాక్యము నీవెఱుఁగవా నేను నీకు జ్ఞాపకము జేయుటయు కాని బోధ చేయుటకాదు కానిమ్ము ఎట్లుజరుగునో చూచెదము.

యశో—కాంతిమతీ! ఇంతకంటె నీసమయమునందు దుఃఖహేతువు మరియొకటి కలదా? «హాసద్భిఃక్రియతేకర్మ రుదద్భిరనుభూయతే» పూర్వమున నవ్వుచు నేదోషము చేసియుంటినో. ఇప్పుడది యేడ్చుచు ననుభవించుచున్నాను.

పాట. జంఝూటి॥

మును నెంత దుష్కృతంబుజేసి యుంటినోకదే
ఘనమైన దుఃఖసాగరమున మునిగిపోతినే॥ ము॥
కలగాంచి మేలుకాంచి యేడ్చికష్టమంటినే
మతికాదటంచు గనులనీరు గారదుడిచె నే॥ ము॥
నీకుగీడుగాదటంచు నిద్రబుచ్చె నెదిగఁ
బ్రాకిపాన్పునుండి లేచిపాఱిపోయెనే॥ ము॥

కాంతిమతీ! యింతవచ్చునని నేనెఱిగియున్న యెడల నాప్రాణేశ్వరుని నేగో ల్పోదునా, మాయనిమురి నన్నింతజేసినది. ఇంతకేమి «బుద్ధిఃకర్మానుసారిణీ» అను వాక్యమేలతప్పును.

పాట. పీలు.

మాయనిద్రబ్రట్టెనే నేమగనిగోలుపోతినే
కాయుమే తెలిసియున్న చేయిఁబట్టివిడుతునే అయ్యో॥ మా॥
। కన్నులట్టెమూసితి కలవరము నొందితి అయ్యో
కదలు టెరుగనైతి వానిగనులజాడనైతి అయ్యో॥ మా॥

సీ॥ చెలికానిజూడరే చెట్లలోనికి నేగి కోడిగానుడాగిరో నియె నేమొ
నదమూతుముఁగానరే పొదలడొంకలలోన నవ్వులాటకనిగూఢ డుచునేమొ
ప్రాణేశుఁజూడరే ప్రాణికొమ్మలమీద మ్మనముశోధింపంగ మరిగెనేమొ
గుణవంతుఁజూడరే కొలఁకులదరిఁజేరి వింతఁజూపెదనని విడిచెనేమొ॥

గీ॥ ధైర్యవంతునిఁజూడచే దట్టమైన
చలువపందిళ్లసురవేళ్ల నలరుపాళ్ల
మల్లమామిళ్లసెలయేళ్ల మంచిరాళ్ల
దళ్లసెగ తాఁకనితారితిక్కసేమొ॥

(తెరలో)

ఛన్నుఁడువచ్చుచున్నాడు. వచ్చుచున్నాడు.

యశో—(కన్నులువిప్పి దిగ్గునమొగమెత్తి)

కాంతిమతీ! కమలా! ఛన్నుఁడు వచ్చుచున్నాఁడనుమాటలు వినవచ్చినవి. అటుబోయిచూచి నిజమాయెనేని వానినిటుదోడ్కొనిరండు.

కమల—అట్లుగానే చేయుచున్నాను (వెళ్లును)

యశో—కాంతిమతీ!

పాట. ఫరుజు.

అయ్యోయేమిచెప్పనో ఛన్నుఁడు
నయ్యో గొయ్యో చూపునో॥
నెయ్యుఁడునాగుండె వ్రయ్యలసేయునో
వెయ్యేలనాకూ విషమేగతియనునో॥
కొమ్మనాయుల్లమిదే చాలఁగకొట్టుకొనుచున్నదే
లెమ్మెలెమ్మబ్రహ్మలిఖితమెట్లున్నదో
కమ్మనివార్తలఁగాచిరక్షించునో॥ అయ్యో॥

(ఛన్ను నిందీసుకొని కంటకాశ్వము వెంటరాఁగా కమలవచ్చును) దూరము.

యశో—కాంతిమతీ! ఛన్నుఁడేమి చెప్పనోకదే ఏమిసేయుదునే నాగుండెలుకొట్టుకొనుచున్నవికదా నేననిలువలేను ఎట్లోతెలియదు అయ్యో. ఛన్నుఁడు సమీపించుచున్నాఁడే దైవమా యేమిచెప్పనోకదా మొగమువాలియున్నది నడవలేక నెమ్మదిగావచ్చుచున్నాఁడే కట్టా యేడ్చుచున్నాఁడేమి ఏదోపుట్టి మునిగినదితల్లీ నామదిచెడిపోయినది. తాఁడులేదుగదా గట్టితీగనుకొనిరమ్మ కాంతిమతీ యింకనేమియున్నది. ఏలనన్నుబట్టుకొని యూరడించెదకే (వెక్కివెక్కియేడ్చుచు) ఏ. ఏ. ఏ. మి. మి. మి. ఛ. ఛ. ఛ. న్నా.

ఛన్ను—(తొందరగా) అమ్మా సుఖముగానున్నారు.

యశో—వ. వ. చ్చి. చ్చి. రా.

ఛన్న—కొన్నాళ్లకు తిరిగివచ్చెదనని చెప్పినారు.

యశో—ఎం, యెం. దుకి, ప్పుడురాలేదూః

ఛన్న—జ్ఞానము సంపాదించుకొనుటకు హింసనరూపుమాపుటకు పట్టుపట్టినారు.

యశో—ఏ. యే. మి. పట్టు.

ఛన్న—(యేడ్చుచు య య్య య్య య్య.

యశో—ఏమిటి. త్వ. త్వ. త. రగాఁజెప్పు ఛన్నా.

ఛన్న—య. తి. తి. తి. అయినారు (దుఃఖము)

యశో—అయ్యో యతియా యతియా ఆవేషమేధరించినారా.

ఛన్న—అవును.

యశో—ఇంక నేమున్నది. దైవమా. దైవమా నాజీవధనము నాకుఁదక్కదాయెఁ గదా (మూర్ఛ) ర నిమిషములు విశ్చబ్దము)

కాంతి—ఏమికమలా మనయశోధర నెట్లు బ్రతికింపఁగలము. ఏమియుపాయము మనమాటలువినదు సాహసించి యేమిచేయునోకదా.

కమల—నాకేమి తెలియకయున్నది. మనముమాత్రము బ్రతుకువారమా! మనయశోధరకేగతియో ఆగతియేమనకునుకాని యెట్లైన యశోధరను బ్రతికించగదవే.

కాంతి—ఆపన్నీరుబుడ్లుకొనిరమ్మ కమలా.

కమల—ఇవిగో తెచ్చితిని.

కాంతి—(యశోధర మొగమునఁజల్లుచున్నది)

యశో—(మూర్ఛ తెలసి సగములేచి)
ఇస్సిరో. ఇస్సిరో. దైవమా! దైవమా!

పాట. పీలు.

నట్టేటినడుమను నన్ను ముంచితివా
కట్టడిదైవమా కారణమేమి॥ న॥
ఇంతదోసకారి నేనెట్లైతి
పంతానసావిభుఁడు బొంతఁగ ప్పెనుగా॥ న॥
విడచెనన్ని టుడించి విభుఁడునాబ్రతుకు
అడవిగాసిన వెన్నెలాయె నేమందు॥ న॥

కాంత్రిమతీ! యింకేమున్నది.

పాట, ముఖారి.

ప్రాణేశుఁడెడమాయె బ్రతుకెల్లసరిపోయె
పజ్జనుమీరెలనే లేచీపోరే లేచీపోరే ఇఁకలేచీపోరే॥

కమల — కాంతిమతీ! యీయశోధర యేదోసాహసకృత్యము చేయఁబోవఁదలంచినది సుమా మనము మిక్కిలి జాగరూకతతో నుండవలయును.

యశో — (కంటకమునుజూచి)

సీ॥ ఛీఛీయిటులవచ్చితివి నాప్రాణేశుగానలో దిగఁబెట్టికంటకంబ
పోపోవెనీమోము పోల్కిఁజూడఁగరాదు ఘనుఁబాసివచ్చితేకంటకంబ
అత్యంతమగనాకు నార్తిఁబెట్టిననీకు గలపేరునిజమాయెకంటకంబ
బుడిబుడియేడ్పుతో మెడవ్రాలవైచెదే కంటిబోనీలుక్కకంటకంబ
గీ॥ ఏడదిగడించివచ్చితో యెట్లునీవు
మరలిరామనసాయెనో మాన్యచరిత
దైంవాపతియత్రిఁజేసి యద్భుతంబు
దుఃఖమునుఁదోచునావ్రాలు తుడువగలవే॥

ఛన్న — అమ్మా మహారాజుగారింజూడఁబోయెద.

(అని నిష్క్రమణము) అశ్వముతో.

యశో — సీ॥ భూదేవినీవైన నాదీనదశఁజెప్పి మందలించఁగదమ్మ సుందరాంగు
జలవేణినీవైన తెలిసినావెతఁజెప్పి మరిదిప్పితేఁగదే మాన్యచరితు
అనలుఁడానీవైన వినినాగోడవఁజెప్పి బ్రతిమాలితో తెమ్ము ప్రాణవిభుని
అనిలుఁడానీవైన పనిబూనినామన్వి వినిపించిరావించు ఘనదయాళు॥
గీ॥ నింగి! నీవైన నాపాట్లెరుంగఁజెప్పి
కన్నులనుఁజూపుమాధర్మకార్యనిరతు
సూర్యుఁడా చంద్రుఁడా నాకుఁజూపరయ్య
మీకుమ్రొక్కెదనెవ్వేళ రాకుమారు॥

కాంతి — ఎందుకుతల్లీ యింతవెఱ్ఱి పూర్వజన్మకర్మమెట్లో అట్లుగా నడిపించును. నీ ప్రాణవల్లభుని యింగితము నీవెఱుంగనిదానవా! దయాళుఁడు గదా!

(తెరలో)

యశోధరా! నీగర్భస్థుఁడై యొకమహానుభావుండున్నవాఁడు నీవిభుఁడు నిన్నుంజూడ మరల కపిలవస్తుపునకువచ్చును. లోకరక్షణపరాయణత్వంబున యతియై దేశసంచారంబుసేయు నీవుదుఃఖింపవద్దు.

కాంతి—వింటివా! తల్లీ దేవతావాక్యము. ఇప్పుడింటికిబోవుదమా.

యశో—(లేచి దుఃఖముతో)

పాట. శ్రీరాగము.

దయాలేదుగా మగవారికి॥ దయా॥
అయ్యో యేమనందు జగంబెల్లనాకు
భయదాంధకార మయమాయెగదే॥ దయా॥
అట్టిసంద్రిమున నట్టనడుమున
దిట్టతనమున ప్రుట్టిముంచిపోయె॥ దయా॥
ఎన్ని నాళ్లు నేను ఈవిధముగానూ
చిన్నబోయివాని సేవమానియుందు॥ దయా॥
ప్రీతిగల్గినైడి మెట్టమీదినుండి
లోతుగలగోతిలోనఁ గూలద్రోచె॥ దయా॥

(నిష్క్రమణము).

ద్వితీయరంగము.

(శివాలయము, శుద్ధోదనుఁడు, గౌతమి, బ్రాహ్మణుఁడు, మంత్రి ప్రవేశము)

పాట. యదుకులకాంభోజి.

శుద్ధో—(భక్తి) దేవదేవ దేవమహా దేవనన్ను బ్రోవరా
భావమందు నిన్ను నిల్పి భక్తి మీరఁగొల్తురా॥ దేవ॥
మేరు శైలధీరకూర మారమారశంకరా
క్షీరవార్థితూణీర ధారిదారితాసురా॥ దేవ॥
బాలుఁడైన నాకుమార పాలిపాలిసేలరా
తాళజాలజాలమేల వేళదైవశేఖరా॥ దేవ॥

ఉ॥ దేవజోహారు లోకములదిద్దిఁతంత్రిజోహారు భక్తసం
భావనసైపుణీసహితపాదజోహారు సమస్తదుష్టవి
దారివణఘోరఘోరసమరక్రిమధీరజోహారు సంతత
శ్రీవిభవప్రదానవరసిద్ధిజోహారు జోహారునీకగుణ॥

మంత్రి—ప్రొద్దు నడునెత్తికివచ్చినది. ప్రభువుగారు భక్తిపరవశత్వముచే నేదియుఁ దెలియకయున్నారుగదా సహస్రకమలపూజయు సహస్రఘటాభిషేకమును మహాన్యాసపూర్వకముగా జరిగినవిగదా మహాదేవునకు ధ్యానావాహనాది షోడశోపచారములును జరిగినవికదా ఇఁక నేమికావలసియున్నది.

బ్రాహ్మ—చిత్తము. అన్నియుజరిగినవి కాని ప్రభువుగారు భక్తిపరవశులై మహా! దేవునందే చిత్తమునిల్పియున్నారు. ఏమియుం జెప్పఁజాలకయున్నాము.

గౌత—(బ్రాహ్మణుతో) బ్రాహ్మణవర్యా! నాబిడ్డని క్షేమార్థమై గౌరీపూజసేయుచున్నాను.

బ్రాహ్మ—చిత్తము అమ్మా.

గౌత—ఉ॥ ఓపరమేశ్వరీ మనుసహోబహులార్తి సముద్రమగ్నులన్
బాపులనీచులన్ బరమపావనియేలవె మాకుమారునిన్
బాపనిగావవే విడచిపారెనెఱుంగము వానిజాడ వి
ద్యాపర యీవతకొక్కయుపాయము మాకిఁక వేఱయున్నదే॥

పాట. యదుకులకాంభోజి.

మహేశ్వరీ కృశోదరీ మతల్లితల్లి ప్రోవవే॥ మ॥
గుహాంబికాప్తపాంబనా కుమారుధీరునేలవే
గృహీతభక్తజననతీ కృతీసతీభరించవే
అహోనినుంభజింతుమమ్మ ఆదిశక్తికావవే॥ మ॥

ప్రతిహారి—(వచ్చి) మహాప్రభూ కంటకాశ్వముతో ఛన్నుఁడువచ్చియున్నాడు.

శుద్ధో—(దిగ్గునలేచి) ఏమియిది కుమారుడురాలేదా! ఏమిదైవమా. ఏమిసంభవించెనో. ఏమిఛన్నా ఉత్తగుఱ్ఱమును దోలుకొనివచ్చినావు. కుమారుఁడేడీ సుఖముగానుండెనా.

ఛన్న—మునుపటికంటె సుఖముగానేయున్నారయ్యా.

శుద్ధో—మఱియేలరాలేదు.

ఛన్న—కొంతకాలమునకు వచ్చెదరయ్యా.

శుద్ధో—అదియేమీ.

ఛన్న—(దుఃఖముతో) వారిచిత్తమట్లుగావచ్చినది.

శుద్ధో—దుఃఖించెదవేల.

ఛన్న—యతీశ్వరులైనారు మహాప్రభూ.

శుద్ధో—యతిరియైనా. ఆయెనా. ఆయెనా! శుభలక్షణసంపన్నుండై శుభము హూర్తమునంబుట్టి దివ్యసుందరవిగ్రహుండై యత్యంత సుకుమారసర్వాంగకుడగు నాబిడ్డ కావిగుడ్డలుగట్టి దండమును కమండలువును పూనెనా, ఆహా నారాచగద్దియపైగూర్చుండి రాజ్యముసేయు యోగ్యతలేకపోయెనే అడవులలోదిరిగి యాకలములుదిని పల్లెలు పట్టణంబులుంజూచుచు భిక్షాపాత్రము చేబూనునట్టి పాటుసంభవించెనే.

సీ॥ ఎండకన్నెఱుగక యీసౌధములనుండు బిడ్డండు దానెట్లుభిక్షమెత్తు
మేలిబనారసు శాలుగప్పినముద్దు పోరండుదానెట్లుబొంతగప్పు
బంగారుకంచాన పాయసాన్నముదిన్న కట్టుడేగతిచేతికూడుగుడుచు
వలిపెజల్తారు దువ్వలువలుకట్టి కొండికయేలీలగోచిబెట్టు॥

గీ॥ పూలతోటలజాజి పుప్పొళ్లమల్ల
జలువపందిళ్లపరువేళ్లమలచుదళ్ల
దిరుగు గారాజుకొమరుండు దేశదేశ
యాత్రదానెట్లుసేయునో తెలియరాదు॥

గౌత—ప్రాణేశ్వరా! నాసపత్ని పరమపావనియగు మాయాదేవి ఈదుఃఖంబును తాననుభవించకయే ముక్తురాలాయెగదా నేనెంతపాపాత్మురాలనో నాకు బిడ్డలులేక పోయినను సిద్ధార్థునే నాబిడ్డగాగైకొని కనిపెంచినవిధంబునకంటె నెక్కుడుగా మనోవాక్కాయకంబులగు త్రికరణంబులచె నెల్లవిధముల ప్రేమచే జూచుకొనుచు మహారాజవైన నీచెట్టబట్టినది మొదలు దేవేంద్రభోగము లనుభవించుచుంటిని నేటితో నాదౌర్భాగ్యదశ వెలపటికివచ్చెగదా! నాయనా యిట్లురమ్మని యెవ్వనిబిల్తు తనకిచ్చుట నేమితక్కువయని నన్నుసింపవలసివచ్చె బిడ్డనికి బంగారుకంచాన ఆవుపాలువ అంగాచి చల్లార్చితెచ్చి నేనువడ్డించినప్పుడుగదా సంతోషముతో అమ్మా! అనిపిల్చి యిలునగవుఃవ్వి నాయందుగల ప్రేమాతిశయమును జూపువాడు, ఏయదితనకుగావలసినను అమ్మా యనిపిల్చి నన్నేయడుగునే నన్నుబిలువనిగడియలేదే. ఎప్పుడైన తలనొచ్చికూర్చుండిన నాయొద్దనేకూర్చుండువాడు. అదియేమో చిన్ననాటనుండియు వానికి ఈప్రపంచముమీద రోతయేపుట్టినది. ఎట్లులాయెనేమి పూర్వజన్మకర్మవిపాకవశమున యశోధరను వివాహముచేసుకొన్నను దానికెంతదుఃఖముపెట్టెను గర్భిణికూడనైయున్నది తానెటగియేయుండెగదా తన

కేమియీడువచ్చినది వేయేండ్లను ఇరువది రెండేండ్లేకదా ఇంతవిరక్తియెట్లు పుట్టెనో, చిత్రమాయెను. ఛన్నా! నీవువచ్చునప్పుడు నీతో నేమైన చెప్పినాఁడా!

ఛన్న—మాఅమ్మగారితో మరల నేనువచ్చెదనని చెప్పుము. జ్ఞానము సంపాదించుకొనుటకును దేశములు మారుచుటకును వెళ్లినాడని చెప్పుము దుఃఖింపవలదని చెప్పుము. నేను సుఖముగానున్నానని చెప్పుము. అన్నారు తల్లీ.

ప్రతిహారి—(వచ్చి) అంతఃపురమున క్రొత్తమేడలో యశోధర అన్నపానాదులు విడిచి మిగులదుఃఖముతోనున్నది.

శుద్ధో—(మంత్రితో) అందరిని గృహంబునకుం జేర్పుము నేనును వచ్చుచున్నాఁడను

(నిష్క్రమణము)

షష్ఠాంకము.

ప్రథమరంగము—బింబిసారపురము.

(భిక్షుకుఁడగు బుద్ధదేవర ప్రవేశము)

బుద్ధ—(గృహాంగణముల యందిటునటుదిరుగుచు).

ఆహా! ఈప్రపంచ మెంతదుర్నీతి నవలంబించినది. ఎంతెంతదుష్కృత్యములకు లోఁబడినది. ఈహింసలేమి ఈయసత్యములేమి ఈయపరిశుద్ధియేమి ఈసురాపానాది మహాపాతకంబులేమి శాంతియనునది యెచ్చటను లేదే దుర్వ్యాపారదురోదరములు మెండైనవి స్వార్థపరాయణులై యుద్ధంబులు సేయుచు ననేక జీవంబుల నగ్గిచేయుచున్నారుగదా రాజన్యులు ఇట్టిలోకమును బాగుచేయం బూనువాఁడొక్కఁడును గానరాడే. నేనొక్కరుండ సమర్థుండనా కాను అయిననేమి చీమ కొండఁబ్రాకినట్లు ప్రాకెద. ఈజగచ్చక్రములో నాకుసహాయపడు భాగముకొంతయైనను లేదా నాహృదయమును నిల్పనెట్టుకొనఁజాలక యున్నాను. ఇదిసత్యమని నాహృదయము నాకుపదేశించినరీతిని నేనును ప్రపంచమున కుపదేశించుచు నానావిధజాతులకు నుపన్యసించెద సాధ్యమైనట్లు యోగ్యంబులును మనుష్యప్రోక్తంబులునగు శాస్త్రంబులను వర్ణించెద గ్రహించెద- ఈతనువు శాశ్వతంబుకాదుగదా ఈతనువున్నన్నినాళ్లు ఇదేదీక్ష

గాంబ్రవర్తించెదంగాక. ఏకష్టము ఏనష్టమువచ్చినను సరే శరీరాయాసమున కోర్చి స్త్రీలకనక, పురుషులకనక బిడ్డలకనక పెద్దలకనక యెల్లవారికి నాకు న్యాయమనితోచినదియే చెప్పెద నామనస్ఫూర్తిగా యశస్సునకోరికాని దంభమునకైకాని స్వార్థమునపేక్షించి యేపనియుజేయదలంచినవాఁడనుగాను వ్యాధికిగాని ఆకస్మికములకుగాని శత్రువులకుగాని మృగములకుగాని మృత్యువునకుగాని కామక్రోధాదులకుగాని వెఱువక పురగ్రామ వన నదీసముద్రద్వీప ప్రముఖంబులనెల్లయెడల నెల్లఋతువుల నొక్కరీతిగాదిరిగి దయను అహింసను నీతిని సత్యమును ఆశ్రమవివేకము నిదిధ్యాసనమార్గమును నిర్వాణేచ్ఛను జనులకుపదేశించెదగాక సురాపాన మాంసభక్షణ ద్యూతాచరణ కేవల యుద్ధపరతంత్రుల గృహంబులందక్క తక్కిన గృహంబులం భిక్షకైకొనియెద గృహస్థులకు నీతియు సన్యస్తులకు జ్ఞానంబును బోధింపయత్నించెద జగత్సాక్షీ నాకుందోడుపడుమా.

పాట. మోహన.

ఇదిమంచిమాట వరాలమూటా॥ ఇది॥
సుదతులను బురుషులనుఁ బహుసం
పదలబొదలఁగఁ జేయుసదయాత॥ ఇది॥

ఒకధూర్తస్త్రీ—(వచ్చి) ఏమిసయ్యా బాగా సేవున్నది తెల్లార్లేదు వాకిట్లోవచ్చి యేమో ఇదిమంచిమాటా ఇదిమంచిమాటా అంటూను వల్లకాటిశ్రమ యిప్పుడే కొంచెము కునుకట్టింది మావారులేలే లేవరాదా అంటూ సేవున్నారు. గడప మీదముగ్గైనా వేసుకోలేదు కలాపిచల్లుకోలేదు ఆవుపేడదెచ్చుకోవలె పోవలె ఈవేళ శుక్రవారంకూడాను మావారు నన్ను సోమిదేవమ్మనంటూ ఒకపేరుకూడా దెచ్చిపెట్టారు దిక్కుమాలిన శ్రమ యిప్పికూడా యిప్పుడేవచ్చినది పసువుకూడాగాబోలు యేమీతోచకుండా నేనుకొట్టుకుంటూవున్నాను తెల్లవారిలేవగానే యేదోవకుటిగదా ఎందరికిముష్టి కంటికిపెట్టాలె గడ్డికి పెట్టాలె రోగికిపెట్టాలె బీదకుబెట్టాలె సావసబెట్టాలె చచ్చేయోగంవచ్చింది నూతికిబోవాలె మడిబట్టలువుతుక్కోవలె ఆఁవేసుకోవాలె పువ్వులుఁ దేవాలె పూజకు పాత్రలుతోముకోవలె వచ్చేవారూ పొయ్యేవారూ, అబ్బా నాశల్యాలు రాలుతూవున్నాయి దిక్కుమాలినముష్టి దిసమాలినముష్టి మళ్లీరా యిష్టుడుపల్లకాదు.

పాట

బుద్ధ— వ్రతమేలానమ్మా మాయమ్మా ప్రియమునకేసుమ్మా
కతలుగావివిసతమమీకును వ్రతమదొక్కటిజెప్పవాఁడను
సతతమునుదయగలిగి జంతుప్రతతి కుపకారంబు సేయుడు॥

ధూర్తస్త్రీ—(మిక్కిలికోపముతో) ఎంతచెప్పినా వినిపించుకోవేమయ్యా! మానోములజోలెందుకు మావ్రతాలజోలెందుకు మానుగ్గులజోలెందుకు ఏమిషియిది అంఛాను నాకువేదాంతాలు చెప్పమని నిన్ను అడిగినానా యేమిషీ అంఛాను సరేలే (బారసాచి) మావారికంటె మాయెరుగుదువా యేమిషి పౌండరీకంకూడా చెయ్యమోతూవున్నారుగదా వూళ్లోఅమ్మవారిజాతరకూడాను అమ్మవారికి వారబొయ్యాంది ముష్టిపెట్టేదిలేదు యెందుకూఅంఛా పోలే యేమిషి సుక్కురారపుపొద్దూ యెందుకు వాగిస్తావు కాస్సేపువుండిరా పెడ్తాను.

బుద్ధ—అమ్మగారూ నాకుభిక్షము పెట్టవలసినదనికాదు నేను మొఱపెట్టుకునేది ధర్మములు పలుకుచున్నానుతల్లీ కొంచెము చెవియొగ్గివినుము.

ధూర్తస్త్రీ—మాధర్మాలు చెప్పేవాఁడవు బయిలుదేరావు ఏదీ చెప్పూచూతాము.

పాట

బుద్ధ— తల్లీశాంతిల్లు అదినీకుజెల్లు ధరణినీయిల్లా
చల్లగావర్ధిల్లుకోపమువల్ల ఫలమింతయును గానము
కల్లగాదిదినమ్మునిజమని యెల్లయెడలనుకాలిమ ల్లు॥ తల్లీ॥

దయయేవ్రతము దయయేధర్మము దయయేజపము దయయేయజ్ఞము దయయే పుణ్యము దయనుమించినది మఱియేదియునులేదు శరీరమును కృశింపఁజేసి వ్రతోపవాసదీక్షవహించి కడపటమోక్షము సంపాదింతుననుట సర్వాబద్ధము ఈతనువుపోయిన వెనుక పరలోకంబున మరలి దుఃఖభాజనంబగు శరీరంబునే గ్రహించి తుచ్ఛభోగంబులగొన్నిటి ననుభవించి పునర్జన్మంబుగాంచుటకుగాని మఱియేమియుఫలములేదు తల్లీ పునరావృత్తిరహితమైన కైవల్యము నిర్వాణంబనంబడునదిగదా ఆనందము కావున సర్వభూతములయందు సమదర్శనముగల్గి దయగల్గి యింద్రియములనిచ్చవచ్చినట్లు పోనీయక దేహమును నిష్కారణము ఆయాసపెట్టక తుచ్ఛమైన విషయభోగముల కాశపడక హింసచేయక బ్రతుకుటయే మోక్షసాధనము. మాయమ్మా కోపగింపకుము.

మంచిపుణ్యస్త్రీ—(వచ్చి) ఏమి షే అది వూవిసిరికొడతావేమిషీ మంచిపల్కులు చెప్తూవుంఛే వినలేవాయేమిషి నేనేగాగాపడి మేకలను యేలాగైతేనేమి క్షయిక్షమన్పించి సోమిదేవత్తును అయినానసా యేమిషి ఊవిజ్జువీగుఛావు ఓశేవు విందామే యిదిగో చూశావు (మెల్లగా) రాజుకొడుకల్లేవున్నాడే అంచక్కాను ఆమాటలు మాడు అమృతగుటకలేమే విందాము వూరుకోవే.

ధూర్తస్త్రీ—నీకేమి తెలియదులే మావారుయెన్ని కట్టలుతిరగవేసారనుకున్నావేమిషి ఆయనకు తెలిసిన వేదాంతాలకంటె యీయన యెక్కువచెప్తాడుషే పోని యియ్యగాని శుక్రవారమేమిషి వ్రతమేమిషి ఉపవాసమేమిషి యజ్ఞమేమిషి అంఛాడేమే మరి.

మంచిపుణ్యస్త్రీ—వోషేవు తొందరపడకే విఛూవుందాంగా చూశావుషే ఏమిమధురధ్వని యెంతఅందంగావుంచున్నదో చూడు ఆజానుబాహుడు ఇన్నిశుభలక్షణములుగల యీమహానుభావుడు యీప్లాదిరుగుచున్నాడేమోషుమా.

బుద్ధ—అమ్మా నేనీప్రాంతమున దిరుగుచుండుట కుద్దేశించినజోగిని నాకు భిక్షుకావలయునని రాలేదు తోచినమంచిమాటలు నాలుగు చెప్పుచుండును అనుదినము ఈవాడలందు సంచరించగలను రేపునురలవచ్చెద సెలవు.

పుణ్యస్త్రీ—స్వామీ మీరుస్వాములవారువలెనున్నారు ఈరోజున మాయింటికి భిక్షకు దయచేస్తారా.

ధూర్తస్త్రీ—ఓషో ముందుగా నేనుగాదుషే చూసింది మాయింటికేవస్తారు.

బుద్ధ—అమ్మలారా! తగువేల యెప్పుడువచ్చినను వచ్చెద మాంసాహార సురాపానాదులు వర్జించియున్న యందరిగృహములకుంబోయెద అయినను నాయిచ్ఛవచ్చినప్పుడు మీకాయాసము ఎప్పుడైనను కలుగునేమోకాని ప్రకృతమున కంతశ్రమయిచ్చునదిలేదు తల్లీ పోయెద.

(అందరు నిష్క్రమణము)

ద్వితీయరంగము—శృంగారవనము.

మనుష్యవేషములతో.

(మన్మథుఁడు, వసంతుఁడు ప్రవేశము)

మన్మ—వసంతా! యేమి యీశృంగారవనము నేనీలోకమునందుగల స్త్రీ పురుషుల

నందరిని వశీకృతులంజేసికొంటివిని సాఇథుకొదండంబునుండి వేసలు పుష్పబాణంబులు దగిలినవాఁడు కామినీగృహకుంభదాసుండుగాని వాఁడెవ్వఁడైన గలఁడా శంభుఁడు, స్వయంభుఁడు ఆదివిష్ణువునైతము గౌరీ సరస్వతీ లక్ష్మీకాంతల కౌఁగిళ్లంజిక్కి క్షణమెడబాయలేక చిక్కుకొని నిరంతరము వారింగొల్చుచున్నది నీవెఱింగినదేకదా భూలోకంబునం గపిలవస్తుపురంబునంబుట్టి శౌద్ధోదని యొక్కఁడు నిష్కామవ్రతంబుపట్టి యశోధరయను గర్భిణియగు తనభార్యను విడిచి అహింస దయ లోకంబున వెలయింపంజేసెదనని పట్టుపట్టియున్నాడు వీని నేవిధంబుననైన జయించి రెండునిమిషములలో కాముకుంజేయగలవాఁడను నీవుసహాయుండవుగానుండుము.

వసం—చిత్తము.

పాట. ఖమాచ్,

హాయ్ హాయ్ హాయ్ హాయ్
అఖిలభూజనానందకరము వసంతమూ
శుకపికశిఖండిశోభితమూ వసంతమూ
మకరాంకశిలీముఖభూతమూ వసంతమూ
ప్రకటశిరీషకుసుమవాసితము
భళీ భళీ భళి భళిరే యీవసంతమూ॥

బుద్ధ—(వచ్చి) ఓహో యీవనము వామనము నాకర్షించుటలేదు. ఇందుఁగల వింతలేమున్నవి ఇవికామవికారహేతువులు కాని యివినన్నేమిచేయఁగలవు యీ మామిడిక్రిందగూర్చుండి కొంతసేపు ధ్యానంబుజేసికొనియెదగాక (చెట్టుక్రింద పద్మాసనస్థుఁడై ధ్యానముద్రలోనుండును)

మన్మథు—(మెల్లగా చెట్లచాటునవచ్చి బుద్ధుంజూచి) వసంతా నీవీవనంబున నచ్చచ్చటగల శుకపికమయూరభసరాదులం బ్రేరేచి యొక్కముద్దులాడి నీమాయాప్రభావంబున సృజించిపంపుము. ఈశౌద్ధోదని బింకంబు నేనుమట్టుపరచెద.

వసంతు—చిత్తము ప్రభూ. (అని నిష్క్రమణము)

సుందరి—(వచ్చి బుద్ధునిసమీపించి) ఆహా యేమి యీసుకుమారశరీరుఁడు. ఇప్పుడు పరమధ్యాననిష్ఠుడైయున్నాడు వీనిధ్యానము నేరీతిగామాల్తు కానీ మన్మథమహారాజాకలఁడుగదా నేను వసంతునివలన సృజింపఁబడిన వాసంతినైయుండి

కంతు మహారాజు సేవజేయుటయు అతని ముదలనిర్వహించుటయు విధికదా వీని నావలమఁజిక్కించుకొనలేకపోదునా.

మన్మథు—వాసంతీ! నీవుభయమేమి నేనుమెల్లగా వీనిపై బాణప్రయోగంబుసేయుచుండెద నీవు ముందుగా అంగసంయోగాదుల కారంభింపక మధురగానాదులచే యోగనిద్రనుండి లేపుము ఎట్లుండెకురాదుచూచెదము.

వాసంతి—చిత్తము మన్మథమహారాజా!

పాట. పీలు.

రారాయిటురారా రాజకుమారా
సౌరైననీమోము చందమామరా॥ రా॥
ఇక్కడనెక్కమద్దిచ్చిలేవరా
చక్కనినీమోవి చక్కెరతీవి॥ రా॥
ఇతరులనేనెల్ల నిటుజూడవేరా
ప్రేమిదినిన్నే నే వలచితిగదరా॥ రా॥

బుద్ధు—ఎవ్వరది ఏమియమ్మలారి కొంచెముదూరముగాపోయి నేడనైన నీవేడుకలఁజూచుకొనుము ఇచ్చట ప్రయోజనములేదు అమ్మా మాతల్లి నీపాదములకు మ్రొక్కుచున్నాను.

వాసంతి—హరిహరిహరీ ఎంతనిర్దయుఁడవు జీవహింసాపరుఁడవుగా గన్పట్టుచున్నావే నీదిహృదయముకాదా నల్లశిలా నీకైవలచి నీమనోహరాకారమువలన నాకర్షింపఁబడి నీయొద్దఁజేరి ఇతరులజేరను నిన్నే కలసెదనని వ్రతమవలంబించివచ్చితినే అట్టి నను తల్లీ అమ్మాయని నిరాకరించిన నీయట్టికట్టిడి యెందైనఁగలఁడా నీవు నన్నిప్పుడే పరిగ్రహింపవేని యీరేల పూలచెట్లక్రిందఁబడియున్న చితుకులంచేర్చికొని నీయెదుటనే మరణమునొందెద ఈహింసవలన నీవుకృతార్థుండవగుదువుగాత.

మన్మథు—(తనలో) ఈజగన్మోహినియగు వాసంతి యెదుటనిలచియుండగా నాకోదండంబునుండి పుష్పబాణపరంపరలు గురియుచుండగా వసంతుఁడుపన్నిన ప్రద్యుమ్న వ్యూహంబున శుకపికశారికామయూరబంభరాది సేనాసమూహంబునట్టనడుమంజిక్కువడియు మలయమారుతగంధగజంబుపై దుముకుచుండ చలింపకయున్న వీనిమనస్సు నేవిధంబున జయించంగలను కానీ యెట్లుండునో చూచుచుండెదను.

పాట. హిందూస్థానీకాఫీ.

వాసంతి— వన్నె కాఁడా నిన్నే కోరితి నాకన్ను లాన కౌఁగలీరా॥ వన్నె॥
చిన్న దానా సన్య మెఱుఁగ రా నాచిత్తము నీవిత్త మేరా॥ వన్నె॥
దేహ మెల్లపులకరించెరా ఓమోహనాంగా ముద్దివ్వరా॥ వన్నె॥

అని దగ్గరకుజని ముట్టుకొని ముద్దుబెట్టుకోఁబోవుచుండఁగా.

బుద్ధు—(దండమున అడ్డముగాబట్టి)

క॥ పాలతీయేటికితొండర
కలరెందఱుకోరితేని కాంతులుజగతిన్
వలదువలదు వలపుగొనని
యతినివలవంత పెట్టనగు నేనీకున్॥

అదియుంగాక నేను నిష్కామ్ముండనై యోగనియతినున్న వాఁడను నిమిషమాత్రసుఖంబునకై నానిర్వాణానుభూతిని నీరుజేసుకొనుట యోగ్యమా నీవు నావలన సంగస్పర్శసుఖంబుమాత్రమే కాక యేమిభోగంబులనుభవించెదవు ఛీ! ఈమలమూత్రాదికోశదుర్వాసితంబగు దేహస్పర్శంబునంగలుగు సుఖమెంత అది యేమిసుఖము మాయమ్మా నీబిడ్డనింగరుణింపుము.

మన్మథు—(తనలో) వీఁడేమి మిక్కిలి కంటివానికంటెంగూడ మిక్కిలి పట్టుదలవహించినాఁడే కానీ.

వాసంతి—నీవు సరసుఁడవనుకొంటిని గొల్లనగొట్టుకొనఁగా గోవులంజంపుదుర్జాతికంటెను పాపాత్ముండవు నీవేగతియని నీభోగంబుకోరివచ్చిన నన్ను నిరాకరించి తల్లియని ప్రశంసించితివి నీమీద నిడినచిత్తమును ఈశరీరముతో నన్యులకమ్మజాలను కావున ఇదే చిచ్చుచేర్చుకొని నీయెదుట నే మృతినొందెదఁజూడుము (అని చితుకులేరి నిప్పంటించి మంటయగుచుండఁగా)

బుద్ధు—(లేచి చేతులుజోడించి)

ఉ॥ ఏద్భుతశక్తియీజగము లెల్లను జూపునుదారవృద్ధిమ
ర్యాదలబెంచుజక్కఁడచునంతయు దానయినిండియుండు నే
భేదముదానెఱుంగక యభేదములంబొడకట్టమించు నా
కావ్యతశక్తితోడయిసుధాధర యాపదదీర్చుగావుతన్॥

కిరాతుఁడు—(వచ్చి) తత్తణమ్మచిచ్చుమీద నీళ్లుపోసి వాసంతికనెత్తుకపోవును.

మన్మథు—(తనలో) ఏమిచిత్రము వసంత మన్మథులశక్తికి మించినశక్తి కలదే ఓరీ!

దుష్టబుద్ధా నీపనిచూచుకొనుము.

(అని నిష్క్రమణము)

(రాళ్లవానకురియును మహావాయువు వీచును చెట్లుపడినట్టుకనపడును)

బుద్ధు—ఓహో యేమి యీవాన యేమి యీగాలి యేమి యీరాళ్లు కానీ యీపాదపచాటునకూర్చుండెదను నాయుద్దిష్టకార్యంబు నెరవేర్చుకొనకమున్నె యంతంబునొందెదగాబోలును ఏది యెట్లుజరిగిన నేమిసేయంగలవాఁడను చూచుచుండుటయే నాపని (ధ్యానము) వానవెలియుచున్నది. వేచి నేటికి యేడు అహోరాత్రములు నిద్రాహారములులేక రాళ్లుపడి శరీరంబంతయు గాయములయ్యు బ్రతికియుంటిగదా యీరాలిన ఫలంబులు భక్షించి యీనీళ్లు పానముచేసితినా కొంచెము శక్తివచ్చును.

(అని నిష్క్రమణము)

తృతీయరంగము—పురమార్గము.

(గొల్లవాఁడు, మేక, బుద్ధుడు ప్రవేశము)

బుద్ధు—(మేకను దయతోపట్టుకొని దువ్వుచుగూర్చుండును).

గొల్ల—తాసెతాసె నీదొమ్మదగలా అట్టామోతాయే యేనీగొంతుగ్గాయ నిన్నతోడె తెయ్య ఇట్ట యిట్ట యిట్ట యిట్ట టుర్రు టుర్రు టుర్రు ఏఁ ఏఁ అదిగో అదిగో మల్లుమంటే మల్లవు యాచి యాచి తిరుగోసి బామ్మర్లు పట్టుకొని ముక్కూనోరూమూత్తారే యేచ్చేటప్డు తెలుత్తుంది వోరయ్యా వోరయ్యా అడ్డం రామోకయ్యా మేక మేక మేక పోనియ్యయ్యా తోలుకుపోతావాయేంటి (అని గద్దించును).

బుద్ధు—వెర్రిగొల్లా తొందరపడ్తావేమి మేక కాలుకుంటుచున్నది నడవలేకయున్నది నీవెక్కడికి దోలుకొని పోతావో అక్కడికి నేనుయెత్తుకొని వస్తానులే.

గొల్ల—యేంతయ్యా నీఖెందుకంతేను యినవేమియ్యా అధిగో ఆభాంఢేటి ఆగంఛేంటి ఆకాయగడ్డలేంటి అఁ అంటాగందా అఁ ఆపళాఖదేంఠి సద్దిగంజికా యొంబో అన్నీశరేకాని అంతాయిసిద్ధిరం యేంతయ్యా నీఖెంధుకుమోవయ్యా వోంగా

లెవ్వుంఢావేంతయ్యా యియ్యాల యీ మేఖను కుయిక్కుమన్పించాలెననాయేఁటి పో పోవయ్యా.

బుద్ధ—తమ్ముఁడా! నేనటువంటివాఁడను కాను.

గొల్ల—అదిగో తమ్ముఁడా అంరూవుంఢావు ఆఁ ఆఁ అదేఁతయ్యా నీవ్వోడవు నేనో ణ్ని నాపెళ్లాముకూడా వత్తాందిగందా మరదలా యితారా అంతావు చరే భాగావుండదిలే.

బుద్ధ—వోసి తమ్ముఁడా నీభార్య నాకుతోడబుట్టువుగాని మరియొకటికాదు సంశయింపకుము యీ మేకను యెక్కడికి దోలుకొని పోయెదవు.

గొల్ల—(నవ్వి) ఏంటిబాబూ యిది నేంతమ్ముణ్నంటి నాపెళ్లాముతోడబుట్టినదేఁటి యేపిచ్చెత్తిందాయేంటి విడువు విడువయ్యా విడువుమంటేను.

బుద్ధ—నేను ప్రపంచములోనుండు స్త్రీలను పురుషులను సహోదరులుగాను భావించి ప్రవర్తించుజోగివాడను అందరు సమానమే మాఆచారమిదే కోపముచేయకుము ఈమేకను ఎక్కడికి దోలుకపోయెదవో చెప్పుము.

గొల్ల—అట్టచెప్పుబాబూ మరిగత్తేయి మారాజుగారు యాగం శాత్తావుండారు యియ్యాల పచ్చువు పడ్తానంటూరంట ఆడేందా నాకుతెలియదు ఘాని ముక్కు చెవులు నోరు అన్నీ మూసి చంపుతారు అగ్గిలో బామ్మర్లు గొట్టులుగొణిగినట్టు గొణుక్కుంటా యేలుస్తారు తర్వాత తలాకాత్తంతా తింటారు.

బుద్ధ—ఎంతపాపము! ఎంతపాపము! పోదామువద రాజుగారికి కోపమువచ్చునేమో నేనీమేకను యెత్తుకొనెదలే!

(నిష్క్రమణము)

చతుర్థరంగము—రాజగృహము.

బింబిసారమహారాజు హోమకుండము.

(ఇద్దరు బ్రాహ్మణులు కుండమువద్ద దూరముగా నొక. గొల్లవాఁడు గిట్టముక్రింద కర్రతో మేకను యెత్తుకొని బుద్ధుడు ప్రవేశము)

గొల్ల—ఏంటిభాభూ బామ్మనయ్యవేసంవుండారు వక్కొంటికైనా తెల్లగావుండకూడదంటాకు అట్టే వూరికే ఘొక్కుడుమడితే అక్కడవుంటయ్యా తేంటి యింద

కోసమే ఒకనల్లమేకను నల్లమోతును సంపాదించానుబాభూ వకనల్లపిల్ల నెట్టింది దాన్ని దీస్కొచ్చాను దీనికి యిచ్చేదేంటో యిట్లామడెయిస్తే మోతానుబాభూ.

బ్రాహ్మ—(దగ్గిరకువచ్చి) ఏమిటిరా వరహా మామూలుయిప్పిస్తాలే శెప్ప పోరాదా యేమి ఇప్పుడేమితొందర.

గొల్ల—బాబో యేంతమ్యా జోగయ్యచేత్తుల్లుకే గారు రాలేదుటయ్యా బాబూ.

బ్రాహ్మ—వచ్చినారు యెవ్వరైతేనేమిరా (మెల్లగా) సఘుంమాది, సఘుంమీది కాదు.

గొల్ల—అవునుమాని భాభూ మామూలుమాత గాదంటయ్యా వరహా అంతావేమి నా కొద్దుభాభూ మీగొల్లరిమీద మడ్తుంది వరావద్దు మాడాయిప్పించండి.

బ్రాహ్మ—ఓరివెర్రివాడ నీకుతెలియదు (మెల్లగా) నీకు మాడేయిప్పిస్తాపో మేకను దింపించు.

గొల్ల—జోగులయ్యగారు దింపండిభాభూ.

బుద్ధ—(బింబిసారమహారాజుకై చెయిసాచి) మహారాజా! యీమేకనెందుకు తెప్పించితిరి.

బ్రాహ్మ—యజ్ఞార్థము.

బుద్ధ—దీనినేమిచేసెదరు.

బ్రాహ్మ—వేదోక్తమంత్రములతో హననముచేసి వేల్చెదరు.

బుద్ధ—గీ॥ అయ్యొకో అన్న లాండసిగా యూత్మయందు
కరుణయుమనస్తువున్నదో కలిగనేని
స్వప్రయోజనమునకై స్వర్గమునకు
పానమ్మగలమేక లంజుపడుగనె॥

పాట. ఫారసీమెస్తరు.

పాపముపాపమువా ఉపశమించా
ఎంతకూడోసమే మీతమాసా యిదీయేల రేల॥
అయ్యనొగ్యమునకేమి అపరాధఁజేసె
చాలాగ మూలాగ జాలిమాలి తూల్చి
పంత్రీ కూలగా పేశీపడా ఈలా నెం
పా వంపా మేలగునా యిదేల॥ .. పాప॥

మఱియొకపాట. జంఝూటి.

చంపుట సులభము సాకుట దుర్లభము
తెంపున చర్మము చించినాడులను
తెంపివహ్ని లోదింపి చిటికలో॥ చంపు॥

మహారాజా! మనుష్యులకును ఇతరజంతువులకును సుఖదుఃఖానుభవంబులయం దు భేదంబుకానరాదుగదా. ఈమేక తల్లిగర్భంబునంబుట్టి తల్లిపాలు గుడిచి గునిసి గునిసి యాడుచు పెరిగి పెద్దదై దుష్టమృగబాధలనుండి రక్షకులు తొలగించి కాపాడగా పెరిగిపెద్దదై వేడుకతో పచ్చికమేసి జీవించుచున్నది. ఇట్టి సాధుమృగమును తుచ్ఛభోగంబులకాసపడి నవరంధ్రంబులు మూసిచంపి యగ్నిలోవేల్చుట ధర్మమా! అయ్యో బ్రతుకవలయునను ఆస దానికిమాత్ర ములేదా! ఆసమయంబుననది యెంతగిలగిలకొట్టుకొనునో ఎంతదీనధ్వనితో నేడ్చునో బ్రాహ్మణోత్తములారా! మీరెఱుంగనిదేమున్నయది హింసకం టెను దోషముకలదా! దయకంటెను పుణ్యముకలదా మనుష్యనకుంగల విశే షమిదియేకదా.

ఉ॥ మేకనుజంపి రంభనురమించి పదంపడిక్షీణపుణ్యుడై
నాకమునుండిక్రిందబడి నక్కయొకక్కయొయ్యె జనింపగా
శాకలపాకలంభవ పరంపరకంతములేక శోకమే
చేకుఱువేఱపుణ్యమునుజేసిన ముక్తిఘటింపకుండునే॥

బింబిసా—యతివర్యా! నీసిద్ధాంతము క్రొత్తదిగానున్నయది సత్కర్మంబులు పు ణ్యంబునకు హేతువులని పూర్వమీమాంసకులు కంఠోక్తిగావచించుచుండగా వేదంబులు కర్మాచరణంబును గూర్చియేపుట్టియుండగా ఉత్తరమీమాంసయు నిషేధించకుండుటయేకాక ముక్తికిపరంపరాసాధనముగా నంగీకరించియుండ గా యోగంబు చిత్తశుద్ధికొఱకుంగొంతవరకు కర్మంబులు యోగ్యంబులేయని చెప్పుచుండగా న్యాయవైశేషికంబులు కర్మంబులను నిందించకయుండగా కేవలసాంఖ్యంబు నాశ్రయించి మీరిట్లుపలుకుచున్నట్లు తోచుచున్నయది పితాచారము సత్కర్మానుష్ఠాన విషయమున నవశ్యానుష్ఠేయమని ధర్మ శాస్త్రములు చెప్పుటంబట్టి మాపెద్దలమార్గము నవలంబించి యాగముచేయుచు న్నారను ధర్మమని నాయభిప్రాయము.

బుద్ధ—దయారాహిత్యమును హింసాకృత్యమును మంచివియని నూరశాస్త్రములు చెప్పినను హృదయమంగీకరించునా? నీహృదయమును పరిశుద్ధిచేసుకొని ముందు దానినడిగి అదియేమిచెప్పునో విని యట్లుగాజరిగించుటకంటె ధర్మమువేఱ యొకచోటనున్నదని శాస్త్రములను వెదకివెదకి యాచరించవలసిన పనియేమి. అదిగాక సమస్తశాస్త్రములు దర్శనములు వేదములు సర్వమును ముఖ్యమైన ధర్మములు సత్యజ్ఞానదయాశౌచంబులుగా వక్కాణించుకదా దయలేని ధర్మ మెక్కడిది శ్రీకృష్ణుడు చెప్పిన గీతోపనిషత్తులో "త్రైగుణ్యవిషయావేదా నిస్త్రైగుణ్యోభవార్జున" అనిచెప్పలేదా. భక్తియోగములో "సంనియమ్యేంద్రియగ్రామం సర్వత్రసమబుద్ధయః । తేప్రాప్నువంతిమామేవ । సర్వభూతహితేరతాః" ఈధర్మము మీరంగీకరించదగినదా కాదా హింసకూడునని యొకరుచెప్పిరి హింసకూడదని యొకరుచెప్పిరి యీరెండును విని మీహృదయము మీకేమిచెప్పుచున్నది వాదములెట్లుగానున్నవి సిద్ధాంతము హృదయమును న్యాయకర్తకదా తీర్పును హృదయమను న్యాయకర్తతీర్పునట్లు సిద్ధాంతమును గ్రహించనియెడల హింసచేయుటయు చేయకపోవుటయు గూడ నొకనియందెట్లు ప్రవర్తించును గావున మీహృదయము చెప్పుసిద్ధాంతమును నాహృదయము చెప్పుసిద్ధాంతమును వేరైయుండవు హింస సర్వదా నిషేధమేయను సిద్ధాంతము నవలంబించుము రాజా !

పాట. మోహన.

పునర్భవంబులేక యుండమూలమైనదే
దయా దయా దయా దయా దయా॥
పరోపకారబుద్ధికిన్ సదాయుపాయమే దయా దయా దయా॥
జగంబునందుప్రాణికోటి సౌఖ్యమైనదే దయా దయా దయా॥
సదాసుధీజనాళికెల్ల శాంతిహేతువే దయా దయా దయా॥

పాట. హిందూస్థానీభైరవి.

హింసా చెడు హింసా
హింసమానియున్నవాడె హంసా పరమహంసా॥
మాంసరుచికైనెపటు రిరంసపడియుచెడునట్టి
హింసచేయునేటికి ఛీ హింసా పోడుహింసా॥

ఆనేర్యా యీమేకనుజంపి యీవేడుక కనులంజూచెదవా రాజా! స్వర్గలోకమునందు రంభకౌగిటిలోనుండి రంభను కుంభదాసుండవగుటకా అరోగ్య ద:ఖము (లేచి) మీపాదములను నమస్కరించెద నామనవినివిని యీమేకను స్వేచ్ఛగావుండునట్లు విడిపింపుము.

గొల్ల—బాగుండది నాకూడుమూడనుద్దావాయేంది బాభా మాఖూట్లోమన్నో స్తావా భాభూ బాగుంఫదిలే యెక్కడభాపరించావు తెలెగయ్యా లెమ్మంటేను.

బుద్ధు—ఓరీ యిదిగో రామాడా (యిచ్చి)

గొల్ల—(పుచ్చుకొని) మనబియ్యండిభాభూ శెలవుచేస్కుంటా.

చింబిసా—(కొంతసేపు చింతించి) యీమేకను విడిచివేసితిని తోలుకొనిపొమ్ము.

(మేకతో నిష్క్రమణము)

(తెరలో)

జయజయజయ మహారాజ

జయకారుణ్యనిధీ ధర్మరాజ॥

బింబిసా—కారుణ్యనిధీ యతిశేఖరా సర్వజ్ఞమూర్తీ దయాధర్మస్వరూపా నీకునహస్రవందనంబులాచరించెద ఇంతటినుండి మీరుచెప్పినచొప్పున నటించెద నాకుం బదియాఱువత్సరంబుల యీడుగల పద్మయను నొకచిన్నదియున్నది దానిం బరిగ్రహించి యీరాజ్యంబును భాగ్యంబుగా నేలుము నేను నీవేషమును ధరించెదస్వామీ!

బుద్ధు—అట్లుకాదుమహారాజా నేనిదివరకు వివాహితుండనయ్యు సంసారత్యాగంబు నేసి యీవృత్తి నవలంబించినాడంగావున పునస్సంసారగ్రహణంబు నిందితంబు నేను నీరాజ్యంబున నన్యభూముల సంచరించుచుండ మాత్రమాజ్ఞయిమ్ము నే బోయెద యథార్థరాజ్యంబు సేయుచు దయాసత్యశౌచంబులు విడనాడక హింసయనునది నీరాజ్యంబున లేకయుండునట్లు కట్టు సేయుము.

బింబిసా—అప్పుడప్పుడు ధర్మాంశిచ్చు మలడుడు మీరుకోరినట్లనే యీయగణ్యంబున నెప్పటినేని దేవరవారి యాజ్ఞచెల్లునట్లు సిసదిగా కట్టుచేసెదను స్వామీ.

బుద్ధు—నిర్వాణ్ నిర్వాణ్.

(అని నిష్క్రమణము)

బింబిసా—ఓంటిగా ప్రాణోత్తములారా! యింతటినుండి మన రాజ్యమంతయు హింసారహితమై యుండవలయు దేవర సెలవిచ్చినవిధంబున బౌద్ధమతవ్యా

ప్తి సేయింపవలయు.

బ్రాహ్మ — అట్లుగానే జరుగును. (అని అందరు నిష్క్రమణము)

సప్తమాంకము.

ప్రథమరంగము — పద్మాపురము రామగిరిక్షేత్రము

మిశ్రవిష్కంభము.

(బుద్ధ శిష్యులు, దయానందుడు ప్రవేశము)

దయా — ఓహో మహానుభావులై భగవంతులని పేరువడసిన శ్రీసర్వజ్ఞ బుద్ధదేవుల వారు దక్షిణాపథంబున దమ మతమును వ్యాపింపఁజేయుటకుఁ బోవుచు దమ శిష్యులమైన మాలోఁ గొందఱినిఁ బశ్చిమంబునకును గొందఱినిఁ బూర్వదిగ్భాగంబునకునుఁ బంపి నన్ను యోగానందుని నుత్తరాపథమునకుఁ బంపిరి యోగానందుఁడు కాశిలో నన్ను విడిచి కాశ్మీరంబునకుం బోయెను నేనీ రామగిరికి వచ్చితిని ఇచ్చట యీకార్తికమాసములో నీపద్మాపురంబున నన్నుగలిసెద నని చెప్పియుండియు నింకను రాలేదే.

(సత్యానందుడువచ్చును)

దయా — ఓహో సత్యానందులవారా నిర్వాణ్ నిర్వాణ్.

సత్యా — ఓహో దయానందులవారు ఇచ్చట నేయున్నారే నిర్వాణ్ నిర్వాణ్.

దయా — అయ్యా! మీరుదయచేసిన యెల్లరాజ్యములందును జయసిద్ధియేకదా.

సత్యా — సుగతకటాక్షమువలన సర్వసిద్ధి.

దయా — మీరేయే దేశములనుజూచితిరో సెలవిచ్చెదరా.

సత్యా — చాలదేశములఁజూచితి మీతో జెప్పఁదగిన యొకశుభవర్తమానముగలదు వింటిరా.

దయా — సెలవిండు, ఏమిటి.

సత్యా — క॥ దేవియశోధర మనఁజన
దేవఁ బెడనాడి దుఃఖతీవ్రతయుడుఁగం
దావెడలె దండ్రియింటికిఁ
బోవేగమె సౌగతుండుపుల్లైనటమహీశా॥

దయా—ఆహా! యెట్టిసుభవర్తమానము వింటిమి.

సత్యా—అయ్యా! ఆచిన్నవాని చక్కఁదనము చెప్పనలవికాదని నేవింటిని.

దయా—ఎన్నినాళ్లైనదో అయ్యా.

సత్యా—మనకేవల బింబిసార రాజగృహమునకు రాకముందేనట.

దయా—అట్లైన సుగతులవారు కపిలవస్తుపురము విడిచిన రెండు మూడు మాసములకే అయియుండును అదిగో యోగానందులవారుకూడను వచ్చుచున్నారే ఓహో యోగానందులవారు కాబోలును నిర్వాణ్ నిర్వాణ్.

యోగా—దయానంద సత్యానందులవారు ఇరువురు నిశ్చింతనేయున్నారే నిర్వాణ్ నిర్వాణ్.

దయా—మీరువెళ్లిన సత్కార్యములయందును జయసిద్ధియేకదా.

యోగా—సందేహమేమి జయసిద్ధియేకాని మీరు తెలియఁజేయవలసిన యొకవిశేషమున్నది.

దయా—మీరుకూడ వినినిశ్చయించెదము త్వరగా సెలవిండు.

యోగా—చెప్పెదగాని ముందు బోధార్థము సత్యానందుని బంపుము పొద్దెక్కుచున్నది.

దయా—సత్యానందులవారు ఈదినము మతబోధార్థము దయచేయవలయును.

సత్యా—చిత్తము (వెళ్లును)

యోగా—సీ॥ మనసుగదె దివ్యవాద్యగానసుమూర్తి
సుప్రసిద్ధమహారాజుఁజూచినాఁడ
స్వామికివినాఁడమఖండభక్తిమనమున
లోకమ్ముమెచ్చెడిదిక్కుదానెక్కిపెక్కుయేర్చి॥

దయా—అయ్యా! యెంతయుపదేశించినారు.

యోగా—క॥ భగవత్ప్రియమైన యశోధన
సన్మైత్రియొసంగిదుఃఖసాగరమున నీ
దగ లేకయున్న దేవీ
తినసైనను సుగతునటు రమ్మనిపంపుమ్॥

దయా—శ్రీమతి యశోధరాదేవికిఁ గుమారుఁడుఁ గల్గినాఁడటఁగా.

యోగా—అవును నేనుజూచితిని ఇప్పుడా చిన్నవానికాలేండ్లున్నని అహాహా ఆచిన్నవాని చక్కఁదనమెన్నఁదరమా.

దయా — పేరేమో.

యోగా — రాహులుఁడు.

దయా — బహుశః మన దేవరయొక్క రూపరేఖావిలాసములతోనే పుట్టియుండును.

యోగా — సందేహమూ విను.

చ॥ హలకులిశాంకుశాదిక సమస్తశుభాంకములంగరాబ్జ సం
కలితములై మొగంబు సరిగాఁ దెగడుచు మనోహరంబు వి
పులదళములం టతిరెన కనుఁగ్రేవలందును నొప్పుచుండ రం
జిలు నిడుదంపతై మొసంగఁ జేతులు జానుప్రశంటు నేమనన్॥

దయా — ఇప్పుడు చిన్నవాఁడును దల్లియు నెక్కడ యుండిరో.

యోగా — ఈకార్తికములోనే కపిలవస్తుపురంబునకు అత్తవారింటికి వెళ్లునట్లు యున్న
దు యశోధరాదేవి పుట్టినింటనే యున్నది. నన్నుఁ బిలిపించి యట్లుగాఁ జెప్పినది.

దయా — యేమని పలికించినారో చెప్పుడు.

యోగా — ఉ॥ నా [illegible] రించి లలనాజనభూషణమూరుసుంధరా
లోకసమానశూలిఁ పురియొలోపమునన్న [illegible] మయమై
[illegible] మను [illegible] క్కనిల్చి అ
మ్మాకి [illegible] చెప్పవే [illegible]॥

దయా — బుద్ధని వస్తానని మీ రామెగారితో చెప్పినారా యేమి?

యోగా — కాదు పంపి గారితో చెప్పుచుండగా చాటుగా నుండి విన్నది కాబోలును.

దయా — ఏమని చెప్పినది.

యోగా — ఉ॥ [illegible] మునుపలెనిం బాలీక వెతలఁ సహింపఁగా
లేము [illegible] వృథాస్వర్థపోలుచేసి నీ
[illegible] ప్రసాదము [illegible] దూరమున [illegible] మిక్రియం
[illegible] సీమనీసరిపట్లలేవకో॥

అని [illegible] చెప్పినది.

దయా — వి [illegible] సులభమునని.

యోగా — నే [illegible] కదా.

దయా — నే [illegible] బోదము.

(ఇద్దఱు నిష్క్రమణము)

ద్వితీయరంగము—[illegible]

(యశోధర, రాహులు [illegible])

యశో—నాయనా యేమియిది [illegible] (దృష్టిదీసి) నాయనా యెపుడు వచ్చినావు [illegible].

పాట. [illegible]—త్రిపుట.

నాయనా [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

రాహు—ఏంటి అమ్మా! [illegible].

యశో—[illegible] గుమన్నావుగదా [illegible]!

కమల—అమ్మా! [illegible] యేమో [illegible] అయ్యగారి అంటు[illegible]న్నారు.

యశో—తాతయ్యగారి చిన్న [illegible].

రాహు—అమ్మా! [illegible]

యశో—కమలా!

కమల—(వచ్చి) అమ్మా యేమిపిల్చినావు.

యశో—కొంచెము మంచినీళ్లు తెమ్మా నాయనకిమ్మా.

కమల—(రాహులునకిచ్చి [illegible]) [illegible] పుక్కిలించు ఇదిగో [illegible].

రాహు—బాగావుంది [illegible].

కమల—[illegible].

రాహు—(సమాలుచు) బాగుంది [illegible] అమ్మా [illegible] నాకెల్లా.

యశో—నాయనా నాకేగావున్నదిగాని యేమిటిదన్నావు చెప్పవూ.

రాహు—ఏమిటేమిటి [illegible] మాయింటి యజ్ఞగావున్నదే యేమిటో అప్పచ్చి అని [illegible] నాకు [illegible] నోట్లో వేసుకున్నాను [illegible] [illegible] అమ్మా [illegible] వాడూ [illegible] [illegible] వాటికి [illegible] తేను మాంసమంతాడే.

యశో—ఏమి నాయనా [illegible] మాంసము తినదు మాయింటిలోనికి అది రానీక [illegible] లేదు బాబూ.

రాహు—[illegible].

యశో—[illegible].

రాహు—[illegible].

యశో—[illegible].

రాహు—[illegible].

యశో—[illegible].

రాహు—[illegible].

యశో—[illegible].

రాహు—[illegible] పిల్లలు [illegible] చంపితినడాని [illegible].

యశో—వాటిని [illegible] నాయనా.

రాహు—[illegible] అన్న [illegible] చెప్పవూ.

యశో— ఉ॥ ఏమిర నాయనా! [illegible] యాగపుపశుసంప్రదినిబోలి వాపులే
[illegible] పశుయాగమును [illegible] నన్నున
[illegible] దాత్మ [illegible] యజ్ఞ
[illegible] నాను [illegible] ఆట్టివాండనే॥

రాహు—[illegible] నాయితం [illegible] వస్తాండా చెప్పవూ.

యశో—నాయనా [illegible] తండ్రీ (దుఃఖము).

[illegible]

రాహు— [illegible] యుండునే అమ్మా
[illegible] అమ్మా
[illegible] పోయుండే
[illegible]
[illegible]॥

యశో—గుమ్మపాలెక్కడ యిప్పుడు దొరుకుతవి తండ్రీ.

రాము—ఏమీ.

యశో—తాతయ్యగారి ఆవుదూడలను విడిచివేస్తిని కుడుచుకొనిపోయెను.

రాము—చూడలా వాటి అమ్మలదగ్గరకే వెళ్లి కుడుచుచున్నాయే.

యశో—మనకు పాలేలాగు తండ్రీ.

రాము—మరెట్లా.

యశో—కొన్ని మనము పితికికొని కొన్ని వానికి వదలిపెట్టవలయును.

రాము—అట్లాఅయితే సరే నేనూ ఇకను విడువనూ సగంపాలు దూడలకిమ్మని తాతయ్యగారితో చెప్తాలే.

యశో—నాయనా అచ్చనగూర్చినాయరా తండ్రిగుణాలే అడుగునదేమున్నది.

రాము—తండ్రేమిటీ చెప్పవుగా ఊఁ.

యశో—ఏమి చెప్పుదు నాయనా.

పాట. కనాడా.

నడువలేనురా తండ్రీ॥ నడు॥
నడురేయి లేచినన్ను విడిచిపారి పోయెరా॥ నడు॥
నేనెంతనిర్భాగ్యురాలనో నాయనా॥ నడు॥
దీనురాలనగుచు నేనీనోటితో ననీకు॥ నడు॥

అయ్యో దౌర్భాగ్యదశ పూర్వజన్మమందు నేనెంతపాపము చేసుకొంటినో నా ముద్దుబిడ్డ పెదవిగదల్చి నాయనా అనుచుండగా విను భాగ్యము నాకిప్పటికి లేకపోయెనే అఖండజ్ఞానసంపన్నుఁడై యెక్కడనో బహుశిష్యావృతుఁడై యున్నట్లు వినవచ్చెడిని యీబిడ్డను ఏడీనాయనా యని యడుగుచున్నాఁడే దుఃఖాగ్నిలో సమిధలువేసి ప్రజ్వరిల్లజేయుచున్నాఁడే ఏమిగతి ఎట్లైన నాప్రాణవల్లభుని నొకసారి నాకన్నులంజూచినఁ జాలునే నాబిడ్డనికితఁడేమీ తండ్రియని చెప్పియొప్పించి నాప్రాణంబుల విడచెదంగాక (అని) కమలా యిటుదగ్గరగూర్చుండుము.

కమల—ఏమి సెలవు.

యశో—కమలా! ఇదిగో ఎవ్వరికిని దెలియకుండ మన ఉదయన అన్నయ్యనిటుబిల్చెదవా.

కమల—(వెళ్లి ఉదయునితో వచ్చును)

ఉద — అమ్మాయీ! యేలనన్ను బిల్పించితివి.

యశో — అన్నా నాదురవస్థ నీకుంజెప్పవలసినదేమున్నది. రాజకుమారులు గయా సమీపంబున వటవృక్షముక్రిందనున్నారట ఆమహానుభావునితో నేను జెప్పినట్లు కొన్ని సంగతులు చెప్పి మనసు కపిలవస్తుపురంబునకుం దిప్పఁగలవాఁడవు నీవేయని నమ్మిపిల్పించితిని నేనును రేపుబయలుదేఱి రాహులునితో గపిలవస్తుపురంబునకుం బ్రవేశించెదను. నావచనంబులుగా ఈమాటలను జెప్పుము.

సీ॥ చిక్కారికట్టిన చింతకాయలతల కట్టుతో నెన్నాళ్లు నెట్టికొందు
వ్రతపట్టితాల్చిన ముతకజిల్లెడునార వలువతో నెన్నాళ్లు నలచియుందు
కొలపోసిరెండుపూటలకద్దనేరావు పాలతో నెన్నాళ్లు బ్రతికియుందు
మూలగాబడియుత్తనేలపైకొంగిడి మైవాల్చియెన్నాళ్లు మనిసహింతు
గీ॥ ఇదిపగటివేళ యిదిరేయి యిదియుదయము
ఇదిగదా యస్తమయమనియెఱుంగకొక్క
సరిగనేడ్చుచు నెన్నాళ్లు చావకుందు
దయగలదయేనియిమ్ము నీదర్శనమ్ము॥

ఇంకను.

సీ॥ ప్రేమతో నాపేరు జెట్టిపల్కించిన చిల్కలన్నియు జెట్లఁజేరెఁజుమ్ము
ఆటకైనాకొంగు నంటిరాఁదోలిన హంసలన్నియుఁ గొలంకు లందెననుము
కోడిగానసనాదు కొప్పుపైనాడించు నెమలిపిల్లలుదారెనింగికనుము
గిఱరించిచెవియొద్దఁ గిచకిచలాడించు గొఱవంకలుపాలాల కరిగెననుము
గీ॥ కోరినాచేతఁబాడించు కొన్నవీణ
సాలెపురుగులగూళ్లతో జాలనిండి
మేడగదిలోన మూలవ్రేలాడుననుము
యువతిజీవచ్ఛవంబయి యుండెననుము॥

మఱియు.

సీ॥ చిన్ననాఁడెనీదు చేతిప్రసాదంబు స్వీకరించినదియీశిష్యురాలె
వయసువచ్చినవెన్క వదలకనీపాద సేవజేసినదియీశిష్యురాలె
అనుభవంబుననిన్ను నంటుచుదనలోనఁ జేర్చిపట్టినదియీశిష్యురాలె
మునుమున్నుగానె నీమూలాన వైరాగ్య సిద్ధిగాంచినదియీశిష్యురాలె

గీ॥ చెక్కిలిపదంబు నెట్టవే ఒక్కసారి
యనుపదద్వయమీరెంటికిని నడుమను
కూర్చితివి రెండువర్ణముల్ కోర్కెదీర
నవియొకడసారి యోగమాయనియెనుము॥

పదపడి.

సీ॥ అర్ధరాత్రిని భార్యకావంత జెప్పక తారు పేకాంబోలు దయయనంగ
ఎన్నటికాత్మని న్నెడంబాయనని చెప్పి జరుగు పేకాంబోలు సత్యమనఁగ
ఆలిమాలాలి చేయటుద్రోచి మెత్తచా టిడుటకాంబోలు నహింసయనఁగ
తల్లిఁదండ్రినిసతిఁదనయునాత్మఁదలంప మానుటకాంబోలు జ్ఞానమనఁగ
గీ॥ మూఢురాలను దుఃఖసముద్రమందు
మునిఁగియున్నాను నాకొక్క ముక్కతనదు
పుణ్యమయమగు నోటితో బోధఁజేయ
రాదుగాబోలునని చెప్పిరమ్మ మహాత్మ॥

మనసు నిలువక మఱియొకటి చెప్పెద వినుమనుము.

మీరుజన్మించిన యేడుదినములకే మీతల్లిగారు మాయాదేవి స్వర్గస్థురాలైనది మీవలన గర్భంబుదాల్చిన యేకునెలలకే మీసాంగత్యంబు కపిలవస్తుపురంబున కు గరవాయె మీకునాయందుబొడమిన కుమార రాహులున కేడువత్సరంబులు నిండవచ్చుచున్నవి నాగతియెట్టులుండునో చూచెదము గాకయని నిరీక్షించుచుంటి నాయేమి! అక్రోధనులని బిరుదువహించిన పెద్దలుగదా మీరు. మూఢురాలనగు నామాటలకుం గోపింపరాదనియు మనవిచేయుము. అన్నా నీవువచ్చుదనుక ప్రాణంబులు నిలచి యుండుసుమా త్వరగాజయసిద్ధింగనుము.

ఉద — చిత్తము అట్లుగానే పోవుచున్నాను.

(అందఱు నిష్క్రమణము)

తృతీయరంగము — వటవృక్షము

(బుద్ధుడు, శిష్యగణము ప్రవేశము)

బుద్ధు — అన్నలారా! ఇటువింటెండు ప్రత్యక్షానుమానాది ప్రమాణంబులవలన మానవులకుం దెలియనసాధ్యంబగు జగజ్జన్మాదికారణంబిట్టిదని చెప్పఁబూనువాండ్రు

పరమమూఢుఁడు కార్యంబుచే కారణంబుండునని తెలిసికొనుట మాత్రమే మనుష్యునకుం దెలియఁదగిన విషయము అదియొకించిద్జ్ఞత్వము సర్వకారణము దృష్టాంతరహితముగాన నవాఙ్మానసగోచరము అకారణంబగు కారణంబగు కారణము సత్యము ఏకము నిత్యమును జ్ఞానరూపంబునైయుండు దేశకాలనిమిత్తంబులచే ననవచ్ఛిన్నంబు అదియెట్టిదియైననేమి గుణరహితమును నిర్వికారమునునగు జ్ఞానియగు జీవి పరిశుద్ధవర్తనుండై ఫలంబనుభవించుట యనుభవసిద్ధంబు శమదమాదిగుణసంపత్తిగలిగి యహింసయేధర్మంబని యెఱిఁగి సర్వభూతంబులయందును దయఁగల్గి సమదర్శనుండై కామాదిశత్రువర్గంబుచే బీడింపంబడక స్వార్థపరాయణుఁడుగాక పరోపకారపరాయణతగల్గి జీవించుటకూడదను వాఁడు కలఁడా ఎల్లదేశంబులవారు ఎల్లమతంబులవారు పరమార్థకృత్యాచారణంబున నేకీభవించిన విషయమువినియే తక్కినమార్గములు పరస్పరవిరుద్ధంబులు మలినంబులునైయున్న యవి. ఇట్లు తెలిసికొనుటయే మోక్షము.

(ఉదయనుఁడు ప్రవేశము).

ఉద—(వచ్చి)

పాట

జోగీధర్మరాజా జోహార్ జోహార్ జోహార్ జోహార్॥ జోగీ॥
నరాధిపతనూజా జోహార్॥ జోగీ॥
విరాజన్మహారాజా జోహార్॥ జోగీ॥
అహో నాథతేజా జోహార్॥ జోగీ॥

బుద్ధ—(మాచిచేరునట్లు) ఓహో ఉదయనుఁడు కాఁబోలును నిర్వాణ్ క్షేమమా యేమివర్తమానములు.

ఉద—నన్ను మఱచితిరా.

బుద్ధ—కాదోయి క్షేమవర్తమానములడుగుచున్నాను.

ఉద—నేను నీచెలికాఁడనే.

బుద్ధ—(తనలో) ఏమియిది నేనొకటియడిగిన తానొకటిచెప్పుచున్నాఁడేమి (ఉదయనుని చెవులవంకఁజూచి) చెవులలో యేమోపెట్టుకన్నాఁడేమి తీసివేయుదునా (అని చేతితో దీయును).

ఉద—ఈమధ్య చెవులు జబ్బుచేసినవి వైద్యుఁడు మందిచ్చి చెవుల్లలోనుంచినాఁడు

తీసివేయ్యవద్దు వద్దు.

బుద్ధు—నీవబద్ధములాడుచున్నావు (అని తీసివేసి) ఇప్పుడు చక్కగా వినగలవు.

ఉద—అయ్యో మీమాటలు చెవినిబడ్డతర్వాత నేనుతిరిగి కపిలవస్తువు ప్రవేశింతునా.

బుద్ధు—అవునుగాని నీవుఅడిగినదానికి నేనుచెప్పినట్టి యుత్తరములెట్లుగానిందువు పోనీ నామాటలువినినట్లయిన జ్ఞానధనము మూటగట్టుకొనియెదవు అక్కర లేదా!

ఉద—కపిలవస్తువునుండి అయిదువందలమంది తమదగ్గరకువచ్చినారు జ్ఞానధనము సంపాదించుకొని యిక్కడనేయుండిపోయినారు గదా నేనును అంతేనా.

బుద్ధు—అయిన నేమియిబ్బంది.

ఉద—అట్లాగేవినియెద గాని తమరు కపిలవస్తువునకొక్కసారి దయచేయవలయునని నాకోరిక అట్లుగానే వచ్చెదనని వాగ్దానముచేసినయెడల మీరెన్ని చెప్పినను వినియెద.

బుద్ధు—అట్లేచేసెదను గాని యేమితొందర.

ఉద—అయ్యా యశోధరాదేవిగారిట్లుగాచెప్పిరి (చిక్కారికట్టిన మొదలు నాల్గు సీసములు తుదివ్యాయము చెప్పును).

బుద్ధు—ఉదయనా నేనయిదారుదినములలో వచ్చుచున్నాడనని చెప్పుము.

ఉద—చిత్తము. చిత్తము. త్వరగా పోదునా.

బుద్ధు—మంచిది (శిష్యులతో).

అన్నలారా! నేను కపిలవస్తుపురంబునకుం బోయెద నామతవ్యాప్తియచ్చట నుంగూడ సాధ్యమైనవరకుం జేయవలసియున్నది. మీరును ఇష్టముచొప్పున నావెంటనుండుడు.

శిష్య—చిత్తము గురుస్వామీ.

(అందఱు నిష్క్రమణము)

చతుర్థరంగము—శుద్ధోదనమందిరము.

(యశోధర, రాహులకుమారుడు, శుద్ధోదనుడు, గౌతమి ప్రవేశము).

శుద్ధో—ఉదయనుడువచ్చి చెప్పినప్రకారము సిద్ధార్థుడు రావలసిన దినములిదేకదా,

రాహు—సిద్ధార్థుఁ డెవ్వఁడే అమ్మా.

యశో—నాయనా నిలువనివ్వవుకదా వచ్చునుగా చూచెదవుగాని తండ్రీ ఏమియేడ్పిస్తావు మీనాయనగారే (కన్నీళ్లుపెట్టుకొను ముందుగాబిడ్డనితో నిలుచుండును).

(తెరలో)

శ్రీమన్మహారాజ రాజకిరీటవిరాజిత పద్మరాగ నీరాజితచరణయుగళ దివ్యజ్ఞానవిభవాభిరామ దయాసత్యశౌచాద్యనంత కల్యాణగుణసమేత అహింసాధర్మసంస్థాపనాచార్య ఆదినారాయణ నవమావతార నిఖిలదేవగంధర్వ యక్షకిన్నరకింపురుష సంస్తూయమాన మనోవాక్కాయశక్తి సంకలితపరమతత్త్వప్రకాశక జగద్దీపక ధర్మజ్ఞ సుగత సుమంతుభద్ర భగవత్ మారజిత్ లోకజిత్ జిన మాయాదేవీతనూజ శౌద్ధోదని గౌతమి అర్కబంధు ముఖబిరుదాంకితుండగు యతిశిఖామణి బుద్ధదేవ సిద్ధార్థ స్వాములవారు వచ్చుచున్నారు.

యశో—(రాహులుం బ్రక్కనుంచుకొని సిగ్గుతో భయముతో కంపముతో దుఃఖముతో అడుగులు తడబడ ముందునకునడచుచుండగా)

బుద్ధు—(పరిమిత శిష్యులతో వచ్చును).

శ్లో॥ దయాసిద్ధిరేవాస్తు హింసాస్తు లోకే
సదాన్తిస్సశాంతిస్సనీతిస్సదాపి
స్వరాదిప్రసక్తిః పునర్జన్మహేతు
ర్భజధ్వం నిరాకారనిర్వాణమేకమ్॥

యశో—(ఏడ్చుచు బిడ్డను పాదములమీదవైచి బుద్ధునిం గౌఁగలించుకొనియుండును).

పాట

నాథా నాథా నాప్రాణనాథా
నాటికి నేడాదర్శనము॥ నాథా॥

(తలయెత్తిచూచి)

మేలైనకాశ్మీర శాలుగప్పినమేను
రోలాయోర్చెను యిట్టిత్రోలుగప్పుటకు॥ నాథా॥
కలవిప్పనిదురబొమ్మని నాకు సెలవిచ్చి
గదిగుమ్మముమదాట గాన్లైటులాడే॥ నాథా॥

ఎఱుగుదువేకదా యేనూగర్భిణినని
పురుడైనదాటించి పోవైతివి గా॥ నాధా॥
మగబిడ్డబుట్టిన మాటైనదెలిసికో
తగదాయెనా నీమతం బేమిమతమో॥ నాధా॥

బుద్ధ — ఎందుకుదుఃఖించెదవు కర్మవశంబులై సుఖదుఃఖంబులుండు కామినీ నీవును సౌగతంబుపూని జ్ఞానంబున నిర్వాణంబునందుము శిష్యగణంబులతో నిన్నును లెక్కఁగొంటిని కపిలవస్తుపురంబందె యుండి స్త్రీజనంబుల కహింసాదులుపదేశించుచుండుము నీకుపదేశంబుజేయుకొరకును పురజనులకు నామతంబువెల్లడిచేయుటకును రెండు మాసంబులిచ్చట నేయుండెద. లోపలికిఁబొమ్ము.

రాహులుని లేవనెత్తి (ముద్దుపెట్టుకొని)

చ॥ ఎఱుగుదునీవు నాతనువ వేయనియేడ్చెదవేలయూరకో
మ్మెరుగవులోకయాత్ర త్వదభీప్సితసిద్ధిఘటిల్లు రాజవై
ధరఁబొగడొందినామతము దప్పక యేలుముకొల్వగద్దెపై
పరతరసౌఖ్యహేతువగు బాటకుజేరెదుగాక రాహులా॥

(ఇద్దఱు నిష్క్రమణము)

—(దుఃఖము) నాయనా నీకీమాపెక్కడవచ్చినదోయి అహో దైవమా నాకేమి గతి చెప్పెదవు బిడ్డా నీవేయేడుగడయని నమ్మితిగదా నాకన్నులుచేసుకొనిన పాపము నిన్ను సింహాసనంబునం గూర్చుండఁగాఁజూడనైతిగదా.

ద్ధ— క॥ అమ్మాయేటికిదుఃఖము
నమ్మిత్రిజగమెల్ల నేలజాలినవాఁడుఁ
బొమ్మయనుకొమ్ము నిర్వా
ణమ్మును జెందంగఁగలఁడె జ్ఞానరహితుడై॥

దయాసత్యశౌచాదివిహీనుండై స్వార్థపరాయణత్వమున సింహాసనస్థుండగుటచే బుభుక్షపీడితుండుగావుట యెన్నటికిందప్పదు నిరాకార నిరామయంబగు నవ్యయపాదనంబగు మార్గంబిదియని నమ్ముము నీవుదుఃఖింపఁబనిలేదు దయాహింసావర్జనంబులు ఆచరణంబునను బ్రచారణంబునను బరమధర్మంబులని స్త్రీ సముదాయంబుల కుపన్యసించుచు నీగోదలితోడంగూడ జీవితంబుంగడుపుము. అదిగో అయ్యగారువచ్చుచున్నారు.

గౌత—(లోపలికి వెళ్లును)

శుద్ధో—(వచ్చిచూచి తలయూచి కొంచెమాలోచించి దయతోను దుఃఖముతోను కోపముతోను).

ఉ॥ ఔరకుమార చేసినమహావ్రితముల్ జపహోమదానముల్
భూరిధరామరప్రితతి పూజలునాకిటువంటిపుత్త్రినిం
గూరిచె నేరదండమును గుండికగంతయుబొంత దాల్పగా
గోరికయెట్లుపుట్టె రిపుకోటికిగోరికదీర నేటికిన్॥

బుద్ధు—(తండ్రిపాదములకు నమస్కరించి)

క॥ పరమార్థ మొకటిచెప్పెద
పరలోకము లెల్ల సకలబాధలకొరకే
తిరమైనదిజన్మపరం
పర నుందనిముక్తి లోకపాలకతల్లడీ॥

ఈతుచ్ఛభోగంబులవలన నేమిప్రయోజనము వేయిమాటలేల సప్తద్వీపములం బరిపాలించినను మనుజుని యాశకుమేరయున్నదా ఏల ఈయాశ పరోపకారచింతయేకదా పుణ్యంబు ఇంద్రియనిగ్రహంబును శమదమాదిగుణసంపత్తియు సమదర్శనంబును భూతదయయు అహింసయు బ్రహ్మజ్ఞానసాధనంబులై మోక్షంబు నిచ్చుగావున నేజేసినతప్పులేదు క్షమించి నామార్గము నెల్లరునవలంబించు నట్లనుగ్రహింపుము. శాంతి శాంతి శాంతి.

యశో—(బాలునితోవచ్చి, మంగళమిచ్చును)

పాట. సురటి.

సదాస్తుశుభమంగళమ్ - నిరాకులమ్
మదాదిరిపుగుణ - భిదానిరర్గళమ్॥ సదా
దయాసత్యశౌచభూషితాయ - భయభ్రాంతిశంకారహితాయ
గయాకలితసౌగతసుమతాయ - గయావటసమీపస్థితాయ॥ సదా
తథాగతాయధర్మరాజాయ - పదాగ్రపతితసకలరాజాయ
విదారితాంబుచరధ్వజాయ - వదాన్యశుద్ధోదనతనుజాయ॥ సదా
సమస్తజనసుఖసాధనాయ - ప్రమాదాదిదుర్గుణమథనాయ
శమాదిసద్గుణధనాయ జినాయ - రమాధీశనవమావతరణాయ॥ సదా

బుద్ధనాటకము సంపూర్ణము.